

176376

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ KURULAN TÜRK CUMHURİYETLERİNİN

SOSYAL YAPISI VE ENDÜSTRİYEL İLİŞKİLER

GEÇİŞ SÜRECİNDE

AZERBAYCAN ANAYASASINDA SOSYAL HAKLAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

AKIN KARAKAŞ

İSTANBUL 1996

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ KURULAN TÜRK CUMHURİYETLERİNİN

SOSYAL YAPISI VE ENDÜSTRİYEL İLİŞKİLER

GEÇİŞ SÜRECİNDE

AZERBAYCAN ANAYASASINDA SOSYAL HAKLAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

AKIN KARAKAŞ

DANIŞMAN

Doç. Dr. M. FİKRET GEZGİN

İSTANBUL 1996

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	V

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HAKLAR

I - SOSYAL HAKLARIN KAPSAMI VE TARİHİ GELİŞİM..... 1

A - Sosyal Hakların Kapsamı.....	1
1 - Teknik Kriter.....	2
2 - Maddi Kriter.....	3
3 - Subjektif Kriter.....	4
4 - Sosyolojik Kriter.....	4
B - Sosyal Hakların Tasnifi.....	5
C-Sosyal Hakların Tarihi Gelişimi.....	9
1-Birinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler.....	10
2- Sosyal Hakların Yazılı Hukuk Metinlerine Girişi.....	11
a-Anayasal Metinlerde Sosyal Haklar.....	13
b-Uluslararası Metinlerde Sosyal Haklar.....	14
(1) BM Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.....	15
(2)Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

LİBERAL VE SOSYALİST REJİMLERDE SOSYAL HAKLAR

I- LİBERAL REJİM'DE SOSYAL HAKLAR.....	22
A- Klasik Liberalizm Sürecinde Sosyal Haklar.....	22
B- Çağdaş Liberalizm Sürecinde Sosyal Haklar.....	23
1- Sosyal Demokrasi.....	24
2-Sosyal Devlet.....	26
a) Sosyal Devleti Gerçekleştirmenin Hukuki Yöntemleri.....	28
b) Sosyal Devlette Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	29

II-SOSYALİZM VE SOSYALİST REJİM İÇİNDE SOSYAL HAKLAR __ 33

A-Sosyalizm ve Marx Öncesi Sosyalist Düşünce _____ 33

B-Marxizm _____ 38

1-İnsan, Toplum, Devlet ve Özgürlük Anlayışı _____ 38

a) İnsan _____ 38

b)Mülkiyet ve Toplum _____ 39

c) Devlet _____ 40

d) Özgürlük _____ 42

2-Marxizmde Demokrasi Anlayışı _____ 43

3-Lenin'in Marxizme Katkısı _____ 44

C-1917 Devrimi _____ 48

1-1905 Şubat Olayı _____ 48

B - Ekim 1917 Devrimi _____ 49

3 - 1924'e Kadar Olan Dönem _____ 51

a) Savaş Kominizmi _____ 51

b) NEP,1921-1927 (Yeni İktisat Politikası) _____ 53

D-ENTERNASYONELLER _____ 55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN ANAYASASI'NDA SOSYAL HAKLAR

I- AZERBAYCAN ANAYASA'LARINA GENEL BİR BAKIŞ _____ 57

II- 1978 AZERBAYCAN ANAYASASI'NDA sosyal haklar _____ 58

A- Başlangıç Bölümü _____ 58

B- Mülkiyete İlişkin Hükümler _____ 60

C- Üretim ve Bölüşüm _____ 63

D- Ekonomi ve Planlama _____ 64

E- Sosyal Gelişme ve Kültür _____ 65

F- Sosyal Hak ve Özgürlükler _____ 66

III- 1991 ANAYASASI	71
A-Devlet'in Görevleri İçinde Sosyal Haklar	72
B- Mülkiyet	76
C-Çalışma Hakkı, Angarya Yasağı, Sendika Hakkı...	77
D-Uluslararası Koruma	80
IV- 1995 ANAYASASI VE SOSYAL HAKLAR	81
A - Hazırlanışı	81
B- Sosyal Hakların Düzenlenişi	84
1)Devlet'in Niteliği ve Devlet'in Görevleri İçinde Sosyal Haklar	85
2)Mülkiyet Hakkı	87
3)Çalışma Hayatına İlişkin Sosyal Haklar	88
4)Sağlık ve Çevre Sağlığı	93
5)Eğitim Hakkı, Sanat Özgürlüğü ve Fikri Mülkiyet	94
6)Aile ve Ailenin Kuruluşu	95
7)Konut Hakkı	97
C- Sosyal Hakların Anayasal Güvencesi	98
SONUÇ	100
YARARLANILAN KAYNAKLAR	103
Ek Bölüm	107

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
A.H.C	: Azerbeycan Halk Cephesi
AMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
A.Ü.S.B.F	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BDT.	: Bağımsız Devletler Topluluğu
b.k.z	: Bakınız
B.M.	: Birleşmiş Milletler
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
E	: Esas
GSMH.	: Gayri safi milli hasıla
İ.H.D.	: İdare Hukuku Dergisi
İTO.	: İstanbul Ticaret Odası
İ.Ü.H.F	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
K.S	: Karar sayısı
md.	: Madde
N.E.P	: Yeni ekonomi politikası
R.G.	: Resmi Gazete
S	: Sayı
s	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TDAV	: Türk Dünyası Araştırma Vakfı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TİKA.	: Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı
v.b	: Ve benzerleri
y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Sosyal haklar, Fransız ihtilali, Avrupa'daki işçi hareketleri ve Marksist düşüncenin de etkisi ile yirminci yüzyılda hızlı bir gelişme kaydetmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan sosyalist blok, "emeği" esas alan bir düşünce ile hakları tanımlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinde ise refahın yükselmesine paralel olarak bir sosyal haklar grubu oluşmuştur. Sosyal haklara ilişkin bu iki farklı düşünce zaman içinde birbirlerinden etkilenmiştir. SSCB'nin 1990'larda dağılması ile bu bloktan ayrılan ülkelerde sosyal hakların anayasal düzenlemelere konu olması gündeme gelmiştir. SSCB'den ayrılan ülkeler bu ayrılma süreciyle beraber sistem değişikliğine de gittiklerinden, yeni sisteme göre sosyal hakların düzenlenmesi ayrıca önem kazanmıştır.

Alan olarak SSCB'den ayrılan ülkeler ve bu ülkelerin Anayasa'larının incelenmesi geniş bir konudur. Biz tezimizin konusu olarak, Azerbaycan Anayasası'nın sosyal haklar ilişkin bölümünü ele alacağız. Ülke olarak Azerbaycan'ı seçmemizdeki etken bu ülkenin Türkiye ile olan ortak değerlerinin çokluğu ve diğer Cumhuriyetlere bağımsızlık konusunda öncülük etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Azerbaycan yeraltı ve yerüstü kaynakları ile Kafkaslar'ın Kuveyt'i olmaya aday bir ülkedir. Geleceğin müreffeh devletinde gelirin vatandaşlar arasında dengeli dağılımı sorunu ise, sosyal hakları daha bir önemli kılmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde sosyal hakların kapsamı, tarihi gelişimi ve hukuki metinlerde sosyal haklar anlatılmıştır. II. Bölüm içinde Azerbaycan'ın sosyalist rejimden, liberal bir sisteme geçişi gözönüne alınarak her iki rejimin özellikleri ve sosyal haklara ilişkin düzenlemeleri yer almaktadır. III. Bölüm içinde 1978 Azerbaycan (1977 SSCB) Anayasası, 1991 tarihli Anayasa (bu Anayasa'nın yürürlüğe girip girmediği konusunda tartışma olsa da, geçiş sürecini resmetmesi açısından önemlidir) ve Kasım 1995 tarihli Anayasadaki sosyal haklara ilişkin düzenlemeler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu konunun ilk defa inceleniyor olması kaynak sıkıntısını, her üç Anayasa'nın Azeri lehçesi ve kril alfabesiyle yazılmış olmasında tercüme sorununu beraberinde getirmiştir. Türkiye'de hukuk eğitimi gören ve tercüme işinde gönüllü olarak yardımcı olan Azerbaycanlı öğrencilerin kaynak konusundaki yardımları ile bu zorluklar aşılmıştır. Amatör bir tercüme olmasına rağmen her iki ülkeninde hukuk dilini bilen bu

arkadaşlarla tercüme gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu anayasa metinleri konsolosluklarda dahi bulunamamıştır. Azeri hukuk terimlerinin Türkçe'deki karşılıklarının bulunması işlemindeki eksikliklere bu zorluklar nedeniyle toleransla bakılması dileğiyle.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HAKLAR

I - SOSYAL HAKLARIN KAPSAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

A - Sosyal Hakların Kapsamı

Genel olarak kabul edilen sınıflandırmaya göre haklar üç grupta ele alınıp incelenmektedir. Bunlar; kişinin hakları ve ödevleri, siyasi haklar ve ödevler ve sosyal haklar ve ödevlerdir. İlk iki kategori haklar sosyal haklar ve ödevler konusunun dışında oldukları için üzerinde fazla durulmayacaktır.

Sosyal hakların tanımı konusunda değişik görüşler vardır. Bir görüşe göre, sosyal haklar bireyin toplum üzerinde sahip olduğunu varsaydığı, bu nedenle devlete karşı ileri sürdüğü bir çeşit “alacak haklarına” denmektedir¹. Diğer haklarda özellikle kişi hak ve özgürlüklerinde bireyin pasif kalmasına karşın, sosyal haklarda birey aktiftir. Aynı şekilde kişi hak ve hürriyetlerini devlet korurken, sosyal haklardan yararlanmak için birey devletin yardımına ihtiyaç duyar. İhtiyaçlarının bir kısmını devletçe karşılanmasını ister.

Diğer bir tanıma göre; ister olumlu ister olumsuz edim gerektirsinler, ister toplu ister bireysel kullanılabilirler sosyal adaleti

¹ DEMİR, Fevzi-KARATEPE, Şükrü, Anayasa Hukukuna Giriş. İzmir, 1986, s. 197.

sağlamaya, sosyal eşitsizliği azaltmaya, toplum içinde ekonomik yönden zayıf olanları korumaya yönelik haklara sosyal haklar denir².

Tanım konusu görüldüğü üzere çeşitlilik arzeden, ihtilafli bir konudur. Sosyal hakların tanımını yapmanın güçlüğü, bu hakların gelişen sosyal olaylara bağlı olarak değişen ve farklı yorumlara tabi tutulan haklar olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal hakların, diğer klasik haklar ve ekonomik haklar kümesi içinde kesişen, çifte karakterli haklarıda kapsamı tanımlama işini dahada güçleştirmektedir. Bunun bir sonucu olarak hukuki metinlerde, ayrı katagoride olan haklar tek başlık altında düzenlenmiştir. Amerika insan hakları konvansiyonunda “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar” başlığı altında toplanmıştır. 1982 Türk Anayasası’nda da “Ekonomik ve Sosyal Haklar” başlığı kullanılmıştır.

Sosyal hakların diğer haklardan ayırteilmesi için belli kriterlerin kullanılması ve bu yolla tanımlamaya gidilmesi doğru olur. Doktrindeki bu kriterlere kısaca değinerek bu kavramı açıklamaya çalışalım.

1 - Teknik Kriter

İsviçre, Alman ve Türk doktrinlerinde sosyal hakların tanımlamasında kullanılan teknik kriter; devletin sosyal hakları gerçekleştirmede olumlu edim yüklendiği varsayımıyla açıklanmaktadır.

² ÖZBUDUN, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 1989, s. 112.

Bu manada devlete olumlu edim yükleyen bütün haklar sosyal haklar kategorisinde sayılmıştır.

Tunaya'ya göre "Kişi hakları ve hürriyetleri iktidara karşı oldukları ve varlıkları iktidarın küçük dünyamıza karışmamasına bağlı olduğu halde, sosyal hakların sağlanması için iktidarın müdahalesinin, yardıma çağırılması şarttır."³.

Bu kritere getirilen eleştiride devletin sadece karışmama gibi, pasif edimle kullanılan grev hakkı gibi sosyal hakların olduğu hatırlatılmaktadır.

2 - Maddi Kriter

Esas alınan kriter hakların içeriğidir. İktisadi hürriyetler ve diğer hürriyetler şeklinde ayırım yapılmaktadır. Bu sınıflandırma C.A. Collirard ve E.Grisel tarafından ortaya atılmıştır. E. Grisel "Sosyal haklar diğer haklardan konuları bakımından ayrılır ve tanımlanırlar. Klasik hürriyetler ferdin moral entellektüel ve spiritüel gelişmesini sağlamalarına karşılık, sosyal haklar ferdin en geniş anlamda maddi, iktisadi ve sosyal gelişmesini kolaylaştırırlar"⁴.

³ TUNAYA, Tarık, Zafer, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İ.Ü.H.F. Yay., 3. baskı, İstanbul 1975. s. 298.

⁴ TANÖR, Bülent, Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, May Yayınları, İstanbul 1978, s. 24. Nakil; Grisel, E. Les Droits Sociaux Puple de la Societe suisse des Jurites, Fasc. 1 Basel 1973 s. 96.

3 - *Subjektif Kriter*

Sosyal hakların verildiği öznelerin özelliğinin kriter olarak alındığı bir sınıflandırmadır. "Kimilerine göre sosyal haklar, özellikle korunması gereken sınıf, grup yada kategorilerin (yaşlılar, hastalar, çalışan anneler, işsizler vb.) haklarıdır. Bir başka deyişle klasik hakların ferde tanınmış haklar olmalarına karşılık sosyal haklar topluluklara tanınmış kollektif haklardır"⁵.

4 - *Sosyolojik Kriter*

Sosyolojik Kriter, sosyal hakları tanımlamanın sosyolojik bir yaklaşım ile açıklanmasından ibarettir. Hak ve onu kullanan topluluk arası bağın sosyolojik temeline inilerek yapılan açıklama J.J. Dupeyroux tarafından sınıflandırılmıştır. "Tanınan her bir haklar demetinin dile getirdiği özelemler ile belli sosyal gruplar arasındaki mantıki bağın ne olduğudur"⁶.

Tüm bu kriterler, sosyal hakların tanınmasında toplumun geçirdiği aşamaların ve içinde yaşanan devrin etkisi ile düşünürlerin kendi düşünce aynasına, aksedeni yorumlaması nedeni ile bir yönüyle eksik ve geçmişe ait tanımlamalar olmaktadır.

⁵ TANÖR, B., a.g.e., s. 33'den naklen; BURDEAU, G. Traitet VII, p. 592, P LAROQUE, Droite de l'homme travail social et politique sociale, p. 627.

⁶ İbid. s. 40.'den naklen; "DUPEYROUX J. J. Quelques réflexions sur..." p. 291-292.

Sosyal haklara nihai bir tanımlama getirmek zordur. Klasik haklardan ayrıldığı nokta verilen her sosyal hakkın, yaşamı topluluk içinde kolaylaştırıcı ve toplulukla birlikte hakların kullanılmasını sağlayıcı olmasıdır.

B - Sosyal Hakların Tasnifi

Sosyal hakların tasnifinde de tanımında olduğu gibi değişik fikirler ileri sürülmüştür. Ayrıca eskiden yapılan tasnif ile günümüzde kabul edilen tasnif arasında farklılıklar mevcuttur.

Sosyal hakları sosyal adaletsizliklerin düzeltilmesinde bir araç olarak gören Burdeau'ya göre sosyal haklar, öncelikle çalışanların temel hakları, ekonomik güvenlik haklarıdır. Bu hakkın koşuluda yararlı ve verimli işte çalışma hakkıdır. Ek olarak kişiye sağlanacak kaza, sakatlık, yaşlılık hallerinde uygulanacak sigorta da kişinin güvenliğini tamamlar. İkinci grup sosyal haklar da, işin ve işyerinin koşulları ile ilgilidir. Çalışan kişinin makine değil bir insan olduğu gözönünde tutularak, çalışma koşullarının süresi, tatili, dinlenme sorunları, işyerinin sağlık koşullarına uygun olması gibi sorunlar sosyal haklara ilişkin düzenleme ile giderilebilir. Yine bir grupta kişinin maddi-manevi gelişmesinin ve hayatta ona eşit şans olanağı sağlayan sosyal haklara yer verilir; Örneğin mesleki eğitim gibi. Üçüncü grupta ise kişiye tanınan sosyal hakların kullanılabilir haklar olması için varlığı zorunlu güvenlik sistemini harekete geçirecek sosyal haklar yer alır. Bunlar öncelikle kişinin çalışma özgürlüğü, buna bağlı olarak grev hakkı daha sonrada sendika özgürlüğü gelir. Son olarak mülkiyet hakkının sosyal amaçlarla

sınırlandırılmasıyla da mülkiyetin baskı aracı olarak kullanılması önlenmiş olur⁷.

Rivero, sosyal haklar kavramında üçlü bir tasnif yapma yoluna gitmiştir. Birincisi; sosyal haklar bir defa çalışanların statüleri ile ilgilidir. Çalışma hakkı, sendika hakkı, grev hakkı, çalışma koşullarının belirlenmesinde söz sahibi olma haklarıdır. İkincisi de; sosyal haklar ekonomik yapı ile doğrudan ilgili olan grubun tasnifidir. Örneğin, çalışanların, işletmelerin yönetimine katılma hakkı ya da fiili tekellere karşı devlet tarafından uygulanacak millileştirme, devletleştirme olanakları gibi. Üçüncüsü de; sosyal hak gerek kişinin, gerek ailesinin maddi-manevi yönlerden gelişmesi ve korunması için gerekli koşulların hazırlanması ve sağlanması ile ilgili haklardır⁸.

Azerbaycan Devleti Türkiye'yi demokratik sistem ve haklar konusunda bir örnek kabul ettiği için sosyal haklarda T.C. Anayasası'nın sistematüğini inceleyeceğiz⁹.

1-Ailenin korunması (md.41).

⁷ BURDEAU'nin tasnifi için bkz. GÖZE, Ayferi, Sosyal Devlet Sistemleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1976, s. 114-115.

⁸ GÖZE, A, Sosyal Devlet Sistemleri, s.116.

⁹ KUZU, Burhan, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri Ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990, s. 265-280.

2-Eğitim ve ğretim hakkı ve devi (md.42) 1961 Anayasası'nda "ğrenim sağlanması" başlığını taşıyan hüküm, 1982 Anayasası'nda eğitimi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Getirilen yenilik ise eğitim kurumlarında okutulacak dillerle ilgilidir.

3- Kıyılarından Yararlanma (md. 43). 1961 Anayasası'nda olmayan bu husus ilk defa 1982 Anayasası'nda düzenlenmiştir.

4- Toprak Mülkiyeti (md. 44)

5- Tarım, Hayvancılık ve retim Dallarında alışanların Korunması (md. 45). Aynı kapsamda olmamakla beraber buna benzer bir düzenleme 1961 Anayasası'nda yer almıştır.

6- Kamulaştırma (md. 46). Bu konu her iki Anayasada da teferruatlı bir şekilde düzenlenmiştir.

7- Devletleştirme (md.47). Her iki Anayasa bu konuda aynı düzenlemeyi getirmiş olmakla beraber 1982 Anayasası taksitle ödemeyi kabul etmiştir.

8- Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti (md. 49-50).

9- Çalışma Hakkı ve devi. Çalışma barışına ilişkin md. 49/son, dinlenme ve çalışma şartları md. 50, angarya yasağı md. 18.

10- Sendika Kurma Hakkı (md. 51). Bu konuda iki Anayasa'nın benimsediği düzenleme de farklılıklar vardır.

11- Toplu İş Sözleşmesi Hakkı (md. 53). 1961 Anayasası konuyu sadece işçiler açısından ele alınmışken, 1981 Anayasası işverenler için de düzenleme getirmiştir.

12- Grev ve Lokavt Hakkı (md. 54). 1961 Anayasası grev hakkını “Toplu sözleşme ve grev hakkı” başlığı altında işlemişken, 1982 Anayasası bunu lokavtla birlikte düzenlemiştir.

13- Ücrette Adalet Sağlanması (md. 55).

14- Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması (md. 56-57).

15- Konut Hakkı (md. 57). Bu konu 1961 Anayasası’nda “Sağlık Hakkı” başlığı altında düzenlenirken, 1982 Anayasası’nda ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir.

16- Gençliğin Korunması (md. 58).

17- Sporun Gelişmesi (md. 59).

18- Sosyal Güvenlik Hakkı (md. 60-61). Bu konuda her iki Anayasada da hemen hemen aynı düzenleme mevcuttur. Ancak 1982 Anayasası sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunmaya muhtaç olanlar için ayrı bir madde sevk etmiştir.

19- Yabancı Ülkelerde Yaşayan Türk Vatandaşları (md. 62). Bunlara ilişkin düzenleme ilk olarak 1982 Anayasası’yla getirilmiştir.

20- Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması (md. 63).

21- Sanatın ve Sanatçının Korunması (md. 64).

C-Sosyal Hakların Tarihi Gelişimi

Fransız devrimi, liberal devlet ve doğal hukuk görüşü ile birlikte sosyal haklar somut olarak ele alınmaya başlanmıştır. 1776 Virginia İnsan Hakları Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan Hakları Beyannamesi doğal hukuk çerçevesinde sosyal hakları tanımıştır. Doğal hukuk kişinin doğuştan kazandığı, zaman aşımı ile kaybedemeyeceği haklar olarak tanımlanmıştır. Devrim sonrası, 1791 Fransız Anayasası bu tanımlamanın eksik olduğunu sosyal haklara belli bir devlet himayesi gerektiği gerekçesi ile “terkedilmiş çocukları yetiştirmek, yoksul sakatlara yardım etmek, çalışacak durumda olupta iş bulamayana iş bulmak üzere bir kamu kuruluşu kurulması öngörülmüştür”. 1793’de kamu yardımları kutsal bir borç olarak kabul edilir ve aynı yıl yurttaşlara eğitim sağlama devletin görevleri arasına girer¹⁰.

Bu düzenlemeler devlete görev yüklemekle birlikte bu haklardan yararlanacak yurttaşlar için isteme hakkı doğurmamaktaydı. Sosyal Hakların yurttaşlar tarafından istenebilir hale gelmesi 1848’li yıllarda Avrupadaki işçi hareketleri ile olmuştur. Devam eden yıllarda mevzuata ve anayasalara sosyal içerikli haklar girmeye başlamıştır. K Schilling sosyal hakların doğumunu şu şekilde açıklar: “...sosyal hakların doğumu ancak sınıf mücadelelerinin gözlemlenmesinden hareketle kavranabilecek bir olaydır. Bu olayda beliren başlıca eğilim de sosyal

¹⁰ GÖZE, A., Sosyal Devlet Sistemleri, s.116.

eşitsizliklere karşı tepkidir”¹¹. Bu eşitsizliklere verilen tepki sosyal hakların istenebilir iki taraflı haklar olmasında önemli yer tutmaktadır.

1-Birinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler

İşçi hareketleri, Marxist düşünce ve bunu takip eden Sovyet İhtilali beraberinde Avrupa’da gelişen bu olaylar karşısında savunma meklenizmasını oluşturma kaygısını da doğurmuştur. Savunma şekli sosyal haklarda yapılan iyileştirmelerdir. Meksika, Weimar, Estonya, Yugoslavya, Polonya, Romanya, İspanyol Anayasaları savaş sonrası yapılan anayasalar olup sosyal nitelikli düzenlemeler içermektedir. “1919 Weimar Anayasası sosyal güvenlik örgütlerini kurma, halk sağlığını koruma, çocuk ve gençlerin maddi manevi yönlerini geliştirme ekonomik yönden güçsüz olan yurttaşlara yardım etme görevini devlete vermiştir”¹².

Liberal görüş, ekonomiye müdahelenin gereksiz olduğu ve piyasanın kendi kendine dengeye geleceğinden bahsetmektedir. Ancak savaş sonrasında ekonomik ve sosyal dengelerin kendiliğinden dengeye gelmesi imkansız bir hal almıştır. 1929 Ekonomik Buhranı ve onu takip eden sefalet ve silahlanma yarışı, sosyal haklara yönelik istekleri yüksek sesle dile getiren kitlesel hareketleri gündeme getirmiştir. Rusyada Lenin, Birinci Dünya Savaşı sonrası şartlarda oluşan hoşnutsuz, sefalet

¹¹ TANÖR, B., a.g.e., s. 71.

¹² GÖZE, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, s. 363.

içindeki kitleyi kullanarak yönetime gelmiştir. Almanya'da Hitler'in taraftar bulması da 1929 ekonomik buhranının sonrasına rastlar.

Bu konu sosyal hakların yazılı hukuk metinlerine girişi bölümünde tekrar ele alınacaktır.

2- Sosyal Hakların Yazılı Hukuk Metinlerine Girişi

1791 Tarihli Fransız Anayasası sosyal hak sayılabilen düzenlemeler içermektedir. Yukarıdaki bölüm içerisinde anlattığımız bu haklar, tek taraflı, devlete borç yükleyen ancak kişilere talep etme hakkı vermeyen bir düzenlemedir. Gerçek manada sosyal hakları tanımlayan ve istenebilir haklar haline getiren düzenlemeler Birinci Dünya Savaşı sorasına rastlar. "1917 Meksika Anayasası işverene, çalıştırdığı emekçilere sağlık koşullarına uygun ve kullanışlı meskenler sağlama borcu yüklemiştir"¹³. Bu madde sosyal hakkı kişiye tanımış ancak devlet bu hakkın borçlusu olarak işvereni göstermiştir. Devletin hakem rolünü üstlendiği bu düzenleme ile sosyal haklarda sorumsuzluk yerine üçüncü kişiyi sorumlu gösterme şeklinde bir geçiş dönemidir. 1919 Weimar Anayasası, devlete "ekonomik hayatı, adalet esaslarına göre, herkese insanlığa yaraşır bir yaşama biçimi sağlayacaktır" şeklinde düzenleme görevi verirken, bu görevi yerine getirirken izlenecek yolu da göstermiştir. Devlet bunun için gerekli sosyal güvenlik örgütlerini kuracak halkın sağlığını koruyacak, çocukların ve gençlerin maddi

¹³ GÖZE, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler , s. 363.

manevi yönlerden iyi gelişmelerini sağlayacak, ekonomik yönden güçsüz olan yurttaşlara yardım edecektir¹⁴. Bu düzenleme ile vatandaşlara sosyal hakları talep etme hakkı da verilmiştir. Son dönem anayasalarda bu haklar daha detaylı olarak düzenlenmiştir. 20. yüzyıla kadar yasal düzenlemeler sözkonusu iken anayasal düzenlemeler yasal düzenlemelerden sonra gündeme gelmiştir. Sosyal politika alanında ilk girişimlere sanayi devriminin de beşiği sayılan İngiltere’de rastlanmıştır. 1802 ile 1847 arasında bu ülkede önemli birtakım sosyal yasalar çıkarıldı. Bunu sosyal politika tedbirleri bakımından da İngiltere’yi izleyen İsviçre takip edecektir. Bu konuda ilk göze çarpan eğilim hemen bütün kapitalist ülkelerde ilk yasal düzenlemelerin çalışan çocuklar ve kadınlarla ilgili oluşudur¹⁵. Çocuklara ve kadınlara ilişkin bu düzenleme, tamamen insancıl düşüncelerle zor çalışma şartlarında olan bu insanlara acıma hissine bağlı olarak yapılmıştır.

Diğer sosyal hakları almada bir anahtar rolü gören sendikal haklar, çocuklara ve kadınlara tanınan sosyal haklardan sonra yasal düzenlemelerde yer almıştır. Türkiye’de ise sendikal haklar, grev ve toplu sözleşme hakkı gibi mücadeleciler hakları daha geç tarihlidir. 1961 Anayasası’na kadar yapılan yasal düzenlemeler; 1949 tarihli sendikal hayatla ilgili yasakların kaldırılması ve 1947 tarihli sendikalar

¹⁴ Ibid.

¹⁵ TALAS, Cahit, Sosyal Politika, Ankara, 1967, Sevinç Matbaası, 3. Baskı, s. 130.

kanunudur. Gerçek bir sendikal özgürlüğü sağlamaya yetmeyen bu düzenlemelerde grev hakkı da tanınmamıştır. Bu durum 1961 Anayasası'na kadar sürmüştür¹⁶.

a-Anayasal Metinlerde Sosyal Haklar

Sosyal haklarda yasal tanıma, sosyal ihtiyaç ve taleplerin birer kamu hakkı niteliği kazanmasını sağlamıştır. Anayasal tanıma ise yasal tanımaya nazaran siyasal düşüncelerle ve yasal tanımaya göre daha güven verici niteliktedir. Anayasa'nın koruduğu temel haklar gibi sosyal haklarda Anayasal güvence şemsiyesi altına girmiştir.

Anayasasında sosyal haklara yer vermeyen devletler de vardır. İdeoloji veya Anayasa teamülü gibi gerekçelerle sosyal haklara yer vermeyen bu devletlerden bazıları şunlardır: A.B.D, İsviçre, İngiltere. Bunun yanında ideolojik maksatla, batılı anlamda klasik hakların ve sosyal hakların bir kısmını tanımayan Doğu Bloku Anayasaları da mevcuttur (SSCB. gibi). Anayasa teamülü, sosyal hakların kanuni düzenlemeler yoluyla tanınmasını öngören ülkelerde, sosyal haklar yasa ile güvence altına alınmıştır. Devletin sosyal hakları hayata geçirmesi ise iktisadi gücü ile doğru orantılıdır. Bu hakların kanunla ya da anayasa ile düzenlenmiş olması iktisadi güç şartına direkt bağlanmaktadır. 1982 Anayasası'nın 65'inci maddesi sosyal hakların sınırı olarak "...ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının

¹⁶ TANÖR, B., a.g.e., s. 152.

yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” cümlesi ile devlete esnek alan bırakmaktadır. Anayasa Mahkemesi 61 Anayasası'nın 53. maddesi (82 Anayasası'nın 65. maddesi) hakkında mütaalası ...devlete bu husustaki görevlerini ülkenin iktisadi ve mali gelişmesini izleyerek onunla paralel bir ölçü içerisinde kalmak suretiyle yerine getirme imkanını tanımış bulunmaktadır. Bu amaçlar kademe kademe sağlanacak hedeflerdir¹⁷. Sosyal haklara getirilen iktisadi güce bağlı olarak gerçekleşir şartı ve buna ilişkin Anayasa Mahkemesi Kararı eleştirilse bile sosyal hakların tam anlamıyla iktisadi güce ve kalkınmışlığa bağlı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. 1982 Anayasası'nın 65. maddesine benzer bir düzenleme son Azerbeycan Anayasası'nda da mevcuttur.

b-Uluslararası Metinlerde Sosyal Haklar

Uluslararası metinlere, imza koyan devletlerin kalkınmışlık seviyeleri ve ideoloji farklılıkları nedeniyle sosyal haklar konusunda anlaşma metinlerinin o bölümleri dar kapsamlı kalmaktadır.

Biz bu konuda iki değişik örneği diğerlerine göre daha geniş olarak inceleyeceğiz . Bunlardan ilki Birleşmiş Milletler Şartına bağlı olarak düzenlenen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, diğeri ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir.

¹⁷ ES 1963/172, KS 1963/244, AMKD, S, 1 s. 360/6.

(1) BM Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Evrensel İnsan Hakları Bildirisinin hazırlık aşaması olan 1945'te Sanfransisko'da hazırlanan BM Şartı ile BM'nin genel amaçlarının yanında 68. md ile "Ekonomik Sosyal Konsey" kurulması kararlaştırılmıştır. 68. md bu konseye "...ekonomik ve sosyal sorunlar için, insan haklarının gelişmesi için ve ayrıca görevlerini yerine getirmek için her türlü komisyon kurabilir" ibaresi ile geniş yetkiler tanımıştır. Konsey içinde kurulan hukuk komisyonunun hazırladığı çerçeve metinlerden biride 10 Haziran 1948 tarihinde onaylanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir. Beyannamenin 4. bölümü içinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar düzenlenmiştir. 22. md. ile bu hakların ulusal çaba ve uluslararası işbirliği yolu ile gerçekleştirilmesi istenmektedir. 23. md. Çalışma hakkı ve buna bağlı olarak, adil ve elverişli çalışma koşulları hakkı, işsizlikten korunma hakkı ve ücret hakkı düzenlenmiştir. 24. md.'de dinlenme, eğlenme, ücretli tatil ve çalışma sürelerinin kısaltılması hakkı düzenlenmiştir.

25. md. ortalama yaşam düzeyinin artırılması, sakatlık, yaşlılık, hastalık, dulluk vb sebeplerle geçim olanaklarından yoksun kalınması durumunda sosyal güvenlik hakkı olduğundan bahsetmektedir.

26. md.'de eğitim hakkı, insanoğlunun kişiliğini tam geliştirmek, insan hakları ile temel özgürlüklere saygısını artırmak yönünde bir amaç olarak gösterilmiştir. Bildiride sayılan bu haklar taraf devletlerin iki kutuplu olan dünya siyasetinin etkisinden nasibini almıştır. "Öte yandan bildirinin iki değişik dünya görüşü arasında elden geldiğince bir

uzlaştırma yapmaya çalışıldığında söylenebilir. Sosyal ve ekonomik hakların ele alınışında bunu sezinlemek mümkün olabileceği gibi, oldukça geniş tutulan bu maddelerin içine grev hakkına ait hiç bir hükmün konulmaması da bunu göstermektedir”¹⁸. Metin olarak ideolojiler arasında uzlaştırıcı karakterinin yanında, üye devletlerin sosyal haklar gerçekleştirilmesi konusunda belli zorlayıcı bir sistem getirmemektedir. BM. teşkilatı içinde aktif bir koruma görmesede bu hükümler tamamende şekli sayılmaz. “İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin de, hiç değilse Milletlerarası Adelet Divanı Sözleşmesinin 38. maddesinde bulunan uygar uluslarca tanınan ve benimsenen hukukun genel ilkelerinden sayılması gerekir”¹⁹.

(2) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Sözleşme bölgesel karakterli olmasına rağmen sosyal haklar konusunda, sınırlı bir düzenleme getirmiştir. İlk metinde yapılan sınırlı düzenlemenin yanında 1961 tarihli ek protokoldeki düzenlemelerin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu içtihatları ve divan içtihatları ile sosyal hakların alanı genişletilmiştir²⁰. 4 Kasım 1950 tarihli “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme” zorla çalışmanın yasaklanması ve sendikal hakların tanınması (md11) gibi dar

¹⁸ AKIN, İlhan, Kamu Hukuku, Beta Basım, İstanbul 1993, s. 376.

¹⁹ İbid, s. 378.

²⁰ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitapevi, Ankara, 1994, s. 7.

bir düzenlemeyi içermektedir. 20 Mart 1952'de imza, 18 Mart 1954 yürürlük tarihli birinci protokolde mülkiyet (md.1), eğitim (md. 2), toplantı ve dernek kurma özgürlüğü düzenlenmiştir

Avrupa Sosyal Şartı (Torino 18.1.1961)

Sözleşmeye taraf ülkelere sayılan hakları hayata geçirme görevi yükleyen bu şart ile sosyal haklar listesi çıkarılmıştır. Bu listede sayılan hakların temel haklar düzeyinde bir koruma gördüğü söylenemez. İlk önce üye devletlerin gelişmişlik seviyesi bu hakların her bir taraf ülkede aynı şekilde uygulanmasını mümkün kılmamaktadır. Türkiye bu şartı 16. 6. 1989'da 3581 Sayılı Kanunla onaylayarak kabul etmiştir.

Toplumsal Anlaşma (Torino 1961):

İnsan Hakları Sözleşmesinin sosyal ve ekonomik hakları düzenleyen karşılığıdır. 26 şubat 1965 'de 5 üye devletin imzası ile yürürlüğe girmiştir.²¹ Anlaşma ile, çalışma hakkından göçmen işçilerin ve ailelerin korunma ve yardım hakkına kadar geniş bir yelpazede sosyal haklar sayılmıştır.

Sözleşmenin diğer anlaşmalardan farkı; bu sözleşmeyle imzacı devletler, bireyler lehine bazı yükümlülükler altına girmiştir. Sözleşme ile bireye tanınan hakların çiğnenmesi durumunda devlet aleyhine

²¹ KUZU, Burhan, Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul 1995, s. 806.

Komisyonu başvuru hakkı tanınmıştır. “İç hukuk açısından, devletin insan haklarının iğnenmesinden dolayı davalı olarak mahkeme önüne çıkarılması, hukukun üstünlüğü ilkesinin egemen olduğu demokratik ülkelerde yadırganan bir durum değildir. Buna karşılık insan haklarının iğnenmesinden dolayı devletin uluslararası yargının önüne çıkarılması, uluslararası adaletin ulusal adalete benzetilmesi ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi için gerçekleşmiştir.”²². Divan ve komisyon bu denetimi yapmaktadır.

Bildiri ile bireysel başvuru hakkının tanıma üye devletlerin ihtiyarına bırakılmasına rağmen tüm üye devletler bu başvuru hakkını tanımıştır. Devlet başvurusu için devletlerin komisyon başvurusunu kabul etmesine gerek yoktur. Türkiye 28 Ocak 1987 yılında bireysel başvuru hakkını, 22 Ocak 1990 tarihinde de divanın zorunlu yargı yetkisini tanımıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde diğer haklarda olduğu gibi sosyal haklar da sınırlı olarak sayılmış ancak sayılan bu haklara bir tanımlama getirilmemiştir. komisyon ve divan içtihatları ile bu hakları tanımlaması ve alanının tespiti yapılmaktadır. Divan ve komisyon içtihatlarına baktığımızda “alışma hayatı, sosyal sigorta, iş sözleşmesinin bozulması, işten çıkarma” gibi sosyal içerikli idari

²² GÖLCÜKLÜ, F., - GÖZÜBÜYÜK, A. ř., a.g.e., s. 10

kararların dava konusu yapıldığı görülmektedir²³. Temel haklar kategorisinde sayılan aile hayatının korunması, bu tip divan ve komisyon içtihatlarının genişletmesi ile sosyal yönü ile korunma kapsamına alınmıştır²⁴.

Sözleşme ile sınırlı olarak sayılan sosyal haklar, mülkiyet, eğitim, toplantı ve dernek özgürlüğüdür. Mülkiyet hakkı 1 nolu protokolün 1. maddesinde düzenlenmiştir. Mülkiyet hakkına ilişkin düzenlemede bu hakka müdahale şekilleri ve müdahelenin meşruluğu koşulları da sayılmıştır. “Her hakiki ve hükmi şahsın mallarının masuniyetine riayet edilmesi hakkına maliktir. Her hangi bir kimse ancak kamu menfaati icabı olarak ve kanunun düzenlediği şartlar ve Devletler Hukukunun umumi prensipleri dahilinde mülkünden mahrum edilebilir...”. Bunlar müdahelenin maddede yer alan meşru amaçlardan yönelik olması; orantılılık kuralına riayet; müdahelenin kanun tarafından öngörülmüş olması; müdahaleye karşılık teşkil eden bir tazminat gereği ve mülkiyetten mahrumiyet halinde uluslararası hukukun genel ilkelerine

²³ İbid. s. 208-210. Bu konuda geniş bilgi ve divan kararları “Medeni haklar ve vecibelerle ilgili nizalar” başlığı altında incelenmiştir.

²⁴ İbid. s. 263 “Marckx/Belçika davasında divan 8. maddenin devlete pozitif görevler yükleyebileceğini belirttikten sonra, bu cümleden olmak üzere, devletin bekar anne ve çocuğunun normal bir hayatı sürmesini sağlayacak hukuki güvenceyi (mirasa ilişkin hususlar da dahil olmak üzere) sağlamak zorunda bulunduğunu ifade etmiştir. (Marckx/Belçika 13. 6. 1979 A 31. 31 52 62)

riayet²⁵. Sanıldığığının aksine Türkiye aleyhine yapılan bireysel başvurularda en çok muhatap olduğu konu, mülkiyete müdahaleye karşılık teşkil eden, kamulaştırma bedeline ilişkin olmaktadır²⁶.

Ek 1 no'lu Protokol madde 2 eğitim hakkını düzenlemektedir. Bu madde ile devlete iki vazife yüklenmektedir. Bunlardan birincisi eğitim ve öğretim sahasında devletin ifa edeceği görevi, ikincisi bu görevi ifa ederken velisinin dini ve felsefi akidelerine saygılı olmayı düzenlemektedir. "Kimse eğitim görme hakkından mahrum edilemez. Devlet eğitim ve öğretim sahasında deruhte edeceği vazifelerin ifasında velinin bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi akidelerine temin etmek hakkına riayet edecektir". Madde öğretim özgürlüğünü, yani özel okulların varlığını güvence altına almış değildir. Amaç daha ziyade devlet okullarındaki ders programlarında ana babanın inanç özgürlüğünü korumak ona saygılı olmaktır. Hüküm özellikle devlet okulları yönünden her türlü öğretim ve eğitim için geçerlidir²⁷.

Ek protokolün 11. maddesinde her kişi asayişini ihlal etmeyen toplantılara katılmak başkaları ile birlikte sendikalar tesis etmek ve kendi menfaatlerine sendikalara girmek hakkı da dahil olmak üzere dernek kurmak hakkına haizdir. Maddenin ikinci fıkrasında bu hakların

²⁵ Ibid.s. 312.

²⁶ AYBAY, Rona, Mülakat, Taksim, Kasım 1995. Aybay Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun Gözlemciliğini yapmıştır.

²⁷ GÖLCÜKLÜ, F. - GÖZÜBÜYÜK, Ş., a.g.e., s. 330.

hangi hallerde sınırlandırılabilirliğinden uzun ve teferruatlı bir şekilde bahsetmektedir. Bu konuda da divan geniş bir içtihat geliştirmiştir²⁸.

Sözleşmeden ayrı olarak içtihatların almış olduğu seyir sosyal hakların genişlemesi yönündedir. Teknik manada divanın önüne gelen davada zorunlu yargı yetkisinin kabulünden başka başvuruların kabul edilebilirlik koşullarını da taşıması gerekir²⁹. Komisyonun kişi, yer, zaman ve konu yönünden yetkili olup olmadığının araştırılması da gerekir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile iç hukuk yolunun tüketilmesine rağmen, mağduriyetini gideremeyenler için, uluslararası manada bir yargı ve temyiz yolu açtığından sözedilebilir.

²⁸ Divan kararları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. İbid. s. 292. vd.

²⁹ Bu koşullar; a) Başvuru süresinin geçirilmemesi, b) Başvuruda bulunanın kimliğinin belli olması, c) Başvurunun açıkca temelden yoksun olmaması, d) Başvuru yolunun kötüye kullanılmaması, e) Başvurunun sözleşme ile bağdaşır nitelikte olması, f) Başvurunun daha önce komisyonca incelenmiş bir başvuru ile aynı olmamasıdır. İbid, s. 68-90.

İKİNCİ BÖLÜM

LİBERAL VE SOSYALİST REJİMLERDE SOSYAL HAKLAR

1- LİBERAL REJİM'DE SOSYAL HAKLAR

Azərbaycan hukukunda sosial hakları incelemeden önce, sosyalist yapıdan liberal sisteme geçiş aşamasında olan, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin durumu bu iki sistemin temel noktalarının incelenmesinden sonra değerlendirilebilir.

A- Klasik Liberalizm Sürecinde Sosyal Haklar

Tamamen teşebbüs hürriyetine dayalı, bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler ilkesinin işlediği, hürriyetlerin ekonomik hayatın serbestiyeti yörüngesinde şekillendiği ve özel mülkiyete ayrıca önem verildiği bir sistemdir. "Hükümetlerin ekonomik yaşama karışma görevi bir gece bekçisinden farksızdır. İnsanların canını malını korur ve sözleşmelerin yerine getirilmesiyle ilgilenir"³⁰. Devlet sosyal haklar konusunda pasif bir durumdadır. Hakların bir bölümünü saymış ancak hakların hayata geçirilmesi konusunda devlet aktif görev almamaktadır.

Liberal kapitalizm kavramı siyaset ve ekonomik yapının birlikte ismidir. Siyasi sistem olarak liberal demokrasiyi ve bu demokrasiinin

³⁰ GÜRBÜZ, Yaşar, Karşılaştırmalı Siyasi Sistemler, İstanbul 1987, Beta Basım, s. 4.

ekonomik yapı olarak kapitalizmi benimsemesinden ibarettir³¹. Liberal düşüncenin kurucusu sayılan Benjamin Constant her konuda (din, felsefe, edebiyat, ekonomi, siyaset...) özgürlüğü savunmuştur. Bu özgürlüklerden anladığı ise bireyciliğin her alanda hakim olmasıdır. Düşünce yapısında bireyciliğin hakim olduğu bir sistemde sosyal haklardan bahsedilmemesi, o dönem itibariyle ekonomik yapı da göz önünde tutularak, garipsenmemelidir. “Benjamin Constant ekonomik faaliyetlerin herkese açık olmasını çalışma ve iş hayatını kısıtlayan tüm kural ve kurumların kaldırılmasını, ücretlerin tayininin serbest bırakılmasını isteyecektir”³². Klasik liberal anlayışla devlet, çalışma barışını sağlama ve tamamen insani amaçlı kadın ve çocukların çalışma şartlarını düzenleyen kanunlar yapmaktan öteye gitmemiştir.

B- Çağdaş Liberalizm Sürecinde Sosyal Haklar

Çağdaş Liberalizm, klasik liberal sistemin zaman içinde aldığı yeni şekildir. “Bilindiği gibi, Liberal ekonomi sistemi, ekonominin sosyal ve siyasal faktörlerinin etkisi olmadan işlemlerini öngörmekteydi. Oysa zamanla siyasal ve sosyal faktörler ekonomik faktörler karşısında gittikçe gelişen bir öncelik elde etmiştir... Çalışanların kolektif faaliyetleri gelişmiş, iş ve çalışma hayatının devlet tarafından düzenlenmesi yoluna gidilmiş, sosyal sigorta, sosyal güvenlik ilkeleri

³¹ Ibid. s. 3.

³² GÖZE, A., Siyasi Düşünceler Tarihi, s. 239.

benimsenmiş ve liberal ekonominin ilkelerinden uzaklaşmıştır.”³³ . Yukarıda saydığımız olaylar neticesinde klasik liberal anlayışın yerini çağdaş liberalizm almıştır. Bazı avrupa ülkeleri demokratik sistem içinde sosyal devlet ilkesini benimseyerek liberalizmin katı anlayışını yumuşatmıştır. Sosyal devlet ilkesinin yanında, yönetimde Sosyal Demokrasi, Avrupa Kıtasında kendine has özellikleri içinde doğmuştur. Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi liberalizmin geçirdiği aşamalardan sonra ulaşılan önemli noktalardır. Bu iki terimi ayrı ayrı ve geniş olarak inceleyeceğiz.

1- Sosyal Demokrasi

Sosyal Demokrasi’de toplum düzeninin yapısı, gelişme seyri ve özellikle sosyal devletle olan ilişkisi yönlerinden konumuzla irtibatlı olmasından kısa da olsa değinilecektir.

Batıda sosyal sınıf bilincinin, kurulan sendikalar ve kooperatifler gibi güçlü örgütlerin etkisi ile geniş emekçi halk kesimlerinde yoğunlaşması sermaye ve teşebbüs çevrelerinin güçlü dayanakları olan muhafazakar partilerin siyasal iktidarlara karşı, demokratik yoldan sosyal eğilimli siyasal partilerin kurulmasına ve bu suretle siyasal iktidarlara etkilemelerine yol açmıştır. Bu cümleden olarak Batı demokrasilerinde devletlerin sosyal tedbirler olarak çıkardıkları sosyal mevzuat yanında geçen yüzyılın sonlarına doğru ilk kez İngiltere ve

³³ GÖZE, A., Sosyal Devlet Sistemleri, s. 70.

İskandinav ülkelerinden başlayarak Fransa ve Almanya'da işçi partileri ve sosyalist partiler kurularak parlamentolara hakim liberal ve muhafazakar partilere karşı toplumda sosyal dengeyi sağlayacak bir siyasi güç dengesi oluşmaya başladı³⁴.

Bu suretle oluşan ve güçlenen sosyalist eğilimli partilerin de mevcudiyetiyle bugünün batı demokrasilerinde toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal düzeninin sağlanmasında birbirlerine yakın güçte olan liberal ve sosyalist eğilimli partiler genellikle zamanımızın modern demokrasilerinin siyasal bütününe birlikte oluşturan ayrılmaz parçalar olarak kabul edilirler. Karl Marx'ın "Bilimsel Sosyalizm" anlamındaki sosyalist öğretisi bir ara doğu bloku ülkelerinde uygulanmaya çalışılmıştı. Batıda ise sosyalist düşünce doğu blokundan farklı bir şekilde değişikliğe uğrayarak gelişti. Özellikle 1900 de Paris'te toplanan 5. İşçi Kongresinde kabul edilen kararlar, saptanan genel esaslar, sosyal demokrasinin özünü yani temel ilkelerini kristalize ediyordu. Bu esaslar kısaca şunlardır: Modern sosyal demokrasi realist ve evrimci bir tarih görüşü ile ütopyik sosyalizm ve ihtilalci sosyalizm dönemlerinin kapandığına inanmaktadır. Sosyalist hareketin amacı olarak üretim vasıtalarının sosyalleştirilmesi öngörülmektedir. İşçi ve emekçi sınıf ekonomik ve sosyal durumunu yine kendi gücü yani sendikal hareketlerle ve sosyalist partileri destekleyerek düzeltmelidir. Bu amaçlara parlamento politikası ile sendika ve kooperatif hareketleriyle

³⁴ İZVEREN, Adil, Sosyal Devlet, Ankara, 1975, s. 14.

ulaşılmalıdır.³⁵ Yine bu partilerin temel ilkeleri olarak, kapitalizmden sosyalizme geçiş kademeli olarak, sanayi millileştirilecek toplum tarafından işletilmesi sağlanarak geçiş gerçekleştirilecektir. Özellikle burada takip edilecek yol parlamenter sistemin içinde kalmaktır. Buraya kadar ana çizgileri ile açıklamaya çalıştığımız zamanımızdaki demokratik sosyalizm fikri başta İngiltere'nin işçi partisi olmak üzere diğer batı demokrasilerinin sosyalist yada sosyalist eğilimli partilerinin gerçekleştirmeye çalıştıkları genel ilkelerdir.

2-Sosyal Devlet

Sosyal devlet, sosyal hakların gelişmesinde önemli bir mesafe katettirdiğinden geniş olarak incelenecektir.

Sosyal devletin mahiyeti ve gerekliliğinde olduğu gibi tanımında da değişik fikirler ve tarifler ileri sürülmüştür. "Bazılarına göre sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif şekilde müdahalesini meşru ve gerekli gören devlettir"³⁶. Diğer bir tanıma göre ise, "güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti, toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü olan devlettir. Çağdaş devlet anlayışı sosyal hukuk devletinin bütün kurumlarıyla anayasanın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar. Hukuk devletinin amaç edindiği

³⁵ İbid, s. 15.

³⁶ ÖZBUDUN, E., a.g.e., s. 25.

kişinin korunması toplumda sosyal güvenliğin sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilir³⁷.

Diğer bir tanıma göre sosyal devlet, bir toplumun bütün üyelerinin temel refahı için hukuki sorumluluk yüklenişinin müessese şeklinde ortaya çıkan neticesidir³⁸. Anayasa Mahkemesi'ne göre ise, "Sosyal devlet insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdi huzur ve refahı gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkisini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve karar içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşamasını ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi, mali tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adaletli gelişmesini, dağıtılmasını sağlayan tedbirleri alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu yapmaya kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde, gerçekçi bir özgürlük rejimi uygulayan devlettir"³⁹.

³⁷ AKAD, Mehmet, Kamu Hukuku, İstanbul 1989, s. 94.

³⁸ FER, Muslihiddin, Sosyal Devlet ve İnsan Hakları, s. 5.

³⁹ GÖZÜBÜYÜK, Ş. - AKILLIOĞLU T., Yönetim Hukuku, Turhan Yayınevi, Ankara 1993, s. 32.

Başka bir tanıma göre, sosyal devlet ekonomik hayatın doğurabileceği eşitsizliğe karşı ferdi koruyabilen, servetin bir tahakküm kaynağı olmasına imkan tanımayan devlettir⁴⁰.

a) Sosyal Devleti Gerçekleştirmenin Hukuki Yöntemleri

Sosyal devleti geçekleştirmeye yönelik hukuki yöntemler dört grup halinde incelenecektir.

1) Herkese insan haysiyetine yakışır düzeni sağlamaya yönelik tedbirler almak, sosyal devletin temel amaçlarındanadır. Bunun yolu herkese çalışma imkanı sağlaması, çalışan herkese insanca yaşayabilmesini mümkün kılacak adaletli bir ücret ödenmesi ve çalışamayacak durumda olanlara da çeşitli güvenlik tedbirleriyle korunması yer almaktadır. Çalışma hakkının yanında çalışanların adaletli bir ücret temini de sosyal devletin gereklerindedir. Sosyal devlet yaşlılık, sakatlık, işsizlik gibi sebeplerle çalışamayacak durumda olanları koruyacak tedbirleri almalıdır.

2) Sosyal Devlet gelir ve servet eşitsizliklerini azaltmaya yönelik tedbirler alır. Çağdaş sosyal devletlerde bu eşitsizlikleri yok etmede en önemli rolü vergi politikası oynamaktadır. Diğer bir yol da topraksız ve az topraklı çiftçiye devletçe toprak sağlanması yani yaygın deyimiyile toprak reformudur.

⁴⁰ EMİROĞLU, Şerafettin, Sosyal Devlet ve Küçük Tasarruflar, Ankara 1975, s. 3.

3) Planlama sosyal devleti gerçekleştirmesinde temel ilkelerindedir. Planlama toplumun ekonomik kaynaklarının, kalkınmayı sağlamak amacıyla bilimsel ve akılcı bir biçimde kullanılmasını sağlar. Sosyal devlet anlayışı devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesini öngördüğüne göre bu müdahalenin, sistemli tutarlı ve akılcı bir biçimde yapılması gerekir; bunu sağlayacak araçta planlamadır. Anayasalarda devlet planlamayı bir görev olarak yüklenmiştir. Planlama milli tasarrufu ve üretimi artırıcı fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı yatırım ve istihdam tedbirlerini öngörür. Bu tedbirler sosyal amaçlı bir çizgide alınması ile planlama sosyal devletin gerçekleşmesinde önemli bir araç haline gelir.

b) Sosyal Devlette Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

Sosyal devlet fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zorunlu maddi ihtiyaçları da karşılamayı kendisine vazife edinir.

1) İnsanları yoksulluktan koruyarak gerçekten hür mutlu ve insanca yaşabilmelerini temin etmek.

2) Çalışan halk tabakalarının daha verimli olmalarına yardım etmek.

3) Sosyal adaleti sağlayıcı huzur içinde, totaliter sağ ve sol rejimlere engel olmak.

Hürriyet ve eşitlik hakları üzerine yapılacak iktisadi ve sosyal haklar vermek suretiyle onun insanca yaşamasının teminata bağlanması

bir taraftan hürriyetleri genişletmekle diğer taraftan ülke kaynaklarının plan ve disiplin içinde refah devleti olma doğrultusunda kullanılmasını temin edecektir.

Sosyal devletin sorumluluğuna giren ekonomik, sosyal hakları düzenleyen Avrupa konseyi çerçevesindeki Avrupa Sosyal Şartı hükümetimizce 1961'de Torino'da imzalanmıştır. Bilhassa işçilerin çalışma ve sağlık şartlarıyla ilgili olan ve göçmen işçilerin yerli işçilerle eşit muamele görmesini de öngören bu anlaşma genellikle anayasal hukuk düzenine uygun bulunmaktadır.

Devlet sosyal devlet olarak iktisadi bakımdan zayıf halk tabakalarına karşı sosyal adalet icaplarına uygun tedbir ve hizmetlerle büyük bir sorumluluk yüklenerek vatandaşlara karşı geniş sorumluluğu yerine getirebilmek için kullanabileceği yetkilerin ve hareket alanının sınırlı tutulması sosyal devlet amacını tehlikeye düşüren hukuki bir çelişki teşkil eder⁴¹.

Sosyal devlet sisteminde devlet tüm yurttaşlarının beden ve ruh sağlığı içinde ve insan onuruna yaraşır şekilde yararlanabilmesini sağlamakla yükümlü kılınmıştır. 1946 Fransız Anayasası ile devlet herkesin özellikle çocuğun, ana ve yaşlı emekçilerin sağlığını korumak maddi güvenliğini dinlenme olanağını sağlamakla yükümlüdür. 1949 Federal Alman Anayasası'nda özellikle ananın ve bütün toplumun

⁴¹ FER, M. a.g.e., s. 25.

himaye hakkı olduğunu kabul etmiştir. Evlilik dışı doğan çocuklarla, evlilik içi doğan çocukların gerek maddi gerek manevi aynı hakka sahip oladuklarını açıklamıştır. Diğer ülkelerin anayasalarında da benzer düzenlemeler mevcuttur.

Devlet ekonomik durumu ne olursa olsun herkesin eğitim ve öğretim ihtiyacını sağlamakla ve yurttaşın en yüksek öğrenim seviyesine çıkmasını teminle yükümlüdür. Bunun için gerekli tüm koşulları sağlamakla görevlidir. Bununla birlikte vatandaşa çalışma hakkı da tanınmıştır. Sosyal devlette çalışma hakkı yardım görme hakkının bir uzantısı olmaktan çıkmış ve çalışanların sahip oldukları haklardan birisi olmuştur. Ne var ki sadece çalışma hakkı tüm sorunları çözmekten uzaktır. Çalışan kimseye ekonomik güvence sağlayacak, yoksulluktan kurtaracak haklarda tanınmalıdır. Çalışanlara tanınan hakların uygulanabilir olması için sendika hakkı, grev hakkı gibi haklarla güçlendirilmesi gerekir.

Özgürlükler ile alacak hakkı doğuran sosyal hakların arasındaki başka bir ayrıcalıkta sosyal hakların uygulanabilir haklar olabilmesi için devletin izleyeceği yolların çeşitliliğinde göze çarpar. Devlet bir sosyal hakkın uygulanabilir, kullanılabilir olmasını sağlamak için değişik yollardan yararlanabilir. Bu konuda devletin seçimi uygulamak istediği ekonomik siyasete göre değişir.

Sosyal devlet sisteminde mülkiyet hakkı doğal hak olma özelliğini kaybetmiştir. Zamanla liberal devlet düzeni içinde özgürlüklerin kötüye kullanabileceği ortaya çıkmıştır. Bireyin başkalarının hak ve

özgürlüklerinin sınırlarına tecavüz etmeden de bazı koşullar altında başkalarına ve tüm topluma zarar verebileceği ortaya çıkmıştır.⁴² Bireysel mülkiyet hakkının zamanla kapitalist dönüşmenin sonunda mülkiyeti bir insanı değerine tabi kılan bir araç durumuna getirmiştir. Bunun önlenmesi için iki çözüm yolu düşünülebilir. Birincisi mülkiyet hakkının sahibini değiştirmek, ikincisi mülkiyet hakkının sahibini değilde, mahiyetini değiştirmek. Birinci yol problemi çözmemiştir. İkincisi ise, bu hakkın mahiyetini değiştirerek ona bir sosyal hak, sosyal fonksiyon niteliğini yükler, yani mülkiyet hakkının kullanılması bu hak sahibine tanınan birtakım yükümlülüklerle sınırlandırılmış olacaktır. Bu yükümlülükler, mülk sahibini zorunlu olarak toplumun sosyal, ekonomik ihtiyaçlarına hizmet eden bir kişi durumuna sokacaktır. İşte sosyal devlet bu iki yoldan bazı unsurlar alarak karma bir çözüm yolu getirir. Şöyleki: mülkiyet hakkı sosyal devlet sisteminde artık mutlak bir hak niteliği taşımaz. Bundan böyle mülkiyet hakkı sosyal bir karakter taşımaktadır. Yani hak sahibi hakkını dilediği gibi değil, fakat belirli bir biçimde yani toplum yararına kullanmak zorundadır. 1961 Anayasası'nda mülkiyet hakkının kamu yararı amacıyla sınırlandırılabilmesi hükmü ve bu hakkın kamu yararına aykırı kullanılmayacağı ilkeleri buna örnektir.

Sosyal devlet sistemi içinde geleneksel özgürlüklerin yanında sosyal, ekonomik hak ve özgürlüklere de yer verilmektedir. Çünkü bu

⁴² GÖZE, A., Siyasi Düşünceler Tarihi, s. 147.

iki hak ve özgürlük sistemi birbirini tamamlamaktadır. Her iki sistemin amacı birdir; o da insanın maddi manevi gelişmesini sağlamak, insanca yaşamasını temin etmektir. Ekonomik yönden güçsüz ve yoksul durumda olan insanların yaşayabilmesi için, temini gerekli ve zorunlu ihtiyaçlar karşılamadıkça, 1789 anlayışının getirdiği hak ve özgürlükler kağıt üzerinde kalmaya mahkumdur. Bunların hayata geçirilmesi sosyal hak ve özgürlüklerin kabulünün zorunlu olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsanın hayatını sürdürebilmesi için zorunlu ihtiyaçları tatmin edilmelidir ve ondan sonra ki diğer özgürlükler bir anlam ifade etsin.

II-SOSYALİZM VE SOSYALİST REJİM İÇİNDE SOSYAL HAKLAR

A-Sosyalizm ve Marx Öncesi Sosyalist Düşünce

Ülkemizde bir kavram enflasyonu ve karışıklığı içinde, sosyalizm nedir? sorusunu sormak gerekiyor. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Sosyal adaletsizliğe karşı her haykırış sosyalizm değildir⁴³. Öyleyse sosyalizmin içeriği hakkında açıklamalar yapmak gerekir.

Sosyalizmi önce ekonomik bir çerçeve içinde ele almak lazımdır. Servetlerin üretimi, tüketimi, bölüşümü ve dağılımı bakımından, sosyalizmi tanımlamak mümkündür. Liberal Demokrasinin ve kapitalizmin doğurduğu yetersizlikler ve adaletsizlikler, sanayileşme

⁴³ TUNAYA, Tarık Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1979, s. 487.

olayına, sanayileşme de, sosyal, ekonomik ve bilinçli bir örgüt kazanan işçi sınıfının siyasal bir güç halinde ortaya çıkmasına götürür. Sosyalizmin, Platon ya da Campenella çağından ayrılan gerçek ve çağdaş anlamı da böylece belirir⁴⁴. İleride görüleceği gibi, sosyalizmin çağdaş anlamı ilk çağlardaki anlamından çok farklıdır.

Sosyalizm, herşeyden önce liberal kapitalist düzenin adaletsizliklerine isyanla, çağdaş niteliğini kazanmıştır. Stuart Mill kapitalizmi ağır eleştirilere uğratan eserini 1848'de yayınlamıştır. Marx ve Engels de, 'Kominist Partisi Bildirisi'ni aynı tarihte yazmışlardır. Bu gelişmeler olurken, Roma Kilisesi, hem ekonomik liberalizmi hem de Marksçı materyalizmi eleştirmiştir⁴⁵. Ancak hayatın gerçekleri karşısında, kilisenin bu çabası başarılı olamamıştır.

O halde sosyalizmin ilk niteliği, kurulu düzeni(liberal kapitalist düzeni) adaletsiz ve çağ dışı bulmasıdır. Sosyalizm, bu düzenin mülkiyet ve çalışma kurumlarını yetersiz ve adaletsiz bulduğu için, değiştirmek ve onun yerine geçmek isteyen bir düzenin adıdır⁴⁶.

Sosyalizmin dayandığı ikinci esas, ekonomik işlevlerin özel'den kamu'ya, kişisel'den toplumsal'a bağlanmasıdır. Kapitalist düzende ise, ekonomik işlevlerin büyük bir kısmı, özel ellerde ve yaygındır.

⁴⁴ İbid. s. 488.

⁴⁵ İbid.

⁴⁶ İbid.

Durkheim'in klasikleşmiş deyimiyle sosyalizm: "Halen yaygın olan ekonomik işlevlerin tümünü, ya da büyük bir kısmını, toplumun bilinçli ve yönetici merkezlerine bağlamak" olarak tanımlanabilir⁴⁷.

Sosyalizm, kapitalizmi izleyecek ve ekonomik işlevleri özel'likten çıkararak, toplum'a mal edecek bir düzendir. Topluma malediş, mülkiyetle ilgilidir. Özellikle üretim araçları toplumun mülkiyetine geçirilecektir. Böylece özel yerine kolektif ya da sosyal mülkiyet kurumu konulmuş olacaktır. Ancak kolektif mülkiyet aynı zamanda toplumun hizmetinde olmalıdır. Toplumun mal ve hizmetinde olmak demek, bir azınlığın, sınırlı bir grubun emrinde olmak da değildir⁴⁸.

Şu halde, Sosyalizm, objektif tarih koşulları içinde, kapitalizmin feodaliteyi izlediği gibi, kendisi de kapitalizmi izleyerek, onun yerini alacak bir düzendir. Bu determinizm sonucu, sosyalist düzende, üç unsur bulunmalıdır :

a - Üretim araçlarının topluma mal edilmesi;

b - Üretimin insan ihtiyaçlarına göre ayarlanması ;

c- Bunların, tümünün demokratik bir yönetimle gerçekleştirilmesi⁴⁹.

⁴⁷ İbid. s. 489.

⁴⁸ İbid.

⁴⁹ İbid.

Sosyalizm 1848'e değin kavramsal ve ütopyacđ sayılır. Bu tarihte Marxizmin ortaya çıkışıyla "bilimsel sosyalizm" in kurulduğu kabul edilir⁵⁰. Karl Marx ile birlikte sosyalist düşüncede önemli bir değişiklik meydana gelmiş ve Marx'ın sosyalist akımın gelişmelerindeki tesiri de, daha önceki sosyalist yazarlara nisbetle çok daha derin olmuştur⁵¹.

Sosyalizmin teorik olarak ortaya çıkışı çok eskilere dayanır. Hem Doğuda, hem de batıda bu tip akımlara sık rastlanır. Ancak, biz, sorunu tüm ayrıntıları ile ele alacak değiliz. Kamu Hukuku çerçevesinden çıkmadan sosyalizmi değerlendirmek gerekir.

Liberal-bireyci düşünce Fransız devrimini belirler. Bu düşünce sisteminde bilindiği gibi bireyler yasa önünde eşittir ve yasa önünde eşitlik ilkesinin toplumların tüm sorunlarını çözümleyiciliğine inanılır. Tüm insanlar özgürdür ve mülkiyet kutsal, dokunulmaz bir haktır. Ancak zaman içinde gelişen olaylar göstermiştir ki, kapitalistlerin savundukları ve kendiliğinden gerçekleşeceğine inandıkları düzen, iyi bir düzen olmamış, tam aksine kötü bir düzen olmuştur⁵². Zaten Sosyal Devlet fikrinin ortaya çıkış sebebi budur.

⁵⁰ İbid. s. 490.

⁵¹ ARMAOĞLU, F., a.g.e., s. 14.

⁵² Bu durum sosyalizm akımının doğmasına neden olmuştur. Sosyalizmi savunan yazarlar, siyasal eşitliğin, toplumdaki kişiler arasındaki eşitliğin gerçekleştirilmesi için yeterli olmayacağını, tam eşitlik için kişiler arasında ekonomik eşitliğin de bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. ARMAOĞLU,

İşte 19. yüzyılın başlarında kapitalist düzenin aksaklıkları, sosyal, ekonomik düzendeki bozukluklar, ekonomik krizler, çalışan insanların koyu bir yoksulluk içinde yaşamak zorunda kalmaları, bazı düşünürleri bir yandan tüm bu kötülüklerin nedeni olarak kabul edilen kapitalist düzenin eleştirisini yapmaya, öte yandan da bu kötülüklerin bulunmayacağı sosyal ekonomik bir düzen aramaya etmiştir⁵³. Nitekim bu arayış içinde birçok fikir ortaya atılmıştır.

Bu arayış içinde olan, Marksizm öncesi sosyalist düşünürlerden Saint-Simon'un "Teknik Devleti", Fourier'nin "Falanj"ları, Owen'in çeşitli girişimleri hep bozuk ve kötü gelişen kapitalist düzenin yerini alacak olan ideal mükemmel düzen örnekleri olarak düşünülmüştür⁵⁴. Herkes kendisine göre bir sosyalist düzen tasarlamıştır. Bu fikir çeşitliliği ise, sosyalizmi belirli bir sistem halindeki bir fikir bütünlüğünden yoksun bırakmıştır. Bundan dolayıdır ki, sosyalizm bütün 19. yüzyıl boyunca fikir planında kalmış ve bir fikri tartışmadan öteye gidememiştir⁵⁵.

Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1994, s.14.; GÖZE, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, s. 262.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ ARMAOĞLU, F., a.g.e., s. 14.; Zaten Lenin'in Marxizm'e en büyük katkısı marxist ideolojiyi teoriden fiiliyata dökmesidir.

B-Marxizm

Bu konu ile ilgili olarak, Marx'ın dialektiği gibi doğrudan ilgisi olmayan konular ele alınmayacaktır. Marxizmde insan, toplum, devlet, demokrasi ve özgürlük anlayışı işlenecektir.

1-İnsan, Toplum, Devlet ve Özgürlük Anlayışı

a) İnsan

Marxizm insancıl bir görüş ileri sürerek, doğa içinde ve karşısında insana ayrıcalıklı ve hatta yarı-tanrısal bir yer vermiştir. Marxist görüşe göre, insanın doğa içinde bu ayrıcalıklı, üstün yere sahip olması onun “çalışan bir varlık” “homo faber” olmasından ileri gelir. Çalışan insan işi ve emeği ile maddeyi değiştirme olanaklarına sahiptir. Bu nedenle marxist düşüncede işe, emeğe, çalışmaya son derece önemli bir yer verilir. İnsanı insan yapan işi ve çalışmasıdır. İnsan işi, çalışması ile hayvan türlerinden ayrılır⁵⁶.

İnsanı ve insan topluluklarını yaratan unsur iştir, çalışmadır ve maddi değerler üretimi aynı zamanda sosyal evrimin de temelidir. Maddi değerler üretirken insanların doğa ile ve diğer insanlarla ilişkileri sözkonusu olur. İnsanların doğa ile ilişkileri “üretim güçleri” ile

⁵⁶ Ibid. s. 285.

belirlenir, üretim süreci içinde insanların karşılıklı ilişkileri ise “üretim ilişkilerini” oluşturur⁵⁷.

b) Mülkiyet ve Toplum

Üretim araçlarının mülkiyet biçimi değişik tipte üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olur. İki tür mülkiyet biçimi vardır, bunlardan biri kollektif mülkiyet, diğeri ise özel mülkiyet biçimidir. Eğer üretim araçları toplumda bir grup insanın elinde ise, insanlar arasındaki ilişkiler iktidar ve tabiyet biçiminde, buna karşılık eğer üretim araçları üzerinde kollektif bir mülkiyet sözkonusu ise, bu durumda da insanlar arası ilişkiler karşılıklı yardım ve işbirliği biçiminde gelişir. Bir toplumun üretim biçimi o toplumun sosyal yapısını belirler⁵⁸.

Marxizme göre, tüm sosyal ilişkiler arasından ekonomik ilişkiler temel yapı ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını oluşturur ve bu temel üzerine hukuki, siyasal, entellektüel yapı kurulur. Toplumun siyasal düzeni, din, hukuk, ahlak, edebiyat, güzel sanatlar, felsefe üst yapı kurumlarıdır. Üst yapı kurumları dayandıkları belli bir temel yapıyı yani ekonomik temeli aksettirirler. Dolayısı ile toplumun ekonomik yapısı değiştiği zaman, üst yapıda bu temel yapıya paralel olarak değişmelidir. Her alt yapı, kendine uygun bir üst yapıyı

⁵⁷ İbid. s. 286.

⁵⁸ İbid. s. 287.

doğurmaktadır. her iki yapı arasındaki uygunluk, tam bir kavuşma olmalıdır⁵⁹. Böylece marxizm üst yapıda olup bitenleri temel yapıdaki gelişmelerle açıklamakta, fakat üst yapının alt yapıya tabiyetini tek yönlü bir determinizme de bağlamamaktadır⁶⁰.

c) Devlet

Marxizm aslında devlet kurumunu ortadan kaldırmak ilkesine dayanır⁶¹. Marxizme göre devlette diğer üst yapı kurumları gibi dayandığı belli ekonomik temeli aksettirir. Sınıflara bölünmüş bir toplumda devlet, ekonomik bakımdan hakim sınıfın siyasal gücüdür. Böylece marxizme göre devlet ekonomik bakımdan güçlü sınıfın baskı aracıdır. Hukukun da görevi yöneticiler sınıfının çıkarlarını korumaktır. Yönetici sınıfın iradesi yasadır ve uyulması zorlama ile sağlanır⁶².

Marxizme göre, kapitalist devlet temel yapıdaki evrim sonucu yıkılmaya mahkum bir üst yapı kurumudur. Bu yıkılışa devrimci sınıfın bilinçli olarak yapacağı sınıf mücadelesi yardımcı olacaktır. Devrimden

⁵⁹ TUNAYA, T.Z., a.g.e., s. 500.

⁶⁰ GÖZE, A., a.g.e., s. 291.

⁶¹ TUNAYA, T.Z., a.g.e., s. 506.

⁶² GÖZE, A., a.g.e. s. 292.; Lenin, Devlet ve İhtilal (1917) adlı eserinde, devleti, "uzlaşmaz sınıf ayrılıklarının mahsulü ve belirtisi" saymaktadır. Ona göre devlet, "hakim sınıfın yönetim cihazı"ndan başka birşey değildir. VERNON, Manfred (çev: Mümtaz Soysal), Devlet Sistemleri, Ankara, 1961, s. 178.

sonra kapitalist toplumdaki komünist topluma geçiş aşamalı bir biçimde gerçekleşecektir⁶³.

Birinci aşamada Proletarya Diktatörlüğü kurulacaktır. Bu dönem son hedef değildir, sonuca götüren bir araçtır. Bu dönem kapitalist toplum ile komünist toplum arasında köprü görevini yapacaktır. Bu dönemde proletarya, iktidarı tekelinde tutacaktır. Bu aşama kapitalist toplumdaki sömürülen sınıfın ileri gelenlerinin hakim sınıf biçiminde örgütlendikleri ve eski sömüren sınıfı ezdikleri bir dönem olacaktır. Şiddetin hakim olacağı bu dönemde toplumda bir kısım insanlar için özgürlüklerin ya da demokrasinin yeri olmayacaktır. Proletarya diktatörlüğü dönemi sömüren sınıfların direnişlerini kırmak, üretim araçlarının mülkiyetini bu sınıfların elinden almak, iç ve dış düşmanlara karşı rejimi korumak için varlığı zorunlu bir dönemdir⁶⁴.

Bundan sonraki ikinci aşama, Komünizm döneminin alt aşamasıdır. Bu dönemde üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmiş olduğundan insanın insan tarafından sömürülmesi söz konusu olmayacaktır. İnsanın insan tarafından sömürsü son bulmuştur ve sınıflar yoktur, fakat tüm eşitsizlikler de tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Devlet varlığını sürdürmektedir, çünkü üretim

⁶³ İbid.

⁶⁴ İbid. s. 293.

gereklere ve mevcut eşitsizlik bir zorlama ve baskının varlığını zorunlu kılmaktadır, devlet de bu baskının aracıdır⁶⁵.

Bu dönemden sonra kominizmin üst aşamasına ulaşılabilecektir. Bu dönemin özelliği üretim güçlerinin gelişmesi ve “herkese ihtiyacına göre” ilkesinin uygulanabilmesidir. Bunun sonucu olarak da bu dönemde devlet ortadan kalkacaktır. Bu dönemin ne zaman gerçekleşeceği bilinmemekle birlikte, marxist görüş gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

d) Özgürlük

Marxist görüşe göre sınıflara bölünmüş bir toplum düzeni içinde insanın kendi kendine karşı yabancılaştığı, insanın kendi kendinden uzaklaştığı görülmektedir. Kapitalist üretim sistemi ve bu sistem içinde çalışan insana verilen yer, insanın ekonomik yabancılaşmasını doğurmuştur. Bu da sosyal yabancılaşmayı doğurur. Sosyal yabancılaşma ise siyasal yabancılaşmayı yaratır⁶⁶.

Yabancılaşma sorunu marxizmin özgürlük anlayışına ışık tutar. Marxizme göre gerçek özgürlük kazanılması gereken bir özgürlüktür. İnsan özgürlüğünü doğduğu anda bulmaz, ancak büyük mücadeleler sonucu elde edebilir. İnsan doğa karşısında ve toplum içinde mutlak, tartışmasız bir güce sahip olduğu zaman özgür olacaktır. Bu özgürlük anlayışı Liberal devletin özgürlük anlayışına tamamen ters düşer.

⁶⁵ İbid.

⁶⁶ İbid. s. 295.

Marxizm Liberalizm gibi özgürlüğü soyut bir kavram olarak ele almamıştır. Sınıfsız bir toplumda özgürlük gerçek bir değer taşıyacaktır. Ancak kominizmin son aşamasında, sınıfsız bir toplum düzeni içinde tüm yozlaşmalardan arınmış olarak insan, doğa ve toplum güçlerine hakim olarak ve gerçek anlamda özgür olabilecektir. İnsanlar arasında aynı zamanda eşitlik de gerçekleşecektir, toplumda tüm sınıflar ortadan kalkmış olacağından, insanların üretim araçları karşısındaki yeri ve durumu aynı olacaktır, araçlar üzerinde eşit hakka sahip olacaklardır, bu da marxizmin öngördüğü eşitlik ilkesinin gerçekleşmesi demektir⁶⁷.

Şu halde, Marx'çılara göre, özgürlüğün sözde kalmaması, o özgürlüğün işliyebileceği gerçek koşulların hazırlanmasına bağlıdır. Verilen her özgürlükle birlikte, o özgürlüğü gerçekleştirecek somut olanaklar da sağlanmak ister⁶⁸.

2-Marxizmde Demokrasi Anlayışı

Marxizm gerçekleşeceğini öngördüğü toplum düzeninde demokrasinin gerçekleşeceğine inanılır. Ne var ki, bu demokrasi liberal devlet sisteminde düşünülen biçimden çok değişik olacaktır. Marxizm liberal devlet sisteminin getirdiği ve gerçekleştirdiği demokrasinin

⁶⁷ İbid. s. 298.

⁶⁸ AKIN, İ., a.g.e., s. 231.

“biçimsel” bir demokrasi olduğunu ve “gerçek” demokrasinin yeni baştan kurulması gerektiğini savunur⁶⁹.

Marxizme göre özgürlükten hareket eden ve amacı özgürlüğü gerçekleştirmek olan liberal devlette demokrasi hedeflerine ulaşamamıştır. Buna göre bir yandan bireye tanınan özgürlükler toplumun çoğunluğunu oluşturanlar için somut bir muhtevadan yoksun, içi boş hukuki kalıplar olarak kalmıştır. Gerçek demokrasiye bazı aşamalardan geçildikten sonra ulaşılabacaktır. Bu aşamalardan sonra ancak temeli ve amacı özgürlük olan demokrasi gerçekleşmiş olacaktır.⁷⁰ Bütün bunlardan çıkan netice şudur ki ancak sınıf ayrılıklarının bulunmadığı bir toplulukta “hakiki demokrasi” ve onunla birlikte “hakiki ve mutlak hürriyet” meydana çıkabilir⁷¹.

3-Lenin'in Marxizme Katkısı

Marx'tan sonra da sosyalistler ortaya çıkmıştır. Zamanla Marxizmi yorumlama, gözden geçirme ve zamanın koşullarına göre düzeltme akımı(Revizyonizm) güçlenmiştir. Marxizmi birçok yorumlayanlar olmuştur, ancak bunlar arasında Lenin'in farklı bir yeri vardır. Biz bu farklı yorumlar ve hala sürüp gitmekte olan teorik tartışmalar üzerinde duracak değiliz. Marxizme gerek doktrin, gerek eylem ve strateji

⁶⁹ İbid. s. 302.

⁷⁰ İbid.

⁷¹ ARSEL, İlhan, Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1955, s. 400.

alanlarında en büyük katkıyı getiren şüphesiz ki Lenin olmuştur⁷². Revizyonizme cephe alan Lenin Marxizmin sağa ve sola saptırılmasından yakınarak, onu gerçek rayına oturtma çabasına girdiğini ilan etmiştir. Ne var ki o da bir Marx yorumcusu olmuştur. Üstelik Lenin, Marxizm'i, Marx'ın hayal etmediği bir sosyal yapı içinde, Çarlık Rusya'da uygulama planına geçirmiştir⁷³.

Kısaca özetlemek gerekirse Marxizm Leninizmin fikri temeli konumundadır. Lenin bu temele zamanının yorumunda katarak, Marx'ın hayal ettiği ideal toplum düzenini oluşturmaya çalışmıştır. Touchard'a göre Lenin'in Marxizme en önemli katkısı, Marx ve Engels'in marxizmini 1900 yılları Rusyasına özgü koşullara uygulamaktır. Lenin'e göre Kendisinin Marxizme en önemli katkısı, Marxizmi reformcu oportünizmin ve İkinci Enternasyonal elinden kurtarmaktır. Özetle

⁷² KAPANİ, Münci, Kamu Hürriyetleri, Ankara, 1993, s. 157.; Lenin yazdığı kitabında bu konuda tavrını net bir şekilde ortaya koyarak : " Hareketin seyri içinde işçi kitlelerinin kendileri tarafından ortaya çıkmış bağımsız bir ideolojiden eğer söz edilemezse o zaman sorun ancak şöyle konulabilir: Ya burjuva ideolojisi, ya sosyalist ideoloji. Burada ikisinin ortası bir şey yoktur. Çünkü insanlık "üçüncü" bir ideoloji yaratmamıştır, ve dahası, sınıf karşıtılarıyla parçalanmış bir toplumda, sınıflarüstü ya da sınıflar dışı bir ideoloji de olamaz" demektedir. *LENİN*, Ne Yapmalı, İstanbul, 1993, s. 46.

⁷³ TUNAYA, T.Z., a.g.e., s. 491.

Lenin'in marxist kurama katkısı Chevallier'nin de belirttiği gibi dört başlık altında toplanabilir⁷⁴:

1. Örgüt anlayışı,
2. Devlet anlayışı ve işçi sınıfı dikdatoryası,
3. Kapitalizmin son aşaması olarak emperyalizmin yorumu,
4. Milli sorunun çözümü.

Lenin'e göre, sosyalist öğretinin kendiliğinden işçi eylemlerinin içinden fıskıracağını ileri sürmek yanlışdır. Marxist öğretinin öngördüğü toplum düzenini ancak örgütlü işçi sınıfı gerçekleştirebilir. Lenin ve Trotsky'ye göre marxist devrim Rusya gibi sanayileşmekte olan bir otokraside gerçekleştirilebilirdi. Lenin 1902 yılında yazdığı "Ne Yapmalı" adlı kitabında bu sorunu ele alıyor ve Marx'ın yeterince işlemediği bu konuyu açıklamaya çalışıyordu⁷⁵.

1917 Bolşevik devriminden sonra, marxizm, Lenin'in katkısıyla uygulama alanına konmuş, somut bir temele oturmuştur. Lenin marxizmin devrim konjoktürünü ve buna bağlı görüşlerini bir kenara bırakmıştır. Bu noktada Lenin'in marxizmden ayrıldığı söylenecektir. Bilindiği gibi, marxizme göre devrimi güçlü bir proleterya sınıfı gerçekleştirecektir ve bunun için de ülkenin ileri bir sanayileşme

⁷⁴ SARICA, Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul, 1987, s. 161.

⁷⁵ İbid.

düzeğine ulaşmış olması zorunludur. Devrim, kapitalizmde tekelleşmeler sonucu en ileri gelişme süreci içinde olan ve siyasal demokrasi kurallarının uygulandığı ülkelerde başlayacaktır⁷⁶.

Buna karşılık Lenin, kapitalizmin gelişmediği ve demokrasi uygulamasının bulunmadığı bir ülkede de devrimin başlayabileceğine inanıyordu. Siyasal yönden burjuva devrimi ve parlamenter burjuva demokrasisi aşamalarından geçme zorunluluğu yoktu. Lenin ve yandaşları bu görüşleri ile marxistler arasında çoğunlukta dırlar (bolşevikler). Azınlıkta kalanlar ise (menşevikler) devrimden önce burjuva demokrasisi ve sanayileşme sürecinden geçilmesi görüşünü savunmuşlardır. Lenin, Trosky'den farklı olarak proleteryanın yalnız kalmayacağına ve az gelişmiş bir ülkede de içte yardımcı devrimci güçlerin bulunacağına inanmıştır. Bu nedenle, Lenin ve Trosky için, önemli olan içte güçlü, sağlam devrimci bir nüvenin oluşmasıdır ki, bu nüve ciddi, çok katı ve disiplinli, acımasız bir parti olacaktır. Böyle bir partinin varlığını Lenin gerekli ve zorunlu görmüştür. "Bir devrim teorisi olmadan devrim olmaz" diyen Lenin'e göre bu teori soyut bir ideoloji olarak kalmayacak ve devrimci eylem ile sürekli birbirine bağlı olarak gelişecektir⁷⁷.

Bu temel faktörlerin etkisiyle Marxizm günden güne kuvvetlendi. Lenin'in Marxizme ilk fiili katkısı çeşitli marxist derneklerin

⁷⁶ GÖZE, A., a.g.e., s. 312.

⁷⁷ İbid. s. 313.

kurulmasına öncülük etmesidir. Bunlardan bir tanesi de 1895'de Lenin tarafından Petersburg'da kurulan İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Mücadele Birliği'dir⁷⁸.

C-1917 Devrimi

1-1905 Şubat Olayı

1905 yılında başarısızlıkla sonuçlanan bir ihtilal deneyiminden geçen Rusya'da savaşın getirdiği zor yaşam koşulları, açlık ve sefalet, daha da olgunlaşmamış yeni bir ihtilal ortamı yaratmıştı. 1905'ten sonra köylerdeki sınıf farklılaşması keskinleşmiş, proleterya büyümüş ve güçlenmiş, en önemlisi emperyalist savaş, ülkedeki çelişkileri hızlı bir biçimde artırmıştı⁷⁹.

Birinci Dünya Savaşı başladığında ise, Rusya tam bir kaynaşma içinde bulunuyordu. Savaşta uğranılan yenilgiler ve savaşın getirdiği güçlükler, Rusya'da iç gerginliği daha da çoğaltmıştı⁸⁰.

Toprak sahipleri dikdatoryasını temsil eden Çarlık Hükümeti, Duma'yı feshedip bir askeri dikdatörlük kurmak, gelişmekte olan devrimci eyleme karşı rahatça savaşım vermek amacındaydı. Çar bu amaçla 1916'da Almanya'yla gizli görüşmelere girişti. Bu aşamada 24

⁷⁸ ARMAOĞLU, F., a.g.e., s. 131.

⁷⁹ SARICA, Murat, Siyasal Tarih, İstanbul, s. 260.

⁸⁰ UÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih, İstanbul, 1995, s. 532.

Şubat 1917'de başkentte başlayan grevler Bolşeviklerin girişimiyle genel greve dönüştürüldü. 26 Şubatta da siyasal grev silahlı ayaklanma biçimini aldı. 27 Şubatta Petrograd'da İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti kuruldu. Bu gelişmeler üzerine 2 Mart 1917'de Çarlık Yönetimi yıkılarak yerine Prens Lvof'un başkanlığında ilk geçici hükümet kuruldu.⁸¹ Bunun üzerine İhtilalci sosyalistler ve Menşevikler hükümeti destekleme kararı aldılar⁸².

İhtilal haberi Lenin'e Zurich'te ulaştı. Lenin Pravda da yazdığı yazılarda bu ihtilalin bir başlangıç olduğunu belirtiyordu. Nitekim gelişmeler onun haklı çıkardı. 14 Eylül 1917'de Cumhuriyet ilan edildi. Bu durum Rusya'daki kaosa son vermedi ve bunalım gittikçe tırmanıyordu.

B - Ekim 1917 Devrimi

Rusya, Almanya ve Müttefikleriyle barış yaparak savaştan çıktıktan sonra da, çeşitli iç karışıqlarla karşılaşmıştır. Bu sırada Rusya'da Bolşeviklerle Çarlık tarftarları arasında, iç savaş başladı. Bu aşamada Batılı devletler Bolşeviklerin aleyhinde olanları desteklemek için Rusyaya asker çıkardılar. Ancak Batılıların bu çabaları bir sonuç

⁸¹ Geçici hükümet liberal demokratik bir nitelik taşımaktaydı. Bununla, halkın egemenliği, demokrasi, bireylerin hak ve özgürlükleri lehinde bir gelişme kendini göstermiştir. OKANDAN, Recai Galip, Umumi Amme Hukuku, İstanbul, 1976, s. 310.

⁸² SARICA, M., a.g.e., s. 261.

vermedi. Neticede Bolşevikler herşeye rağmen 1921 yılında iç mücadeleyi kazandılar.⁸³ Şimdi Bolşeviklerin bu mücadeleyi hangi aşamalardan sonra kazandıklarını inceleyebiliriz.

Rusyanın karışıklıklarla çalkalandığı, II. Sovyetler Kongresi'nin açılmasından önce 24 Ekim'de Lenin ayaklanmanın başlatılmasını istiyordu. Kısa bir süre sonra Lenin'in yönetiminde ayaklanma başladı. Bolşevikler bu karışık durumdan faydalanarak Trotsky'nin liderliğinde bir Askeri İhtilal Komitesi kurarak, 5 Kasımda bir hükümet darbesine teşebbüs ettiler. 7 Kasım akşamı hükümet darbesi muvaffak olmuş ve Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi⁸⁴. 8 Kasım'da Lenin gizlendiği yerden çıkıp Petersburg'a geldi⁸⁵. İhtilalden sonra yayınlanan ilk Bolşevik Bildirisi şöyle diyordu:

⁸³ UÇAROL, R., a.g.e., s. 533.; Lenin büyük mücadele vererek, kendisine göre yorumladığı Marxizmi Çarlık Rusyasına bir siyasal sistem olarak uygulamıştır. Böylece Marxizm katı ve devrimci bir niteliğe bürünmüştür. GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Anayasa Hukuku, Ankara, 1993, s. 40.

⁸⁴ Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler, hemen hemen tek kurşun bile atmadan, iktidarı ele geçirmişlerdir. Devrimcilerin üzerine gönderilen ordu, kayıtsız şartsız barışı savunan Bolşeviklere karşı silah kullanmadı. SANDER, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918'e, Ankara, 1992, s. 285.

⁸⁵ Bu konuda Prof Fainsod şunları yazıyordu: "Lenin, 1902 yılında yazdığı Ne Yapmalı? adlı eserinde, bize bir ihtilal teşkilatı verin ; bütün Rusya'yı altüst ederiz! diyordu. 8 Kasım'da bu isteği yerine gelmiş ve vadedilen iş başarılmış oluyordu". VERNON, M., a.g.e., s. 167.

“Rusya Yurttaşlarına,

Geçici hükümet devrilmiş bulunmaktadır. İktidar Petrograd Proleteryaasının ve Garnizonunun başında bulunan “Devrimci Askeri Komite'nin” elindedir. Halkın uğrunda savaştığı : demokratik bir barışın gerçekleştirilmesi, büyük toprak sahiplerinin toprak üzerindeki mülkiyet haklarının ortadan kaldırılması, üretim üzerindeki işçi denetimi ve bir Sovyetler Hükümeti kurma davası kazanılmıştır.”

Kongre'de yeni hükümet kuruldu, Lenin Başbakan, Trotsky Dışişleri Bakanı, Stalin de Halklar Bakanı oldu.

Bu tarihten sonra, 1898'de kurulan Sosyal Demokrat İşçi Partisi devrimin yerleşmesini sağlama çabalarına girdi. Bu parti daha sonra 6-8 Mart 1918'de toplanan VII. Bolşevik Kongresi'nde, partinin adı “Kominist Partisi” olarak değiştirilmiştir⁸⁶.

3 - 1924'e Kadar Olan Dönem

a) Savaş Kominizmi

Ekim 1917 Devrimi ile Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden 1921 yılına kadar uzanan devre Rus siyasi rejiminde Savaş Kominizmi

⁸⁶ SARICA, M. a.g.e., s. 264.; Devrimden sonra ilk adım siyasi kuvvetin bütünüyle partinin kontrolüne alınması, tüm muhalefet odaklarının ortadan kaldırılmasıydı. Lenin bir taraftan bunu gerçekleştirirken diğer yandan da eski toplumun temel kurumlarını tasfiye etmekteydi, YAYLA, Atilla, Liberal Bakışlar, Ankara, 1993, s. 17.

olarak adlandırılmaktadır. Bu devrede içerde Bolşevik Sovyetlerin iktidarına karşı koyanlarla mücadele yanında, dış müdahalelere de (Japonya, İngiltere, Fransa, A.B.D.) karşı koymak zorunluluğu dolayısıyla iç ve dış savaş birbirine karışmış ve alınan kararlar hızlı ve şiddetli sosyalist uygulamalar ile savaşın gerekleri olarak görülmüştür⁸⁷.

İhtilal yoluyla iktidara geçen Bolşevik önderler, ilk iş olarak, bu iktidarı elde tutmak ve sağlamlaştırmak meselesi üzerinde durdular. İktidarı ellerine geçirenler, nihayet bir azınlıktan ibaretti ve Rus halkından faal bir destekleme görmüş değillerdi. Savaş Kominizmi devresi 1921'e kadar süren ve Bolşevizmin yaşayabilmesi için yapılan çeşitli mücadeleleri içine alan bir dönemdir. Bu devrede Bolşevik iktidarını sağlamlaştırmak, bütün siyasi rakipleri ezmek ve ortadan kaldırmak amacıyla merhametsizce mücadele etmek şarttı. Bu amaçla 1917 Aralığında, ÇEKA adıyla yeni bir gizli Polis teşkilatı ve 1918 yılı başlarında Trotsky önderliğinde Kızıl Ordu kuruldu⁸⁸.

Ayrıca bu devrede 10 Temmuz 1918 tarihinde V. Sovyetler Kongresinde hazırlanan Anayasa projesi kabul edilmiştir. Bu Anayasaya göre güçlerin birliği sözkonusudur. Bütün güç teorik olarak Sovyetler Kongresinde toplanmıştır. Ancak perde arkasında gerçek güç, sürekli bir biçimde, Rus Komünist Partisi elinde kalmıştır⁸⁹.

⁸⁷ ÇAM, E., a.g.e., s. 218.

⁸⁸ VERNON, M.C., a.g.e., s. 168.

⁸⁹ ÇAM, E., a.g.e., s. 219.

Bu dönemde de açlık ve sefalet önlenememiş, iç karışıklıklar giderek artmış ve bu durum halkın komünistlere karşı ayaklanmalarına sebep olmuştur. Lenin ve aşırı şiddet yanlısı Trotsky bu ayaklanmaları çok sert tedbirlerle bastırmaya çalışmışlardır. Bütün başkaldırmalar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Ama komünist önderler (Lenin de dahil) değişik ve yeni bir tutuma ihtiyaç olduğunu anlamışlardı. Lenin bütün olup bitenlerde iktisadi amillerin, özellikle yiyecek sıkıntısının büyük payı olduğunu kabul ediyordu. Ayrıca, Lenin sosyalizmi yerleştirme temposunun da fazla hızlı tutulmuş olduğunu itiraf etmekteydi. 1921 yılında ülkenin genel şartlarını gerçekçi bir gözle tartan Lenin, o zamana kadarki tutumu değiştirmek zorunluluğu hissetti. Bu değişikliğin adına da, NEP (Yeni İktisat Politikası) dendi⁹⁰.

b) NEP, 1921-1927 (Yeni İktisat Politikası)

21 Mart 1921'de Yeni İktisat Politikası uygulanmaya başlandı. Köylüler, ağır vergi ödedikten sonra, ellerindeki fazla ürünü satmakta serbest bırakılmışlardı. NEP devresindeki sanayi politikası, başlangıçta

⁹⁰ VERNON, M., a.g.e., s. 170.; Lenin X. Rus Komünist Partisi Kongresinde, tecrübelerine dayanarak "Küçük bireysel üretim düzeyinden doğrudan doğruya sosyalizme geçişi gerçekleştirmek gücüne daha sahip olmadığımızdan küçük üretim ve mübadelenin tabii sonucu olarak kapitalizmden belirli bir derecede yararlanmak ve dolayısıyla nüfusun büyük kitlelerinin isteklerini gözönünde tutmak zorundayız... Belirli bir dereceye kadar mübadele hürriyeti dolayısıyla iç ticaret serbestliği yani kapitalizme gereklidir" şeklinde konuşmuştur. ÇAM, E., a.g.e., s. 220.

küçük sanayie önem vermekte ve çok ihtiyaç duyulan tüketim maddelerinin hızla imali teşvik olunmaktaydı. Sovyet önderleri böylece, özel teşebbüse, kar sistemine ve serbest piyasaya dönüşe mücadele etmekle birlikte, büyük ve ağır sanayi, dış ticaret gibi “komuta noktaları”nın devlet idaresinde kalmasına dikkat etmişlerdi. Partiye nefes alma imkanı veren bu stratejik geri çekilme sadece geçici bir tedbirden ibaretti⁹¹.

İç ve Dış Savaş'ın etkisi azalınca Sovyet Rusya Birliğine yeni katılmalar (Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbeycan, Ermenistan...) oldu. Oluşan yeni birliğe rağmen, yürürlükteki 1918 Anayasası Rusya Sovyetler Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne ait olduğundan, yeni bir Anayasa'nın yürürlüğe konması gerekmiş ve bu gaye ile hazırlanan Anayasa tasarısı, 6 Haziran 1923 tarihinde kabul edildikten sonra 31 Ocak 1924'de (Lenin'in ölümünden on gün sonra) İkinci Sovyet Kongresince onaylanmıştır⁹².

Yeni program uygulanırken, Lenin hastalandı, ve bir kaç ay yattıktan sonra Ocak 1924'te öldü. Lenin'in ölümünü takip eden yıllar, NEP programının başarılı olduğunu gösterdi ve Sovyetler Birliği,

⁹¹ VERNON, M., a.g.e., s. 170.; Kendi anlatımlarıyla ekonomik alanda devrim “iki adım ileri, bir adım geri atacaktı”. Başta Trotsky olmak üzere bu politikanın karşısına çıkanlar, bu adımın Bolşevik Devrimine tam bir ihanet olduğunu ileri sürdüler. SANDER, Oral, Siyasi Tarih 1918-1990, Ankara, 1993, s. 32.

⁹² ÇAM, E, a.g.e., s. 221.

savaştan önceki üretim seviyesine erişti. Lenin'in ölümünden sonra Parti sekreteri Stalin ile, Lenin'den sonra ihtilalcilerin en tanınanı ve en kabiliyetlisi olan Trotsky arasında, çetin bir iktidar mücadelesi başlamıştı. Trotsky, dünya ihtilalinin faal bir şekilde teşvik edilmesini istiyordu. Stalin ise, "bir ülkede sosyalizm" esasına taraftardı⁹³.

1924'te Lenin'in ölümünden sonra Trotsky'yi yenip, iktidarı ele alan Stalin, Rusya'yı ileri sanayileşmiş sosyalist bir ülke haline getirmek üzere daha çok ekonomik sorunlar üzerine eğildi⁹⁴.

D-ENTERNASYONELLER

Marxizm, devleti yıkılması gerekli bir sömürü aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla devletın lutuf olarak vereceği sosyal haklar yerine, emekçilerin ihtilal yoluyla eşit, sınıfsız ve özgür bir topluma ulaşmalarını hedeflemektedir. Sosyal haklar konusunda ayrıca bir yapı öngörmemiştir. "Sosyalistlerinde kabul ettiği gibi bütün gayretini tenkite yöneltmiş, kapitalizmin yerine kurulacak sistemin esaslarını tespit etmek gibi son derece önemli bir görevi ihmal etmiştir."⁹⁵.

Manifestonun "bütün dünya işçileri birleşin" cümlesi ile enternasyonal düşüncesi doğmuştur. Bu birleşme sonrası eşitlik

⁹³ VERNON, M., a.g.e., s. 170.

⁹⁴ UÇAROL, R., a.g.e., s. 533.

⁹⁵ VURAL, Savaş, Teoride ve Tatbikatta Sosyalizm, TOBB. Matbası, Ankara, 1966, s. 13.

gerçekleşecek ve bizzat işçiler tarafından haklar alınacaktır. “Üretici güçlerin ve sermayenin uluslararasılaşma düzeyi yükseldiği ölçüde sınıf mücadelesinin kendisi de o denli enternasyonal olmak zorundadır”⁹⁶.

Marx’ın bu çağrısı enternasyonalların çekirdeğini oluşturmuştur. 1864 enternasyonal işçi birliği ve 1889 ikinci enternasyonalin kurulması ve savaşın başlaması ile II. enternasyonalin dağılmasını III. enternasyonal takip etmiştir. 1919’da kurulan III. enternasyonal Stalin’in II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ile anlaşma imzalamasıyla sona ermiştir. 1957 ve 1968 tarihleri IV. enternasyonalin kuruluş sürecidir.⁹⁷

1848 Birinci Enternasyonal çağrısı ile başlayan süreç liberal rejimler için sosyal haklar konusunda kişi lehine iyileştirme yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Sosyal devlet ve Sosyal Ekonomik Demokrasi enternasyonallerin de etkisinde gelişmiştir.

⁹⁶ MANDE, Ernest, - ANDERSON, Kent - ROSS, Ake, John, Enternasyonalizm ve IV. Enternasyonal - Sosyalizmin Geleceği, (Der: Faruk Eren), Yazım Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 15.

⁹⁷ İbid., s. 30-33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJCAN ANAYASASI'NDA SOSYAL HAKLAR

I- AZERBAJCAN ANAYASA'LARINA GENEL BİR BAKIŞ

Azerbaycan Anayasa'larını incelemeye 1918 tarihindeki ilk bağımsızlık dönemi Anayasası'ndan başlayabiliriz. 1918 Anayasası yapıldığı dönem itibarıyla sosyal haklar konusunda belli bir düzenleme getirmemiştir. Çağdaşı olan Anayasa'larda ve diğer mevzuatlarda küçük çaplı düzenlemeler yeni yeni yapılmaktaydı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin birinci bağımsızlık dönemi kısa sürmüştür. Bu dönemde sosyal haklar konusunda bir düzenleme yapılmamıştır. Azerbaycan SSCB. içinde bulunduğu dönem içinde 1921, 1925, 1937 ve 1978 tarihlerinde SSCB'nin Anayasası'nı bir yıl sonra ve aynen kabul etmiştir.⁹⁸ 1977 SSCB Anayasası 1978 tarihinde Azerbaycan Parlamentosu tarafından halk isimleri değiştirilerek ve federatif yapıyı ilgilendiren bölümleri çıkarılarak aynen alınmıştır. Biz çalışmamızla ilgili olarak bu Anayasa'lardan, dağılmadan önceki 1978 tarihli Anayasayı⁹⁹ incelemeye alacağız.

⁹⁸ OĞAN, Sinan, Azerbaycan, TDAV. Yayınları, İstanbul 1992, s. 5.

⁹⁹ 1978 Azerbaycan Anayasası krilce olup metin olarak 1977 tarihli SSCB Anayasasıyla aynı olduğundan Gürbüz'den yararlanılmıştır. GÜRBÜZ, Yaşar, Anayasalar, Filiz Kitapevi, İstanbul 1981.

II- 1978 AZERBAJCAN ANAYASASI'NDA SOSYAL HAKLAR

A- Başlangıç Bölümü

Başlangıç bölümünden itibaren ideolojik bir dille kaleme alınmıştır. Başlangıçta sosyalizmin temel görüşleri doğrultusunda, belirli tanımlamalar yapılmış ve kısa bir tarihi giriş yapılmıştır. Kendi demokrasilerinin tarifi olarak “üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyet ve çalışan kitleler için gerçek demokrasi kurulmuştur” denmektedir. Bu girişte ve devam eden maddelerde mülkiyetin tamamen kollektifleştirilmesinden vazgeçildiği (ya da ertelendiği) sadece üretim araçları ile sınırlı tutulduğu görülmektedir. Bu, sosyalist düşüncenin mülkiyet konusunda bir kaç revizyon geçirmesinden sonra -sınırlı kişisel mülkiyet, sonrasında ise kendisinden kazanç elde etmemek şartlı mülkiyet- özel mülkiyete verdiği tavizin bir belgesidir.

“Devletin amacı sınıfsız bir komünist toplum kurmaktır”. Toplumun 1978 Anayasasında tanımlaması yapılırken bu amaç doğrultusunda hareket eden bireylerin oluşturduğu birliktelikten söz edilmektedir.

Anayasanın 4. maddesi hak ve özgürlüklerin, muhafazasını devletin teminatına bırakmıştır. Bu madde hak ve özgürlükler konusunda genel bir koruma getirmektedir.

7. madde ile “Sendikalar, gençlik birlikleri, kooperatifler ve diğer kamu örgütlerinin tüzüklerinde saptanmış amaçlar uyarınca; devletin ve kamu işlerinin yönetimine, siyasal ekonomik, sosyal ve kültürel konularda kararlar alınmasına katılırlar”.

Örgütlü sivil toplum kuruluşları sosyal konularda dahil olmak üzere yönetimin karar alma mekanizmasına katılımı düzenlemiştir. Bu katılım ile alternatif sunma ve eleştirme görevi bu örgütlere bırakılmak suretiyle örgütler düzeyinde bir demokrasi planlanmıştır. 8. ve 9. maddeler emekçi toplulukların yönetime katılma ve bu katılımın genişletilmesi ile birlikte finansal tahsise ilişkin konularda da görüş sunma hakları sayılmıştır.

B- Mülkiyete İlişkin Hükümler

Mülkiyete ilişkin Anayasa hükümlerine geçmeden önce Marxist İdeolojiyi uygulamaya geçiren Lenin ve sonrasında mülkiyetin hakkının geçirdiği aşamaları incelemekte fayda vardır. Lenin, Marx'ın Manifestosunda saydığı safhaları ve sanayi toplumu sonrası oluşacak proleteriyayı beklemeden sosyalizmi devrim yoluyla kestirmeden uygulamaya koydu. Bu nedenlerle ideolojinin mülkiyet anlayışında tavizler vermeye başlamıştır. İdeoloji, “mülkiyet bir hırsızlıktır, miras topluma karşı bir kötülüktür” diyerek mülkiyeti tamamen reddetmektedir. Sovyet Rusya'da mülkiyet ve miras hukuku kronolojik olarak şöyle bir seyir takip etmektedir.

“Birinci Devre: 27 Nisan 1918 tarihli kararname ile mirasçılık ve miras üzerinde her türlü tasarruf prensib olarak tamamen kaldırılmıştır... ölen bir kimsenin menkul ve gayrimenkul bütün mallarının devlet intikal edeceği esası kabul edilmiştir.”¹⁰⁰ Bu hüküm katı olarak uygulanamamıştır. Aynı düzenleme içinde istisnalarda sayılmıştır. “..ölen bir kimsenin 10.000 altın rubleye kadar olan mal varlığının bazı ahvalde, onun sağ kalan eşinin ve bazı yakın akrabalarının idare ve intifama geçmesine müsaade edilmiştir. Ancak bunun için bu kimselerin ölen kimse ile birlikte yaşamış ve çalışmış olması şarttı”¹⁰¹. Burada idare ve yararlanma hakkı verilmekte ve bu da belirli şarta bağlanmakta idi. Ayrıca belli mallar ancak bu yolla varislere geçebiliyordu. Yukarıdaki düzenleme mülkiyet konusunda, kişi lehine verilen ilk tavizdir. Gerçi burada sadece üretim araçlarının miras olarak bırakılması düzenlenmekte idi.

“İkinci Devre: ...22 Mayıs 1922 tarihinde bütün Rusya’yı kapsamak üzere çıkarılan kararname ile, bazı ciddi sınırlamalar konulmakla beraber kanuni ve iradi mirasçılık prensib olarak kabul edilmiştir”¹⁰². Bu sınırlamalar; miktar, kişinin vasfı, mansup mirasçı tayinine ilişkin sınırlamalardır.

¹⁰⁰ ÖZTRAK, İlhan, Miras Hukuku, A.Ü.S.B.F.Yayımları no: 253, Ankara 1968, s.3.

¹⁰¹ İbid.

¹⁰² İbid. s. 4.

“Üçüncü Devre: ... miktar bakımından konulmuş olan 10.000 altın ruble sınırı evvela bazı alanlarda, sonrada 15 Şubat 1926 tarihinde tamamen kaldırılmıştır. Ancak bu sınırın tamamen kaldırılmasından sonra miras yoluyla intikal eden servetler üzerinden oranları çok yüksek olan ve müterakki olan bir veraset vergisi alınmaya başlanmıştır”¹⁰³. Bu vergi daha sonra kaldırılmıştır. -1936 tarihli anayasanın 10. maddesi mülkiyet hakları ve miras yoluyla geçmesine belirli mülkiyet çeşitlerinde güvence altına almıştır.

“Dördüncü Devre: ... Anayasa'nın 10. maddesindeki ilkelerin ışığı altında çıkarılan medeni kanunlar tarafından düzenlenmektedir... federe devletlerin medeni kanunlarında, tıpkı kollektivist olmayan devletlerin medeni kanunlarında olduğu gibi kanuni ve iradi mirasçılık, mahfuz hisse... miras hukuku müesseseleri düzenlenmektedir”¹⁰⁴.

Anayasa'nın mülkiyete ilişkin maddelerin ikinci bölüm içerisinde “Ekonomik Sistem” başlığı altında düzenlendiği görülür. Bu bölümde sosyalist ekonomik sistem çerçevesinde mülkiyet tanımlanmıştır. 10. madde üretim araçları üzerindeki mülkiyeti düzenler. Bu madde “SSCB. ekonomik sisteminin temeli, üretim araçları üzerinde, devlet mülkiyeti, kollektif çiftlik ve kooperatif mülkiyeti şeklindeki sosyalist mülkiyettir.” Üretimin bu iki mülkiyete dayandığı maddenin son cümlesinde ise “hiç kimse sosyalist mülkiyetin kişisel kazancı veya

¹⁰³ İbid.

¹⁰⁴ İbid. s. 5-6.

diğer çıkarıcı amaçlar için kullanma hakkına sahip değildir” şeklinde bir sınırlama getirmektedir. Özel mülkiyet ayrı bir maddede ele alınmıştır. Özel mülkiyet kullanılarak kazanç elde edilemeyeceği özel mülkiyeti düzenleyen 13. maddenin son cümlesinde belirtilmiştir. Bu iki maddenin ortak düzenlemesi, kazanç getiren tüm malların sosyalist mülkiyet olması şartını pekiştirir. Kazanç sosyalist mülkiyete konu mal ile elde edilecek ve toplum menfaatına kullanılacaktır. Bu ideolojinin mülkiyeti iki gruba ayırmak suretiyle, özel mülkiyete verdiği tavizin uygulamadaki son sınırını göstermektedir.

Kooperatif veya kolhoz mülkiyeti sosyalist mülkiyetin ikinci şekli olup amaçla sınırlı kullanıma tahsis edilmiş bir mülkiyet çeşididir. İlgili 13. maddenin üçüncü paragrafı bu mülkiyet şeklinin de devlet mülkiyetine yaklaştırılmasını devletin görevleri arasında saymıştır.

Kişi mülkiyetini düzenleyen 13. madde “Çalışarak elde edilen gelirler Sovyet vatandaşlarının kişisel mülkiyetlerinin esaslarını oluştururlar. SSCB. vatandaşlarının kişisel mülkiyeti içerisinde; her gün kullanılan eşyalar, kişisel tüketim ve ev eşyaları, küçük bir işyerinin aletleri ve diğer eşyaları ve gelirden yapılan tasarruflar girer. Vatandaşların kişisel mülkiyet ve bu mülkiyeti miras yoluyla(!) kazanma hakları devlet güvencesi altındadır.” Madde mülkiyetin miras yoluyla geçmesine devlet güvencesine almakta ancak maddenin başında “çalışarak elde edilen gelirlerin kişisel mülkiyetin esası olur” cümlesi ile çelişmektedir. Daha önce incelediğimiz mirasa ilişkin kronolojik

sıralama ideolojinin, revizyonlarla vardığı en son noktadır ve bu Anayasaya da yansımıştır.

C- Üretim ve Bölüşüm

14. madde “herkese yeteneğine göre, herkese işine göre” ilkesine dayanarak emek ve tüketimin ölçülmesini denetleme işine devlete vermiştir. “Devlet emeği her Sovyet vatandaşının hayati ihtiyacı şekline dönüştürür.” Eğer tercüme hatası yoksa Anayasa vatandaşların hayati ihtiyaçlarını sağlamayı birinci sırada ele almıştır. Düzenleme, Anayasa'nın yapıldığı dönem itibariyle ekonominin insanların sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olduğunu göstermektedir.

15. madde “...halkın büyüyen maddi, kültürel ve entellektüel istemlerini mümkün olan en iyi şekilde tatmin etmektir.” Devletin bu madde ile yüklendiği görev kişilere bir talep etme hakkı tanımamakta sadece devletin görevleri arasında saymaktadır.

D- Ekonomi ve Planlama

16. madde SSCB. ekonomisinin üretim, dağıtım ve mübadele konusunda, bir bütün olarak ele alınacağını ve merkezi planlamayı ekonominin temeli sayan bir düzenlemedir. İktisadi bir kanun olarak “planın kapsadığı alan artıkça tesiri azalır”. SSCB. gibi dünyanın en geniş ülkesi merkezi planlama işine girer ve bunu her birlik Cumhuriyeti'ni diğerine bağımlı kılma gibi siyasi amaçla kullanırsa planlama daha da tesirsiz hale gelir. “Sosyalist ekonomilerde pek çoğu

itibarı ile planın başarısının sağlanması için ferdin iktisadi hürriyetlerini kısıtlamak zorunda kalması bu sebeptendir”¹⁰⁵. Planlamaya ilişkin bu maddenin uygulamadaki sonuçlarına örnek olarak bir kaç olayı ele alacağız.

“Hiçbir dış gözlemci Sovyet tarım verimindeki çöküntüye yalnızca iklimin sebep olduğunu inanmamaktadır. En büyük sorunları doğuran şey doğrudan doğruya sosyalizasyondur. Rus halkını memnun etmek için, yiyecek fiyatları devlet yardımı ile yapay olarak düşük tutulmakta böylece bir libresi devlete 4 dolara mal olan et, libresi 80 sente satılmaktadır. Bu tip süspanseler sözgelimi köylüler için ekmek ve patetes satın alarak hayvanlarını bunlarla beslemeyi, işlenmemiş tahıl kullanmaktan daha ucuz hale getirmektedir”¹⁰⁶. Planlamanın merkeze bağlı olması ve aşırı sosyalizasyonun iktisadi güce etkisi de olumsuz olmaktadır. İktisadi gücü az olan devletin sosyal haklar konusunda pratikte yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

17. madde çiftlik, el sanatları v.b.’ne dayanan kişisel çalışmanın kanun izni dairesinde ve toplum yararına olması koşulunu getirmektedir.

¹⁰⁵ VURAL, S., a.g.e., s. 16.

¹⁰⁶ SSCB mevcut hayat düzeyini muhafaza için tarıma her yıl 78 milyar dolar yatırım yapmakta ve yiyecek fiyatlarını 50 milyar dolar harcayarak desteklemek zorundadır. KENNEDY, Poul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (çev: Bırdane Karanakçı), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s. 577-578.

E- Sosyal Gelişme ve Kültür

19. madde ile sosyal sınıf farklılıklarının giderilmesi, fikir ve beden işçileri, köy kent farklılıklarının giderilmesi istenirken 14. maddenin son paragrafında “kişinin toplum içerisindeki statüsünün, yaptığı yararlı sosyal işler ve bunların sonuçları belirler” ibaresi yer almaktadır. Bu statü acaba bir farklılık oluşturmayacak sadece faydalı olmanın manevi seviyesi ile sınırlı mı kalacak...

21. madde devlete yüklediği görevler açısından önemlidir. “Devlet çalışma koşullarının düzeltilmesi, güvenlik, emeğin korunması çalışmanın bilimsel olarak örgütlenmesi ekonominin her alanda geniş makinalaşma ve otomatikleşme yoluyla ağır işlerin azaltılması ve giderek ortadan kaldırılması ile ilgilenir”. 24. madde sağlık konusunu temel hakları anlatan 7. bölüm içinde 42. madde ile birlikte düzenlemiştir. Ancak 24. madde sağlığı, sosyal güvenliği, toplumun beslenmesi gibi konuları alacak şekilde devletin görevi sayılmıştır.

25. madde “SSCB.’de sürekli olarak gelişen bir tek eğitim sistemi vardır. Bu sistem, vatandaşlara genel eğitim, mesleki eğitim verir; gençliğin komünist eğitimi, kültürel ve fiziksel gelişmelerini sağlar ve onları çalıştırmaya ve sosyal faaliyetlere hazırlar.”

Bu madde eğitimi ideolojik ve ekonomik boyutu ile ele alarak yapılmış bir düzenlemedir. Eğitim konusu 7. bölüm içinde tekrar ele alınmıştır.

3. bölüm bu genel karakteri ile sosyal hakları düzenlemekten çok, parti programını andırmaktadır.

F- Sosyal Hak ve Özgürlükler

1978 Anayasası sosyal hakları ayrı bir isim ve başlık altında incelemek yerine ideolojinin bir gereği olarak temel haklar, özgürlükler ve ödevler başlığı altında düzenlemiştir. Temel haklar bölümünde anılan sosyal haklar sırasıyla şunlardır: çalışma hakkı (md. 40), dinlenme hakkı(md. 41), sağlık hakkı(md. 42), sosyal güvenlik hakkı(md. 43), konut (md. 44), eğitim (md. 45), kültürel kazançlardan yararlanma (md. 46), ailenin korunması (md. 53) ve bilim sanat hakkı(md. 47).

Çalışma hakkı ile başlayan temel haklar ve özgürlükler bölümü yapılan sıralama itibarıyla dahi ideolojik yaklaşımı sürdürmektedir. Sıralamaya tabi olmadan bu haklardan konumuzla alakalı olanları inceleyeceğiz.

Sosyal güvenlikle ilgili 43. madde "SSCB vatandaşları, yaşlılıkta, hastalıkta, kısmi veya tam iş görememezlik hallerinde veya kendilerine bakanların kaybı durumunda bakılma hakkına sahiptirler.

Bu hak işçilerin diğer hizmetlilerin ve kollektif çiftçilerin sosyal sigortası, geçici iş görememezlik tazminatı, devletin ve kollektif çiftliklerin tanıdığı emeklilik aylığı, sakatlık aylığı, kendilerine bakanların kaybında bağlanan aylık, kısmi iş görememezlik halinde

verilecek iş, yaşlı ve sakatların bakımı ve diğer sosyal güvenlik şekilleri ile sağlanır” demektedir.

Bu madde sosyal güvenlik sisteminin alanını ve faydalanacak kişi ve faydalanma şekillerini düzenlemektedir. Bunlar kazuistik olarak sayılmasına rağmen “diğer sosyal güvenlik şekilleri ile sağlanır” cümlesi ile başka düzenlemeler için devlete alan bırakmıştır.

Eğitim madde 45’de düzenlenmiştir. “SSCB vatandaşları öğrenim hakkına sahiptir. Bu hak her türlü eğitimin parasız verilmesi, zorunlu orta öğretimin kurulması, pratiğe ve üretime yönelik mesleki orta ve yüksek öğrenim kurumlarının geliştirilmesi mektupla öğretim ve gece kurlarının artırılması, öğrencilere devlet bursları ve yardımları verilmesi, okul kitaplarını parasız dağıtılması, yerel ana dille eğitim yapan okula devam olanağının sağlanması ve kendi kendini yetiştirmede kolaylıklar sağlanması, yoluyla sağlanır.”

Parasız, orta öğretime kadar zorunlu ve mesleki ağırlıklı bir eğitim sistemi getirilmektedir. Devlet bursları, yardımları okul kitaplarının parasız dağıtılması gibi uygulamaya yönelik konular kanunla düzenlenmesi yerine kazuistik olarak Anayasa’da sayılmıştır.

Sağlık madde 42’de düzenlenmiştir. “SSCB vatandaşları sağlıklarının korunması hakkına sahiptirler.

Bu hak devletin sağlık kurumlarınca parasız ve kaliteli tıbbi bakım sağlanması tedavi ve bakım kurumları ağının genişletilmesi, endüstride güvenlik ve hijyenini geliştirilmesi, geniş koruyucu önlemler alınması,

çevre sağlığını düzeltici önlemler alınması yetişen neslin sağlığına özel bir ilgi gösterilmesi (ki buraya çocukların okul çalışması sırasında yaptıkları işler hariç hiçbir işte çalıştırılmamaları girer), hastalıkların önlemek ve azaltmak yoluyla vatandaşlara uzun ve aktif bir yaşam sağlamak için araştırmalar yapılması yolları ile sağlanır.”

Bu madde ile sağlık konusunda yine devlet tekeli ve parasız yararlanılan bir hak sayılmıştır. Bunun yanında sağlık hizmetlerinin uygulanış şekilleri ve organizasyonlar ayrıntılı olarak sayılmıştır. Çevre sağlığı, çocukların çalıştırılmaması gibi teferruatlı ve başka hukuki düzenlemeler yoluyla ele alınması gerekli olan konular Anayasada fazladan sayılmıştır.

Kültür, bilim ve sanat madde 46’da düzenlenmiştir. “SSCB vatandaşları kültürel kazançlarda yararlanma hakkına sahiptirler...” Yine maddenin kaleme alınış şekline göre kültüre dahi bir kazanç nazarıyla bakılan ideolojik karakter ortaya çıkmaktadır.

Aile madde 53’de düzenlenmiştir. Bu maddeye göre “Aile devletin himayesi altındadır.

Evlilik kadın ve erkeğin serbest rızalarına dayanır. Karı koca aile ilişkilerinde tamamen eşittirler.

Devlet, geniş bir çocuk bakım kurumları sistemi kurmak, toplumsal hizmetler ve beslenmeyi örgütlemek, çocuk doğumunda yardım parası ödemek, geniş ailelere çocuk yardımı yapmak ve diğer aile yardımlarında bulunmak suretiyle aileye yardım eder.” Madde

metninde aile kurumu, sosyolojik bir yaklaşımdan uzak bir şekilde tanımlanmıştır. Aile, devletçe ihtiyaçları karşılanacak, eşit iki kişinin kurduğu ve çocuklarında geniş çocuk bakım kurumlarında çalışmaya ayak bağı olmayacak şekilde beslenmesi ve bunun devlet örgütlerince sağlanacağı bir varlık olarak tanımlanmıştır.

Konut hakkını düzenleyen 44. madde'ye göre "SSCB vatandaşları konut hakkına sahiptirler.

Bu hak, devlet konutlarının geliştirilmesi ve muhafazası, konut yapan kişi ve kooperatiflere yardım, programların uygulanması ile gerçekleştirilen konutların, düşük kiralar ve hizmet için alınan düşük vergiler yoluyla sağlanır. SSCB vatandaşları kendilerine tahsis edilen konutları iyi kullanmak zorundadırlar".

Bu alanda da devlet tekeli sürmektedir. İlgili madde, kamu denetiminde konut dağıtımını, kiraları ve muhafazası devlet kontrolündedir. Ayrıca konut yapımında devlet izni ve teşviki sözkonusudur.

Bilim ve sanat madde 47 "Kominizmin kurulması amaçlarına uygun olarak, SSCB vatandaşlarının bilimsel, teknik, sanatsal özgürlükleri güvence altındadır..."

Maddenin ilk cümlesi ile komünizmin kurulması amaçları doğrultusunda bir özgürlükten bahsedilmektedir. Böyle bir giriş cümlesi ile başlayan özgürlük tanımı ne derece özgürlüktür düşünülmesi gerekir.!

III- 1991 ANAYASASI¹⁰⁷

1991 Anayasası'nın sosyal haklara ilişkin hükümlerinin incelenmesine geçmeden önce bu Anayasa'nın genel karakterini gösteren maddeleri ele almakta fayda görüyoruz.

Anayasa'nın son maddesi (md. 32) "Bu Anayasa akti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni Anayasası'nın hazırlanması için esastır." Bu madde, metnin anayasa hazırlık metni veya mevcut durumu geçiş sürecinde geçmişle bağ kuran yumuşak bir anayasa metni haline getirmektedir. Anayasa'nın 4. maddesi "1978 Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın hükümleri bu Anayasa aktine zıt olmayan kısımları yürürlükte kalır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilene kadar yürürlükte kalan Azerbaycan Cumhuriyeti kanunları, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olmayan milli devlet kuruluşunun değiştirilmesine yenilenmiş akitlerin hepsi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hukuk normudur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eş değerli kanunları kabul edilene kadar SSCB kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde hukuki yürürlüğünü koruyacak aynı kanunların

¹⁰⁷ 1991 Anayasasının metninin aslı krilce olup ilgili maddeleri tarafımızdan tercüme edilerek alınmıştır. Krilce metnin orijinal ismi ise Azerbaycan Respublikasının Devlet Müstakilligi Hakkında Constitusya Akti'dir. Azerbaycan Devlet Neşriyeti Bakü 18 Ekim 1991.

listesini Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu belirler.” Anayasa, 1978 tarihli Anayasa hükümlerini ve daha önceden çıkarılmış kanunları bağımsızlıkla çelişmeyenlerini benzeri yapılarına kadar yürürlükte bırakmaktadır. Biz 1978 tarihli Anayasa'nın hükümleri ile 1991 Anayasası'nı hükümlerini birbirlerine monte edecek değiliz. Bu sistem bağımsız bir devletin Anayasa yapma teamülüne de uymaz. Ancak geçiş dönemini yansıttığı için 1991 Anayasası, sosyal haklara getirdiği yenilikler çerçevesinde incelenecektir.

Sözkonusu 1991 Anayasası, atıf yaptığı 1978 Azerbaycan Anayasası'nın maddelerini bağımsızlıkla çelişmemek şartı ile kendi hükmü gibi kabul ettiğinden sosyal haklar konusunda dar çerçeveli bir düzenleme yapmıştır.

A-Devlet'in Görevleri İçinde Sosyal Haklar

Devletin görevlerinin sayıldığı 17. maddede sosyal haklar da geçmektedir. 17. madde fıkralar halinde sosyal haklara ilişkin bölümde teker teker incelenecektir.

Madde 17/1: Azerbaycan Cumhuriyeti halkın birliğini korumak, şahsın, ailenin, sosyal grupların ve kolektiflerin menfaatına uygun, bunlara kanundan ileri gelen hakları ve özgürlükleri tesbit ederek ve saygı göstermesini temin ederek hukuk kaidesi oluşturmaktır.

17/2: Sosyal faaliyetlerin bütün türlerini hayata geçirmeli, onlardan yararlandırmalı, bütün vatandaşların menfaatlerinin kanunla

uzlaşmasını temin etmeli, her bir şahsın özgürce gelişmesi için ortam oluşturmalı.

17/3: Devlet veya içtimai menzil fondunun (bir tür devlet dairesi) evlerinde huzur içinde yaşayış izni almakta ve ondan daimi istifade etmekte ferdi konut inşası konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına yardım göstermeli.

17/4: Yaşayış şartları daha ağır halk gruplarının vaziyetinin iyileştirilmesi ve sosyal müdafaası kaygısında kalmalı. Onların insana layık hayat seviyesinde yaşaması, kimsesizlerin sosyal güvencesini temine çalışmalı.

17/5: Hayatın bütünlüğü ve kişi hürriyetini düzenlemektedir.

17/6: Azeri vatandaşlarının sağlığını, sağlam ekolojik çevrenin muhafazasına yardım etmeli. Devlet'in ezeli ve tabii çekirdeği aileyi, bununla birlikte anaları ve çocukları himaye etmelidir.

17. maddenin ilk fıkrası devlete hak ve özgürlüklerin muayyen edilerek saygı gösterilmesi ve bunları sağlamaya yönelik hukuk normları yapma görevini yüklemiştir. Hak ve özgürlüklere ilişkin genel bir çerçeve çizen bu fıkra, sosyal hak ve özgürlükleri de içine almaktadır. İkinci fıkra ile sosyal faaliyetlerin her çeşidine yürürlük verilmesi ve bununla yetinmeyerek bu faaliyetlerden halkın istifade edebilmesi düzenlenmeye çalışılmıştır. Bunun için gerekli olan şartları hazırlamak devletin görevleri arasında sayılmıştır. 1978 Anayasasından farklı olan yönü de düzenleme yapmak görevinden öte bu haklardan yararlanmak

için ortam ve şartların hazırlanması ve bunu halkın talep edebilmesidir. Teoriden pratiğe geçişte devlet olumlu edim yüklenerek aracılık etmektedir.

Sosyal güvenlik konusunu düzenleyen 4. fıkrada “Yaşam şartları daha ağır halk grupları” şeklinde soyut fakat geniş kapsamlı bir terim kullanılmıştır. 1978 Anayasası kazuistik olarak belli grupları ve bunların hangi yardımlardan istifade edebileceğini saymıştır. 1991 Anayasası’nın düzenlemeleri kısa olmasına rağmen yapılacak yardımın çeşiti ve miktarı sayılmak yerine “insan haysiyetine layık hayat seviyesi” terimi kullanılarak gelişmeye açık bir düzenleme yapılmıştır. Bu madde 1978 Anayasası ve 1995 Anayasası’ndan daha geniş kapsamlı bir düzenleme getirmiştir.

1978 Anayasası’ndaki sosyal haklara ilişkin 43. madde ve burada sayılan sosyal yardımlar 1991 Anayasası’nın 4. maddesi nedeniyle baki kalmıştır. Bu konuda yürürlükte olan kanunlar ve düzenlemeler eşdeğer düzenlemeler yapılana kadar yürürlükte kalmıştır. Sosyal güvenlik, sosyalist rejimden ileri gelen devletin ücretsiz hizmet verdiği bir alandır. Bu nedenle birçok fon oluşturulmuş ve buna bağlı olarak gayri safi milli hasılda sosyal yardımlar büyük bir yekün tutmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ “Sosyal güvenlik ağı maliyeti oldukça yüksek olup GSMH’nın %18’ini oluşturmaktadır... Sistem üç değişik, bütçe dışı fondan oluşmaktadır. a - Devlet aylığı fonu, b - Sosyal sigorta fonu, c - İstihdam fonu ve sosyal hizmetler bakanlığı fonu”. Azerbaycan Ülke Raporu, TİKA Yayını, 1994, Ankara, s. 37.

17. maddenin 6. fıkrası sağlık, evre sağlığı ve aile gibi u konuyu birlikte düzenlemektedir. Azerbaycan evre konusunda hassas bir ülkedir. Bunda büyük etken petrol ve petro kimya tesislerinin çevreye yapmış olduğu tahribattır. evre konusunda tek başına bir bakanlık kurulmuştur.¹⁰⁹

1978 Anayasası'nın çevreye ilişkin düzenlemesi kazuistiktir; nelerin, nasıl ve hangi ölçülerde korunacağı sayılmaktadır. 1991 Anayasası'ndaki düzenleme ise kısa fakat direk insan sağlığı ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. 1978 Anayasası'nda evre konusundaki ölçüt "insan yararı" olarak geçmektedir. 1991 Anayasası'nın avantajı ise "insan sağlığı" gibi daha güven veren bir kavrama dayanmasıdır.

Aynı fıkrada aileye ilişkin düzenlemede yer almaktadır. 1978 Anayasası'ndan farklı olarak aile toplumun ezeli ve tabi çekirdeği şeklinde tanımlanmıştır. Bu daha nceki 1978 Anayasası'nın sosyalist tanımlamasına göre daha sosyolojik bir tanımlamadır. Anayasa, aileyi toplumun çekirdeği saymakla kalmamış, anne ve çocukları ayrı olarak ele almıştır.

¹⁰⁹ Bu bakanlığın çalışmaları ve evre ile ilgili uygulamalar hakkında geniş bilgi için bkz. Azerbaycan İhracat Pazar Araştırması İTO yayını, İstanbul 1995.; "Azerbaycanda çevreden sorumlu kuruluş Ekoloği Bakanlığıdır. Ülkede 75 şehirden 35'inde atık su işlemesi yapılmaktadır. Topraktan elde edilen içme suyunun kalitesinin düşük olması tarım ve sanayide kullanılan kimsayal maddelerin atıklarından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan lke Raporu, TİKA, s. 36.

Konut hakkını düzenleyen 3. fıkra şu anki durumda devlet ve içtimai menzil fondunun(bir devlet dairesi) denetiminde evlerde istifade etmeyi ve konut inşasına devletin yardımı öngörmektedir. Devlet mülkiyet kanunu çıkarmış olmasına rağmen tapu vermek yerine daimi istifade ya da tahsis belgesi vermektedir. Konut mülkiyeti hala uygulamada rayına oturmamıştır. Bu konuda Anayasal düzenleme sonrası çıkarılan mülkiyet ve devlet konutlarının özelleştirilmesi kanunları (Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Konut Olarak Kullanılan Yapıların Özelleştirilmesine Dair Kanun¹¹⁰) çıkarılmıştır.

17. madde dışında mülkiyet, çalışma hakkı, sendika hakkı konuları ayrı maddeler halinde düzenlenmiştir.

B- Mülkiyet

Madde 22: "Mülkiyet devlet, hususi, kolektif mülkiyet olabilir. Hususi ve kolektif mülkiyete kanunla icazet ve teminat verilir. Kanun onların ve istifade edilmesi usullerini ve onların faaliyetlerinin sınırlarını tayin eder. Hususi ve kolektif mülkiyet zorla ele geçirilemez. Ancak kanunda istisna tutulmuş hallerde hususi ve kolektif mülkiyetin zararı ödenmek şartıyla Azerbaycan Cumhuriyeti hayrına kamulaştırılabilir. Taşınmaz ve taşınır emlakın tam müsaderesine izin verilemez." 1991 Anayasası'nda mülkiyeti üç grup halinde düzenlemiştir. Bu üç çeşit mülkiyetten hususi mülkiyet konumuzla doğrudan ilgilidir.

¹¹⁰ Kanunun metni için bkz. Azerbaycan Mevzuatı. TİKA., Ankara 1995.

Özel mülkiyetin kazanılması, sınırlandırılmasının kanunla yapılacak olması bir güvence getirmektedir. 2. fıkra özel mülkiyetin zorla alınamayacağı, ancak istisnai olarak kanunda sayılan hallerde ve zararı ödenmek şartıyla kamulaştırılacağı düzenlenmiştir. Kamulaştırmada “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin yararına” terimiyle kamu yararı amaç unsuru olarak sayılmıştır.

1991 Anayasası’nın eski Anayasa’dan farkı kamulaştırma ve bunun şartlarını düzenlemesidir. Ayrıca mülkiyet konusundaki “çalışma esasına dayanan ve belli alanlarda yapılan konu sınırlandırması” kaldırılmıştır.

Doğrudan mülkiyet konusunu düzenlemesede tabi kaynaklar üzerindeki devlet hakimiyetini getiren 20. madde “kişi ve teşkilatların mülkiyet haklarına, menfaatlarına hanel getirmeme” şartı ile mülkiyete artı bir güvence getirmiştir.

C-Çalışma Hakkı, Angarya Yasağı, Sendika Hakkı...

Madde 25: “Azerbaycan Cumhuriyeti bütün durumlarda, emeği muhafaza eder, emeğin nicelik ve nitelik olarak işçilerin özgür ve insan haysiyetine yakışır bir yaşayış için yeterli hakları vardır. Kanunla belli edilmiş haller dışında mecburi emek (angarya) yasaklanır. Emek kabiliyeti olmayan ve belli imkanlardan mahrum olan her bir vatandaşın devletten yardım alma hakkı vardır.

İşçiler sendika tesis etmekte özgürdürler ve hakları vardır. Tatil haklarını işçiler bu hukuku düzenleyen kanunlar çerçevesinde hayata geçirirler.

1991 Anayasası tek bir madde ile birkaç alanda birden düzenleme yapmıştır. Soyut bir dille kaleme alınmış olsa da “özgür ve insan haysiyetine yakışır bir yaşayış için yeterli haklar” cümlesi ile geniş bir haklar yelpazesi getirilmiştir. Takip eden maddede; emeğin teminatı olan sendika kurma hakkı düzenlenmiştir. Sendika hakkının verilmesi sosyalist ideolojiden uzak bir kurumdur. Angaryanın yasaklanması ve sadece sayılan hallerde zorunlu çalışma yaptırabileceği şeklindeki düzenlemeler reform mahiyetinde olup tamamen liberal anlayışı temsil etmektedir.

Çalışanların emeğinin karşılığını almış olması hususunda sendika hakkı vazgeçilmez bir unsurdur. Orta Asya Çalışma Bakanları toplantısında sendikalarla ilgili olarak şu tesbitte bulunulmuştur. “Günümüzde sendikal hareket; çoğulculuk, siyasi ve devlet kurumlarından bağımsız olan ve işçi haklarının korunmasına öncelik verme özelliklerini kazanmaktadır. Bir çok ülke bu olumlu değişimi desteklemek amacıyla sağlam bir yasal taban oluşturmuştur. 1991 yılında Arnavutluk, Macaristan, Polonya, Romanya ve Litvanya’da, 1992 yılında ise Özbekistan’da kabul edilen sendikal yasalar örnek

oluşturmaktadır.”¹¹¹ Sendika hakkına ilişkin bu düzenlemelerle birlikte devletin çalışma hayatındaki rolüde, sosyalist rejimin tasfiyesi ile birlikte değişmektedir. “Geçiş sürecindeki ülkelerde, ekonomik reformların ve özelleştirmenin gerçekleşmesi ile birlikte, devletin çalışma ilişkileri konusundaki rolüde değişmektedir. Devletin işveren olma konumu giderek azalırken “oyunun kurallarını” belirlemek ve sosyal diyalogu sürdürmekle görevli “üçüncü taraf” rolü gündeme gelmektedir.”¹¹²

1991 Anayasası ile sendika hakkı ve buna bağlı olarak diğer haklar konusunda getireceği değişikliği anlamak için devletin işveren konumunda olduğu sosyalist sistemi incelemek gerekmektedir. “... geçmişte ücret ve diğer önemli çalışma koşulları da dahil olmak üzere çalışma ilişkilerinin belirlenmesi, devletin yetkisinde olduğundan sosyal diyalog gerçekleşmemekteydi. Toplu sözleşmeler, genelde görüşme yapılmadan imzalanmaktaydı... Grev yapma hakkı resmen tanınmamaktaydı ve toplu iş uyuşmazlıkları ile ilgili çözüm mekanizmaları mevcut değildi. Ulusal düzeyde sosyal diyalog yoktu.”¹¹³

¹¹¹ Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Üçlü Yapının Oluşturulması İle İlgili Sorunlar, TİKA, s. 3, Orta Asya Çalışma Bakanları Toplantısı Raporu Notlarıdır. Yayınlanmamıştır.

¹¹² İbid. s. 4.

¹¹³ İbid. s. 5.

D-Uluslararası Koruma

Madde 19: “Kanun karşısında vatandaşlar eşittir. Helsinki İnsan Hakları Umumi Beyannamesine, Helsinki Sonuç Bildirisi ve bunun gibi kabul edilmiş başka beynelmînel hak ve hukuk senetlerine bağı olarak nazarda tutulan hak ve özgürlüklerden cins, ırk, din, sosyal menşei ve siyasi inancı ayırt edilmeksizin bu hukuk ve özgürlüklerin engelsiz hayata geçirilmesini sağlamaktır.”

1991 Anayasası yukarıdaki maddesi ile uluslararası belgelere atıf yapmak suretiyle 1978 Anayasası’ndan daha geniş bir hak ve özgürlük alanı oluşturmuştur. Ancak bu hakları koruma şemsiyesi oluşturan yargı yetkisi, bireysel başvuru, zorunlu yargı yetkisi kabul edilmeden uluslararası belgelerdeki hakları sayması kendi iç hukuku açısından bağlayıcıdır.

1991 Anayasası eğitim ve diğere bazı sosyal haklardan bahsetmemektedir. Bunda 1978 Anayasası’nın hükümlerinin baki kaldığını gösteren 4. maddenin rolü vardır. Eksik kalan bu konular 1978 Anayasası’nın değiştirilmesi ve yeni kanuni düzenlemeler yapılmasına kadar yürürlükte kalmıştır.

IV- 1995 ANAYASASI VE SOSYAL HAKLAR

A - Hazırlanışı

1995 Anayasası'na kadar gelen dönem içinde Azerbaycan 1991 ve 1993 yılları arasında üç devlet başkanı değiştirmiştir. Sosyalist sistemden liberal sisteme geçişi sancılı olan bir ülkenin ilk kez tanıdığı kavramlara ve sisteme adapte olması zaman almıştır. Bu problemlere ülkenin bilhassa Rusya'nın Azerbaycan'ı BDT'ye alma ve ekonomik çıkarlarını devam ettirmek üzere yaptığı müdahaleleri eklersek olay daha da karmaşıklaşmaktadır. Bu siyasi olayların Anayasa'nın hazırlanmasını ve temel felsefesini etkileyeceği, bununda sosyal haklara bakış açısını değiştireceği kuşkusuzdur. Bu nedenlerle özetle bu olayları hatırlamakta fayda vardır.

20 Ocak 1990 Rus müdahalesini takip eden 21 Ocak tarihinde Azerbaycan Parlamentosu bağımsızlık kararı aldı; ancak hiçbir ülke tarafından tanınmadı. Takip eden günlerde Ayaz Muttalibov devlet başkanlığına getirildi. 30 Ağustos 1991'de bağımsızlık ilan edildi. Daha önce incelemiş olduğumuz 1991 Anayasası Ayaz Muttalibov'un devlet başkanlığı döneminde yapılmıştır. Yapılan seçimlerde 350 kişilik Azerbaycan Parlamentosunda 30 sandalyeyi AHC (Azerbaycan Halk Cephesi) kazanmıştı. AHC azınlık olmasına rağmen güçlü bir muhalefet yapmıştır. Geniş halk kitlesini etkileyen AHC'nin muhalefeti ile Ayaz Muttalibov 1992 Marti'nda istifa etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine önce Meclis Başkanı Kamberov sonrasında ise Yakup Memedov devlet

başkanlığı görevine getirildi. 7 Haziran 1992 seçimlerinde AHC lideri Ebulfez Elçibey % 60 çoğunlukla devlet başkanlığına seçildi. Eylül 1992 tarihinde Azerbeycan Parlamentosu BDT'den ayrılma kararı aldı¹¹⁴.

Azərbaycan, Ermenilerle olan savaş, ekonomik kriz ve Rusya'nın baskıları altında bağımsızlığını devam ettirmeye çalışmıştır. 4 Haziran 1993'de daha önce görevden alınan Albay Suret Hüseyinov, Gence kentinde küçük bir kuvvetle isyan başlattı. Buradaki Rus Garnizonu çekilirken silah, malzeme ve ağır silahlarını Hüseyinov'a bırakmıştır. Hüseyinov isyanı Bakü kapılarına kadar dayanmış, Elçibey kimilerine göre kalıp direnmek yerine kaçmış, kimilerine göre ise kardeş kanı dökülmesini önlemek için güvenli bölge olan Nahcivan'a gitmiştir.¹¹⁵ Olayların yatışmasından sonra Meclis Başkanı olan Haydar Aliyev Devlet Başkanlığına getirilmiş arkasından yapılan seçimle Devlet Başkanı seçilmiştir. Aliyev Azerbeycan'ı BDT'ye tekrar üye yapmıştır.

SSCB'nin totaliter tek adam esasına dayanan, fiili Başkanlık Sistemi senelerden beri bir teamül oluşturmuştur. Komünist Partisi genel sekreteri ölmeden görevden ayrıldıkları nadirdir. Bu gelenek Azerbaycan'ın Anayasa yapımına tesir etmiştir. Yaşanılan siyasi çalkantıların ve istikrar arayışının etkisiyle çoğulcu demokrasi gözardı

¹¹⁴ ÜNAL, Cemil, Azerbaycan, Yeni Forum Dergisi, c. 4, S. 293, Ekim 1993, s. 41-46.

¹¹⁵ Sabah Gazetesi, 23 Haziran, 1993.

edilmiştir. Ankara'da yapılan "BDT ülkelerinde demokrasiye geçiş ve Anayasa yapımı" konulu ÜniDem konferansında Azerbaycan temsilcisi ülkesinde uygulanan hükümet sisteminin Başkanlık Sistemi'ne yakın olduğunu belirtmiştir. Keza "Yeni Anayasa taslağı, mevcut haliyle, güçlü yürütme organına sahip bir Başkanlık Sistemi getirmektedir. Daha yakınlarda taslağı hazırlayan grup, Parlamenter bir sisteminde tercih edilebilir olup olmadığını araştırmaya başlamıştır. En azından, parlamentonun referanduma gidebilmesi, güçlü bir yargı gibi geçmişte hiç varolmamış fren ve denge mekanizmalarını devreye sokma ihtiyacı vardır"¹¹⁶.

Yukarıda ismi geçen konferansta sosyal hakların anayasalarda düzenlenmesi hususu da incelenmiştir. Batı Avrupa temsilcileri ve BDT temsilcileri bu konuda değişik görüşler savunmuşlardır. "Tartışmaya batıdan katılanlar anayasada bir sosyal haklar listesinin yer almasına karşı çıkan tavsiyelerde bulunmuşlardır. Sosyal hakların uygulanması zordur ve bu nedenle Anayasaya dahil edilmeleri sistemin itibarını tehdit etmektedir. BDT'den gelen katılımcılar ülkelerinde yaşayan insanların sahip oldukları, çalışma ve yaşlılıkta sefalet çekmeme hakkı gibi sosyal haklara bağlı olduklarını işaret etmişlerdir. Bu hakları terketmek, halk tarafından kabul edilemez bir şey olarak

¹¹⁶ MEMEDOV, Serdar İsa, BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, (çev: Ergun Özbudun- Levent Köker) Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 1993, s. 29.

değerlendirilecektir. Refah devletine doğru dünya çapında bir eğilim var görünmektedir ve eski komünist ülkeler son derece sosyal olmayan yapılarının getirdiği riskle yüzyüze bulunmaktadır. Rusya Anayasa Mahkemesi'nin kitlesel işten çıkarmaları yasaklama kararı gibi, sosyal hakları koruyan eskiden kalan örnek uygulamalar vardır".¹¹⁷

Azerbeycan tüm bu hazırlıklardan sonra 12 Kasım 1995 tarihinde yeni Anayasası'nı halkoyuna sunmuştur. Referandumla birlikte Devlet Başkanlığı ve milletvekili seçimleri de birlikte yapılmıştır. Katılımın %86 olduğu seçimde, Anayasa %91 kabul oyu almıştır. Bu seçim topraklarının %20'si işgal altında olan ve 7 milyonluk nüfusunun 1 milyonu Karabağ daki Ermeni savaşı nedeniyle muhacir olan bir ülke için büyük bir başarıdır¹¹⁸.

B- Sosyal Hakların Düzenlenişi

Azerbeycan'ın son Anayasası'nda sosyal haklar belli bir başlık altında toplanmamıştır. Sosyal haklar genelde temel haklar bölümü içerisinde ele alınmıştır. Sosyal hakların Anayasa'da incelenmesine geçmeden önce devletin görevleri ve devletin niteliğinin sayıldığı

¹¹⁷ Demokrasiye Geçiş ve Anayasal Tercihler konulu tartışmanın özeti, İbid. s. 59 - 60.

¹¹⁸ Azerbeycan Seher gazetesinden alınan Aliyev'in, Meclisi açış konuşması 20 Kasım 1995

maddeleri incelemek devletin sosyal haklara bakış açısını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

1)Devlet'in Niteliği ve Devlet'in Görevleri İçinde Sosyal Haklar

Devlet'in niteliklerinin sayıldığı Azerbaycan Anayasası'nın 6. maddesinde sosyal devlet vasfı yer almamıştır. Daha önce bahsedilen sosyal yardımların GSMH'da oluşturduğu toplamın fazlalığı bu nitelemenin yapılmamasında etkin olmuştur. İleride maddeleri teker teker incelerken daha açık görebileceğimiz gibi, devlet sosyal yardımlar ve yükümlülük konusunda birinci sorumlu olmaktan kaçınmıştır. Öncelikle yardıma muhtaç kişinin yakınlarını yardım konusunda birinci sorumlu olarak göstermiştir.

Devletin görevlerinin sayıldığı 13. madde insan hak ve özgürlüklerinin teminatçısı olarak devleti göstermektedir. Aynı maddenin devamında Azerbaycan Devleti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşma ve diğer konvansiyonlarda sayılan hak ve özgürlükler konusuna atıf yaparak hak ve özgürlüklerin bu anlaşmalardaki tanıma uygun olarak tatbiki görevini devlete yüklemektedir. 1991 Anayasası'nda da uluslararası metinlerdeki hak ve özgürlükler kavramına gönderme yapılmakta idi. Ancak bu atıfların iç hukuk düzeni için bir etkisi vardır. Uluslararası anlaşmalardaki bu tanımlamaların Azerbaycan Hukukuna tesir etmesi için uluslararası yargı sistemini içeren anlaşmalara Azerbaycan Devleti'nin dahil olması gerekmektedir. Devletin esas görevinin hak ve özgürlüklerin temini şeklindeki genel manada bir

tanımlama Anayasa'nın 6. maddesi ile de örtüşen bir düzenleme getirilmiştir.

Yukarıdaki iki madde geçmişten gelen sosyal yardımlardan doğan yükümlülüğü atmak isteyen bir dille kaleme alınmış olsada, Anayasa bütün bütün sosyal hakları gözardı etmiş değildir. Sosyal gelişme ve devlet başlığı altında düzenlenen 17. Madde'de "Her bir vatandaşın refahının yükseltilmesi onun sosyal korunması ve insan haysiyetine yakışır hayat seviyesi kaygısını alır." gibi terimlerle açıktan söylenmeyen sosyal devlet vasfı bu şekilde tamamlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu maddeyle dahi sosyal haklar konusunda tam manasıyla devletin görev üstlendiği hükmü çıkarılamaz.

Devletin niteliği ve görevleri arasında sosyal haklar, üstü örtülü olarak kalmıştır. Daha sonraki maddeler her ne kadar detaya girse de sosyal hakların temellendirilmesine esas alınacak bu iki madde devletin sosyal haklara genel olarak yaklaşımını göstermektedir. Azerbaycan sosyalist yönetimde kaldığı sürede oluşan teamül nedeniyle emek, çalışma ve tatil hukuku gibi konuları, -süreler de dahil olmak üzere- iş hukuku mevzuatı gibi detaylı bir düzenlemeye gitmiştir. Bu nedenle ayrıntılı düzenlemeyi, devletin sosyal haklara ayrı bir önem verdiği şeklinde yorumlayamayız. Çalışma hayatı gibi, idari teşkilatlanma, ceza ve ceza usul konuları da kanunla düzenlenmek yerine Anayasa'da ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

2)Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet hakkının gelişimi, sosyalist ideolojinin uygulamada geçirdiği aşamaları göstermesi gibi Azerbaycan'ın geçiş sürecinin karakterinin tanımlanması açısından da önemlidir.

1995 Anayasası'nda mülkiyet iki ayrı maddede ele alınmıştır. (14. ve 29. maddeler) Bu maddelerin yanında tabii kaynaklar üzerindeki devlet hakimiyetini düzenleyen 15. madde dolaylı olarak mülkiyete güvence sağlamaktadır. Tabii kaynaklar üzerinde devlet hakimiyetini kullanırken gerçek ve tüzel kişilerin haklarına ve çıkarlarına halel getirmeme şartını koymuştur.

14. madde'de "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyet dokunulmazdır ve devlet tarafından korunur. Mülkiyet devlet mülkiyeti, hususi mülkiyet ve belediye mülkiyeti şeklinde olabilir.

Mülkiyet hakkı, insan hak ve özgürlükleri, cemiyetin ve devletin çıkarları kişilik hakları aleyhine kullanılamaz."

Madde mülkiyeti 1991 ve 1978 Anayasa'larında olduğu gibi üç çeşit olarak saymıştır. Ancak 1995 Anayasası belediye mülkiyeti şeklinde yeni bir mülkiyet çeşidi ortaya çıkarmıştır. 1978 ve 1991 düzenlemesinde yer alan kolhoz ve kooperatif mülkiyeti kaldırılmıştır. Son fıkra ile mülkiyet hakkının sınırsız bir şekilde kullanılamayacağı "Cemiyet ve devletin çıkarları kişilik hakları aleyhine kullanılamaz." cümlesi ile ifade edilmiştir.

29. madde'ye göre "Herkesin mülkiyet hakkı vardır.

Mülkiyetin hiçbir şekline ve türüne üstünlük verilemez. Mülkiyet hakkı ve özellikle özel mülkiyet hakkı kanunla korunur. Herkesin mülkiyetinde taşınır ve taşınmaz emlak olabilir. Mülkiyet hakkı mülkiyetçinin tek başına veya başkaları ile birlikte emlaka sahip olmak, emlaktan istifade etmek ve serencame vermek¹¹⁹ hakkına sahiptir. Kendi başına tasarrufta bulunur.

Kimse mahkeme kararı olmadan mülkiyetten mahrum bırakılamaz. Mülkiyetin müsadereğine izin verilmez. Devlet ihtiyaçları ve kamu ihtiyaçları için mülkiyetin kamulaştırılması önceden değerini ödemek şartı ile yapılabilir.

Devlet veraset hakkını güvence altına alır. Temel haklar ve özgürlükler bölümü içinde yer alan bu madde mülkiyetin sınırlanma şekli ve kamulaştırma şartlarına ilişkin düzenleme de getirmiştir. 1978 ve 1991 Anayasa'larından farklı olarak mülkiyetin kanunla korunması mahkeme kararı ile sınırlandırılabilceği esasını getirmiş ve ayrıca kamulaştırmada amaç ve bedele ilişkin kurallar getirmiştir.

3)Çalışma Hayatına İlişkin Sosyal Haklar

1995 Anayasası'nın ayrıntılı olarak incelediği alanlardan biri de çalışma hayatına ilişkin bölümdür. 3. fasıl içinde temel haklar ve

¹¹⁹ Serencame vermek, üzerinde her türlü tasarrufta bulunmak anlamında kullanılmıştır.

özgürlükler ile birlikte sayılan bu haklar bir anayasada olması gerekenden daha da geniş bir düzenleme alanı bulmuştur.

67. madde içinde dernekler, siyasi partiler, sosyal birlikler ile birlikte düzenlenen sendika hakkı 1978 Anayasası'nda yer almayan bir hak olarak ilk kez Anayasaya girmiştir. Ancak grev ve lokavt hakkı ve kullanılma şartları 1995 Anayasası'nda da zikredilmemiştir. Sendika hakkının sınırı 67. maddenin 3. fıkrasında sayılmıştır. "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisinde veya herhangi bölümünde kanuni devlet hakimiyetini zorla devirmek maksadı güden birlikler kurmak yasaktır. Anayasa ve kanunları bozan birliklerin faaliyetine yalnız mahkeme hükmü ile son verilir." Bu genel sınırlama kapatma gerekçelerini sayması ve kapatmanın mahkeme kararıyla verilecek olması ayrı bir güvence taşımaktadır. 1991 Anayasası'nda sendika hakkı çok kısa olarak düzenlenmişti. Sınırlama, kapatma, grev ve lokavt hakkına ilişkin bir düzenlemeden yoksun bulunmaktadır. Sendika hakkı çalışanlar için diğer sosyal hakları kazanmada anahtar vazifesi gördüğünden sınırlandırılması ve sendikaların kapatılmasına ilişkin hükümlerin belirlenmiş olması güvence vermektedir.

Madde 41: Emek ve çalışma hakkı

"Emek ferdi ve içtimai refahın esasıdır. Herkesin emeğe olan kabiliyeti esasında serbest şekilde faaliyet çeşidi ve meslek seçme hakkı vardır.

Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Emek sözleşmesi serbestçe bağlanır. Kimseye zorla sözleşme yaptırılamaz.

Mahkeme kararı esasında, şartları ve müddetleri kanunla düzenlenen mecburi emeği celbetmek, savaş zamanı, yetkili şahısların emirlerinin yerine getirilmesiyle alakadar işler, olağanüstü hal savaş zamanı vatandaşlara talep olunan işleri gördürmek hallerine izin verilir.”

Maddenin ilk cümlesi emeği tanımlarken ideolojik yaklaşımın bir devamı olarak sosyal refahın temeli saymıştır. Yeni düzenleme sayılan şartlar dahilinde zorla çalıştırma yapılabileceği bunun dışında angaryanın yasak olduğu hükmünü getirmiştir. 91 Anayasası’nda da angarya yasaklanmasına rağmen olağanüstü hallere ilişkin mecburi çalışma konusunda bir düzenleme getirilmemişti. Yeni Anayasa’da sayılan zorla çalıştırma hallerinin açık ve net olması zorla çalışma konusunda daha güven verici bir düzenlemedir.

Madde 42: Emeğin korunması hakkı

“Herkesin tehlikesiz ve sağlıklı şartlarda çalışmak, hiçbir fark gözetilmeden kendi işine göre devletin belirlediği minimum ücret miktarından az olmayan ücreti alma hakkı vardır.

İşsizlerin devletten sosyal yardım alma hakkı vardır.

Devlet işsizliğin ortadan kaldırılması için tüm imkanlardan istifade eder.”

Madde'nin eski düzenlemelere göre asgari ücret esası getirmesi, ayrıca işsizler için sosyal yardım alma hakkını düzenlemesi yönlerinden eski anayasanın düzenlemesinden farklıdır. Son fıkrada işsizliğin kaldırılması devlete bir görev olarak yüklenmiştir. Sosyalist sistemdeki her bireye iş bulunur uygulamasından, işsizlikle mücadele eden ve işsizlik yardımı veren daha reel bir uygulamaya geçilmiştir.

Madde 43: Tatil Hakkı

“Herkes tek başına ve başkalarıyla birlikte tatil hakkına sahiptir. İş sözleşmesi esasında çalışanların tatil etme hakkı yalnız kanunla öngörüldüğü durumlarda sınırlanabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nde askerler, gızinler, zabıtlar, generaller tatil edemezler.

Ferdi ve kollektif iş ihtilafları kanunla belirlenmiş kaidelere göre çözümlenir.”

Son fıkrada ferdi ve toplu iş ihtilaflarına kanunla belirlenen kurallar çerçevesinde çözüleceğinden bahsetmektedir. Söz konusu ihtilafların tatile ilişkin uyuşmazlıkları mı yoksa bütün iş uyuşmazlıklarını mı kapsadığı madde metninden anlaşılamamıştır.

Madde 44: Dinlenme hakkı

“Herkesin dinlenme hakkı vardır.

İş sözleşmesiyle çalışanlara kanunla belirlenmiş lakin günde sekiz saatten fazla olmayan iş günü istirahat ve bayram günleri yılda en az bir

defa yirmibir günden az olmamak üzere ücretli izin verilmesi temin edilir.”

Madde metninde de görüldüğü üzere iş hukuku mevzuatına giren sürelerle ilişkin düzenleme de dahil olmak üzere tatil ve çalışma süreleri, Anayasa’da düzenlenmiştir.

Madde 45: Sosyal Güvenlik Hakkı

“Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Yardıma muhtaç olana yardım etmek ilk sırada onların aile üyelerinin borcudur.

Herkes yaşlılığına, hastalığına, malullüğüne, aile reisinin yokluğuna, iş kabiliyetinin kaybına, işsizliğe göre ve kanunda sayılmış diğer hallerde sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Emeklilerin ücreti ve sosyal yardımların minimum meblağı kanunla belirlenir.

Devlet gönüllü sosyal sigortayı, yardım faaliyetlerini ve sosyal güvenliğin başka şekillerini destekler ve onların gelişmesi için imkanlar hazırlar.”

Sosyal güvence hakkı sosyalist sistemdeki sağlık, sosyal yardımlar ve eğitim gibi konuların parasız devlet bütçesinden karşılanmasının büyük bir yekün oluşturması nedeniyle devlet bu konuda birinci derecede sorumlu olmaktan kaçınmıştır. Birinci derecede sorumlu olarak aile üyelerini, sosyal yardımın borçlusu saymıştır. Yine emekli aylığı ve

sosyal yardım meblağını düzenleyen dördüncü fıkra Devlet'in bu miktarı kanunla belirleyerek sorumluluğuna aldığını göstermektedir. Fakat devamındaki fıkrada gönüllü sigorta ve vakıf faaliyetlerine izin vermek suretiyle devletin sosyal güvenlik konusundaki tekeli kaldırmıştır.

4)Sağlık ve Çevre Sağlığı

Madde 50: Sağlığın korunması

“Herkesin sağlığını korumak ve tıbbi yardım almak hakkı vardır.

Devlet muhtelif mülkiyet şekilleri esasında (birlikte-müşterek) faaliyet gösteren hastanelerin bütün çeşitlerinin inkişafı için zaruri tedbirleri alır. Koruyucu hekimlik ve salgın hastalıklar konusunda teminat verir. Tıbbi sigortanın muhtelif çeşitleri için imkanlar oluşturur.

İnsanların hayatı ve sağlığı için tehlike doğuran olguları ve halleri gizleyen vazifeli şahıslar kanun karşısında sorumludur.”

Sosyal güvence konusundaki ortaya konan çeşitlilik sağlık kurumlarına da yansımıştır. Sağlık alanında devlet tekel olmaktan çıkarak vakıf ve özel sağlık kurumlarının kurulması ve gelişmesini teşvik etmektedir. Sağlık sigortaları için de serbest kuruluş imkanları hazırlanmıştır.

Madde 46: Çevre Sağlığı

“Herkesin sağlıklı çevrede yaşama hakkı vardır. Herkesin çevrenin asıl vaziyeti hakkında bilgi edinmek, ekolojik hukukun çiğnenmesi

sonucu, onun sağlığına ve mülkiyetine verilmiş zararın karşılığını almak hakkı vardır.

Herkes tabiatı, çevreyi ve tabii servetleri korumada kaygı ve iktisatla yaklaşmalıdır.”

1991 Anayasası'nda olduğu gibi çevre konusu insan sağlığı ile bağlı olarak ele alınmıştır. 91'deki düzenlemeden farkı ise, çevre konusunda vatandaşları daha aktif kılması ve çevre nedeniyle uğradığı zararın tazminini isteme hakkı vermesindedir. Azerbaycan'daki çevre kirlenmesinin boyutu ve ona ilişkin alınan tedbirler Anayasaya geçilecek kadar çevre konusunu önemli kılmaktadır.

5)Eğitim Hakkı, Sanat Özgürlüğü ve Fikri Mülkiyet

Daha önce gördüğümüz 17. madde sosyal gelişme ve devlet konusu ile genel çerçevede eğitim, ilim, güzel sanatlar, çevre, tarihi mirasın korunması... konularını ele almaktadır. Her bir konu temel haklar bölümünde ayrı maddeler halinde ele alınmıştır.

Madde 51: Eğitim Hakkı

“Herbir vatandaşın eğitim hakkı vardır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet ve özel eğitim sistemleri faaliyet gösterir. Devlet en az sekiz yıllık ücretsiz zorunlu orta tahsil almasını temin eder. Orta tahsil sistemine devlet tarafından nezaret edilir.

Maddi vaziyetinden bağlı olmayarak yetenekli ve liyakatlı şahısların eğitime devam ettirilmesine devlet zemin hazırlar.

Devlet asgari eğitim standartlarını belirler.”

Madde ile eğitim konusunda da devlet tekeli kaldırılmaktadır. Özel eğitim kurumlarının faaliyeti devlet kurumlarından ayrı olarak sayılmaktadır. Devletin eğitim konusunda ücretsiz, zorunlu ve sekiz yıllık eğitim görevi devam etmektedir. Özel eğitim kurumları üzerinde devlet kontrolü olacağı maddede ayrıca düzenlenmiştir.

Devlet eğitim konusunda yetenekli kişilere imkan hazırlamakla görevli kılınmıştır. 1978 Anayasası'nda ayrıntılı olarak düzenlenen mesleki eğitim konusu 1995 Anayasasında işlenmemiştir.

Madde 48: Sanat ve Sanatçının Korunması

“Herkesin sanat özgürlüğü vardır.

Devlet edebi, bedii, ilmi, tekniği ve başka üretim çeşitlerinin özgürce hayata geçirilmesine güvence verir.”

1978 Anayasası'nda -komünist ideolojinin faydasına- belirli sınırlamalar içinde kullanılan bu hak yeni düzenleme ile özel bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. İleride tüm hakların kullanılmasına getirilen genel sınırlama (56-58. maddeler) bu özgürlük için de geçerlidir.

6) Aile ve Ailenin Kuruluşu

Madde 18: Aile ve Devlet

“Aile cemiyetin çekirdeğidir ve devletin hususi himayesi altındadır.

Çocukların sorumluluğunu almak ve onları terbiye etmek velilerin borcudur. Bu borcun yerine getirilmesinde devlet kontrol eder.”

Aileyi cemiyetin çekirdeği sayan liberal anlayış devam etmektedir. 1978 Anayasası aileyi sosyolojik tanımlamadan uzak bir şekilde tarif etmekte idi. 91 ve 95 Anayasası aileyi toplumun çekirdeği saymıştır. 95 Anayasası'nın farkı çocukların bakımı ve sorumluluğunu öncelikle velilere yüklemesidir. Bu görevin öncelikle velilerde olması sosyolojik olarak da yerinde bir karardır. Devletin nezaretçi olarak görevi devam etmektedir.

Madde 40: Evlenme Hakkı

“Herkesin kanunda belirtilen yaşa ulaştığında evlenme hakkı vardır.

Nikah gönüllü rıza esasına bağlıdır. Kimse zorla evlendirilemez.

Aile ve nikah devlet himayesindedir. Analar, atalar, çocuklar kanunla muhafaza edilir. Devlet çok çocuklu ailelere yardım gösterir.

Kadın ve erkeğin hakları eşittir. Çocukların sorumluluğunu üstlenmek anne ve babanın borcu ve hakkıdır.

Ana babaya saygı göstermek, onların sorumluluğunu üstlenmek çocukların borcudur. 18 yaşına varmış çalışma kabiliyeti olan çocuklar çalışma kabiliyeti olmayan ana babalarına bakmakla boçludur.”

Ailenin kuruluşu ve ferdlerin görevleri ayrı bir anayasa maddesinde ele alınmıştır. Çok çocuklu ailelere devletin sosyal yardım yapması gerektiği belirtilmiştir. Devlete aktif görev yükleyen bu fıkranın devamında örf adette ya da medeni hukukun nafaka bölümüne konu teşkil edecek aile ferdlerinin birbirlerine yardımı konusu Anayasa'da işlenmek suretiyle bu tür yardımlarda devletin ikincil sorumluluğu olduğu vurgulanmıştır. Bu madde de devletin belli sosyal yardım yükünü üzerinden atma temayülünün devam ettiği görülmektedir.

7)Konut Hakkı

Madde 52: Konut Hakkı

“Hiç kimse yaşadığı konuttan kanunsuz mahrum edilemez.

Devlet, devlet konutlarının ve diğer evlerin inşaatına destek verir, insanların konut hakkını gerçekleştirmek için hususi tedbirler alır.”

Devletin kendi yönetimindeki “devlet konutları”ndan ayrı olarak diğer evlerin inşasına izin vermiştir. Yaşanılan meskenleri sahiplerinden alınmasının kanun yoluyla olacağından bahisle, kişilerin konut hakkı güvence altına alınmıştır. Devletin konut idaresi ve inşası konusundaki tekeli de bu şekilde sona ermektedir.

33. Madde çerçevesinde sayılan konut dokunulmazlığı hakkı temel haklar grubuna girdiğinden konumuzla alakalı değildir.

C- Sosyal Hakların Anayasal Güvencesi

Yeni Anayasa'nın 6. maddesi içinde sayılan devletin nitelikleri arasında sosyal devlet vasfı yer almamaktadır. Daha önce belirttiğimiz üzere sosyal yardımların GSMH'da %18'lik bir yekün oluşturması ayrıca sosyalist sistemlerde sosyal devlet ilkesine ihtiyaç duyulmadığı iddiası, bu vasfın Anayasada sayılmasını ihmal ettirmiştir. Bu boşluğu 17. madde içinde sayılan devletin görevleri ve 13. maddede kullanılan terimlerle doldurulmaya çalışılmıştır.

Anayasa'nın 10. maddesi ve bu maddenin getirdiği kuvvetler ayrılığı sistemi temel haklar ve sosyal haklar konusunda güvence oluşturmaktadır. Ancak Anayasa'nın yürütme-yargı, yürütme-yasama ilişkilerini düzenleyen maddeleri incelendiğinde kuvvetler ayrılığının yürütme lehine bozulduğu görülmektedir. Madde 141, 162 Savcı ve Hakimlerin tayinindeki Başkan'ın yetkileri anlatılmıştır.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminden bürokratların tayinine kadar yürütmenin söz sahibi olduğu bir sistemde sosyal hakların ihlalinin önlenmesi ve hayata geçirilmesi zorlaşmaktadır.

Azerbeycan hükümet sisteminde Yürütme-Yasama ilişkilerini düzenleyen maddeler¹²⁰ yürütmeyi yasama karşısında çok güçlü bir konuma getirmekte, asıl başkanlık sisteminin içerdiği fren-denge

¹²⁰ Madde metni için EK 1, Azerbeycan Resmi Devlet Gazetesi 15 Ekim 1995 S. 66868, Krilce'den tarafımızca çevrilmiştir.

mekanizması kurulamamaktadır. Azerbaycan Anayasası'nda yasama, yürütmeye karşı kullanabileceği silahlardan mahrum bırakmıştır. Gücünü Anayasa maddeleri ile pekiştiren bir yürütme karşısında temel hak ve hürriyetlerin dahi teminat altında olamayacağı düşünülürse, sosyal haklar için durum daha da güçleşmektedir.

Başkanlık Sistemi içinde yasama ve yürütmenin dengeli ve uyumlu çalışması için demokrasi kültürünün oturmuş olması gerekmektedir. Azerbaycan'ın 70 yıla varan tek parti sistemi sonrası bu demokratik olgunluğu sergileyerek tüm temel hak ve özgürlükleri yanında sosyal hakları da gözetmesi ve saygılı olması zordur. En azından uzun zaman alacaktır.

Madde 13/son fıkra "Anayasada sayılan hak ve özgürlüklerin taraftar olunan sözleşmeler ve diğer uluslararası sözleşmelere uygun tatbik edilir" hükmü anayasal bir güvence oluşturmaktadır. Ancak atıf yaptığı uluslararası belgeler ve onlarda sayılan sosyal hakların ihlaline ilişkin uluslararası müeyyide sistemini Azerbaycan henüz kabul etmediği için uluslararası koruma sağlamamaktadır.¹²¹

¹²¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, taraf ülkelerde uygulanabilirliği sözleşmenin 24 ve 25. maddelerdeki şartlara bağlamıştır. Sözleşmeyi imzalamış ve onaylamış Konsey üyesi olması zorunludur. BATUM, Süheyl, "Avrupa Topluluğu Hukukunun Türk Hukukuna Etkisi", İ.H.D. S.3,y.1993 İstanbul. s.101.

SONUÇ

Azerbaycan'ın 1990 ve sonrası yürürlükte olan Anayasalarını esas alarak incelediğimiz sosyal haklar, bağımsızlığın yeni kazanılması ile birlikte ortaya çıkan sistem değişikliği ve siyasi istikrarsızlıkların etkisinde bir gelişme göstermiştir. Sosyalist sistemde emek esasına göre değerlendirilen haklar ağırlıkta iken, yeni sistemdeki düzenlemeler adeta mülkiyetin ilk keşfini çağrıştırmaktadır. Mülkiyeti düzenleyen uzun Anayasa maddelerinin yanında başlıbaşına mülkiyeti düzenleyen ayrıntılı kanunlar da çıkarılmıştır. Mülkiyet Kanununun yanında devlet mülkiyetinin özelleştirilmesine ilişkin ek kanuni düzenlemeler yapılmıştır.

Eski sistem içinde devlet bütçesine (GSMH'da %18 gibi) bir yük getiren sosyal yardımlar da, devletten başka yükümlü gösterme meylî göze çarpmaktadır. Devletin vasıfları arasında, sosyal devlet olma vasfı sayılmamıştır. Örf ve adetten doğan, medeni kanunun aile hukuku bölümünde yer alması gereken nafaka ve yakınlarla yardım konusunun Anayasa'da düzenlenmiş olması hukuk tekniğine de uymamaktadır.

Azerbaycan Anayasası'nda klasik olarak sayılan sosyal hakların, Anayasada isimlerinin geçmesinden ziyade uygulanabilirliği ve yürütme karşısında korunması daha önemlidir. Azerbaycan'da siyasi istikrarsızlığın da zorlaması ile, 1995 Anayasası ile geçilen kendine özgü bir başkanlık sistemi mevcuttur. Yürütmenin, yasama ve yargı karşısındaki üstünlüğü, bu kuvvetlerin birbirleri ile olan ilişkilerini düzenleyen anayasa maddelerinde yoruma gerek kalmaksızın görülmektedir.

Azerbaycan hükümet sisteminde Yürütme-Yasama ilişkilerini düzenleyen maddeler Yürütmeyi Yasama karşısında çok güçlü bir konuma getirmekte, başkanlık sisteminin özünde olan fren-denge mekanizması kurulamamaktadır. Azerbaycan Anayasası Yasamayı, Yürütmeye karşı kullanabileceği silahlardan mahrum bırakmıştır. Gücünü Anayasa maddeleri ile pekiştiren bir yürütme karşısında temel hak ve hürriyetlerin dahi teminat altında olamayacağı düşünülmürse, sosyal haklar için durum daha da güçleşmektedir.

Başkanlık Sistemi içinde Yasama ve Yürütme'nin dengeli ve uyumlu çalışması için demokrasi kültürünün yerleşmiş olması gerekmektedir. Azerbaycan'ın 70 yıla varan sosyalist tek parti sistemi sonrası bu demokratik olgunluğu sergileyerek tüm temel hak ve özgürlüklerin yanında sosyal hakları da gözetmesi ve saygılı olması zordur. En azından uzun zaman alacaktır.

Azerbaycan istikrar arayışını, kuvvetler ayrılığında dengeyi, yürütme lehine bozan bir sistemle, belli noktalarda demokratik

haklarından feragat etmek suretiyle devam ettirmektedir. Bu tip bir eğilimin diğer hakların yanında, Sosyal hakları da olumsuz etkilenme ile karşı karşıya bırakacağı açıktır.

Azerbaycan devletinin 1920 tarihindeki kısa bağımsızlık döneminde yaşadığı demokrasi tecrübesi hesaba katılmazsa gerçek demokrasi ile ilk kez tanışmaktadır. Demokrasininin kendi kurum ve kuruluşlarının oluşturması bunun yanında demokrasi kültürünün yerleşmesi ile tüm hak ve hürriyetlerle birlikte sosyal haklarda gerçek yerini alacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKAD, Mehmet, : Kamu Hukuku, İstanbul, 1989.
- AKIN, İlhan, : Kamu Hukuku, İstanbul, 1994.
- ARMAOĞLU, Fahir, : 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1994.
- ARSEL, İlhan, : Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1955.
- AYBAY, Rona, : 23.Kasım1995'te AT.hakkında mülakat.
- BATUM, Süheyl : Avrupa Topluluğu Hukukunun Türk Hukukuna Etkisi, İ.H.D.,S.3, y.1993, İstanbul
- DEMİR, Fevzi-KARATEPE, Şükrü, : Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir, 1986.
- EMİROĞLU, Şerafettin, : Sosyal Devlet ve Küçük Tasarruflar, Ankara, 1975.
- FER, Muslihiddin, : Sosyal Devlet ve İnsan Hakları.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz,
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara, 1994.
- GÖZE, Ayferi, : Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, 1989.
- GÖZE, Ayferi, : Sosyal Devlet Sistemleri, İstanbul, 1976.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, -

- AKILLIOĞLU, Tekin, : Yönetim Hukuku, Ankara, 1993.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, : Anayasa Hukuku, Ankara, 1993.
- GÜRBÜZ, Yaşar, : Anayasalar, İstanbul, 1981.
- GÜRBÜZ, Yaşar, : Karşılaştırmalı Siyasi Sistemler, İstanbul, 1987.
- İZVEREN, Adil, : Sosyal Devlet, Ankara, 1975.
- KAPANİ, Münci, : Kamu Hürriyetleri, Ankara, 1993.
- KENNEDY, Poul, : Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (çev: Bırdane Karanakçı), Ankara, 1991.
- KUZU, Burhan, : 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri Ve Getirdiği Yenilikler, İstanbul, 1990.
- KUZU, Burhan, : Türk Anayas Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul 1995.
- MANDE, Ernest-ANDERSON
- Kent - Ake, ROSS, John, : Enternasyonalizm ve IV. Enternasyonal - Sosyalizmin Geleceği, (Der: Faruk Eren), İstanbul, 1991.
- MEMEDOV, Serdar İsa, : BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, (çev: Ergun Özbudun- Levent Köker) Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 1993.
- OĞAN, Sinan, : Azerbaycan, TDAV. Yayınları, İstanbul 1992.
- OKANDAN, Recai Galip, : Umumi Amme Hukuku, İstanbul, 1976.
- ÖZBUDUN, Ergun, : Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1989.

- ÖZTRAK, İhan, : Miras Hukuku, A.Ü.S.B.F.Yayınları no:253, Ankara 1968.
- SANDER, Oral, : Siyasi Tarih 1918-1990, Ankara, 1993.
- SANDER, Oral, : Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918'e, Ankara, 1992.
- SARICA, Murat, : 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul, 1987.
- SARICA, Murat, : Siyasal Tarih, İstanbul.
- TALAS, Cahit, : Sosyal Politika, Ankara, 1967.
- TANÖR, Bülent, : Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, İstanbul 1978.
- TUNAYA, Tarık Zafer, : Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1979.
- TUNAYA, Tarık Zafer, : Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1975.
- UÇAROL, Rifat, : Siyasi Tarih, İstanbul, 1995.
- ÜNAL, Cemil, : Azerbeycan, Yeni Forum Dergisi, c.4, S. 293, Ekim 1993,
- VERNON, Manfred : Devlet Sistemleri, (çev: Mümtaz Soysal), Ankara, 1961.
- LENİN.V.İ. : Ne Yapmalı,(çev :İsmail Yarkın), İstanbul, 1993.
- VURAL, Savaş, : Teoride ve Tatbikatta Sosyalizm, Ankara, 1966.
- YAYLA, Atilla, : Liberal Bakışlar, Ankara, 1993.

1991 Azerbeycan Anayasası: Azebeycan Devlet Neşriyeti, Bakü, 18.10.1991
Azerbaycan Respuplukasının Devlet Müstakilligi

Hakkında Constitusya Akti'dir, (Krilceden
tarafımızca Tükçeye çevirilmiştir.)

1995 Azerbeycan Anayasası : Azerbaycan Resmi Devlet Gazctesi, 15.Ekim.1995
sayı 66868, (tarafımızca Tükçeye çevirilmiştir.)

Azerbeycan Mevzuatı, : TİKA yayını, Ankara 1995.

Azerbeycan Ülke Raporu, : TİKA Yayını, Ankara, 1994.

Azerbeycan İhracat Pazar

Araştırması, : İTO yayını, İstanbul 1995.

Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Üçlü Yapının Oluşturulması İle İlgili Sorunlar,
TİKA yayını, Orta Asya Çalışma Bakanları Toplantısı Raporu notlarıdır.
Yayınlanmamıştır.

EK BÖLÜM

1995 AZERBEYCAN ANAYASASI

AZERBAJCAN CUMHURİYETİ ANAYASASI

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL ESASLAR

BİRİNCİ FASIL HALK HAKİMİYETİ

Madde 1. Hakimiyetin Kaynağı

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet egemenliğinin kaynağı halktır.

Madde 2. Halk Egemenliği

Kendi kendini idare etmesini, serbestçe ve bağımsızca tesis etmek Azerbaycan halkının egemenlik hakkıdır.

Azerbaycan halkı kendi egemenlik hakkını vasıtasız referandum ve genel halkoyu ile genel, eşit ve doğrudan seçim hukuku esasına göre gizli ve şahsi oy verme yolu ile seçilmiş temsilci vasıtasıyla hayata geçirilir.

Madde 3. Halkı Temsil Etme Hakkı

Halkın seçtiği yetkililerden başka kimse, halkı temsil edemez, halkın adına konuşamaz ve halkın adına müracat etme hakkına sahip değildir.

Madde 4. Azerbaycan Halkının Birliği

Azerbaycan halkı birdir. Azerbaycan halkının birliği Azerbaycan Devleti'nin temelini teşkil eder. Azerbaycan Cumhuriyeti bütün Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının umumi ve bölünmez vatanıdır.

Madde 5. Egemenliğin Başka Zümre Tarafından Ele Geçirilememesi

Azerbaycan halkının egemenliğinin hiçbir hissesini, hiçbir şahıs, sosyal grup veya teşkilat ele geçiremez.

Hakimiyetin ele geçirilmesi halka karşı yöneltilen en ağır suçtur.

İKİNCİ FASIL DEVLETİN ESASLARI

Madde 6. Azerbaycan Devleti

Demokratik, dünyevi, üniter cumhuriyettir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız hakimiyeti iç meselelerde yalnız hukukla harici meselelerde ise yalnız uluslararası sözleşmelerden ileri gelen esaslarla egemenlik sınırlanır.

Madde 7. Azerbaycan Devleti'nin Başkanı

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Azerbaycan halkının birliğini o ülkeyi dahilde ve harici ilişkilerde Azerbaycan Devleti'ni temsil eder. Azerbaycan Devleti'nin Başkanı Azerbaycan Devleti'ni tecessüm (cisimleştirir) eder. Devletçiliğin devamlılığını temin eder.

Madde 8. Azerbaycan Devleti'nin Başkanı Tarafından Verilen Teminatlar

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Başkanı Azerbaycan Devleti'nin bağımsızlığını, arazi bütünlüğünü Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası sözleşmelerini ve mukavelelerin uygulanmasının teminatçısıdır. Azerbaycan Başkanı yargı hakimiyetinin, bağımsızlığının teminatçısıdır.

Madde 9. Yüksek Başkomutan

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkanı, Silahlı Kuvvetlerin Başkumandanıdır.

Madde 10. Kuvvetler Aynılığı

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet egemenliği kuvvetler aynılığı prensibine dayanır. Yasama Hakimiyetini Milli Meclis hayata geçirir. Yargı hakimiyetini Azerbaycan Cumhuriyeti Mahkemeleri hayata geçirir. İcra hakimiyeti Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanına mahsustur.

Bu anayasanın esaslarına göre İcra, Yasama, Yargı karşılıklı faaliyet gösterirler.

Madde 11. Uluslararası İlişkilerde Esas Prensibler

Azerbaycan Cumhuriyeti başka devletlerle ilişkilerinde herkesce kabul edilmiş uluslararası hak, hukuk normlarında nazarda tutulan aşağıdaki prensibler esasına göre kurar:

Devletin bağımsız beraberliği, zor kullanmamak ve zor kullanmayla korkutmamak. Arazi bütünlüğü ve devlet sınırlarının dokunulmazlığı konularının sulh yoluyla düzene konulması, başka devletlerin içişlerine karışılmaması. İnsan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesi, halkların beraberliği ve kendi kaderlerini tayin etme hakkına, devletlerin işbirliği, uluslararası hukuki görev ve yükümlülüklerin hakkaniyetle yerine getirilmesi.

Madde 12. Azerbaycan Arazisi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisi bütündür, dokunulmazdır ve bölünmezdir. Azerbaycan Cumhuriyeti iç suları, Hazar Denizinin (gölünün) Azerbaycan Cumhuriyeti'ne mahsus sektörü, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üzerindeki hava sahası Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinin ayrılmaz parçasıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti arazisi başkasının olamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinin hiçbir hissesi hiçbir şekilde kimseye verilemez; yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Meclisinin kararıyla Cumhuriyetin bütün halkı arasında referandum yapmak yoluyla Azerbaycan halkının rızasıyla sınırlar kesinleştirilebilir.

Madde 13. İnsan ve Vatandaş Hukuk Ve Özgürlüklerinin Esas Teminatı

İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin temini devletin asıl görevidir.

Bu Anayasada sayılan insan hak ve özgürlükleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalara ve paktlara ve konvansiyonlara, diğer uluslararası sözleşmelere uygun tatbik edilir.

Madde 14. Mülkiyet

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyet dokunulmazdır ve devlet tarafından korunur.

Mülkiyet, devlet mülkiyeti özel mülkiyet ve belediye mülkiyeti şeklinde olabilir.

Mülkiyet, insan hak ve özgürlükleri, toplumun ve devletin çıkarları kişilik hakları aleyhine kullanılamaz.

Madde 15. Tabii Kaynaklar

Tüm doğal kaynaklar gerçek ve tüzel kişilerin haklarına ve çıkarlarına zarar vermeden Azerbaycan Cumhuriyeti'ne mahsustur.

Madde 16. İktisadi Gelişme Ve Devlet

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde her türlü iktisadi faaliyet, pazar ekonomisi ve teşebbüs özgürlüğüne göre kurulmasını temin eder. Tekel ve haksız rekabete izin verilmez.

Madde 17. Sosyal Gelişme ve Devlet

Azerbaycan Cumhuriyeti halkın ve herbir vatandaşın rehahının yüksetilmesi, onun sosyal korunması ve insan haysiyetine yakışır seviyede hayat sürmesi kaygısında kalır.

Azerbaycan Cumhuriyeti medeniyetin, eğitimin, ilmin. güzel sanatların gelişmesine yardım gösterir. Ülkenin doğasını, halkın tarihi maddi ve manevi mirasını korur.

Madde 18. Aile ve Devlet

Aile cemiyetin çekirdeğidir ve devletin hususi himayesi altındadır.

Çocukların kaygısına kalmak ve onları terbiye etmek velilerin borcudur. Bu borcun yerine getirilmesinde devlet nezaret eder.

Madde 19. Din ve Devlet

Azerbaycan Cumhuriyetinde din devletten ayındır. Bütün dini itikatlar kanun önünde eşittir. Devlet eğitim sistemi dünyevi¹ karakter taşır.

Madde 20. Para Birimi

Azerbaycan Cumhuriyeti para birimi manattır. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Bankası devletin müstesna mülkiyetindedir. Para emisyon hukuku Milli Bankaya mahsustur. Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde manattan başka paranın, para birimi gibi kullanılması yasaktır.

Madde 21. Devletin Borçlarına Getirilen Sınırlamalar

Azerbaycan Devleti'ne karşı isyan veya devletin şeklini değiştirmeye yardım maksadıyla alınmış borçlar Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından yükümlülük olarak kabul edilip ödenmez.

Madde 22. Silahlı Kuvvetler

Azerbaycan Cumhuriyeti kendi savunmasını ve kendi korunmasını temin maksadıyla silahlı kuvvetler ve silahlı birleşmeler oluşturur.

Azerbaycan Cumhuriyeti başka devletlerin bağımsızlığına kast etmekle, uluslararası sorunların çözümü usulü gibi konularda savaşı reddeder.

Madde 23. Devlet Dili

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet dili Azerbaycan dilidir.

¹ Dünyevi, laik anlamında kullanılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti halkının konuştuğu başka dillerin serbest kullanılması ve gelişmesini temin eder.

Madde 24. Başkent

Azerbaycan Cumhuriyeti başkenti Bakü şehridir.

Madde 25. Azerbaycan Devleti Simgeleri

Azerbaycan Devleti remizleri Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti bayrağı, Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti kerbi (forsu), Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti marşidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti bayrağı eşit genişlikte üç şeritten ibarettir. Yukarıdaki mavi, ortadaki kırmızı aşağıdaki yeşil renktedir ve kırmızı şeridin ortasında bayrağın her iki yüzünde ak renkli hilal ile sekiz köşeli yıldız resmedilmiştir. Bayrağın eninin, uzunluğuna oranı 1/2'dir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti forsunun resmedilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile belirlenir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti marşının bestesi ve metni Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile belirlenir.

İKİNCİ BÖLÜM TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

ÜÇÜNCÜ FASIL İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Madde 26. İnsan Hak ve Özgürlüklerinde Temel Kaideler

Her bir insanın doğduğu andan itibaren dokunulmaz ayrılmaz ve bozulmaz hak ve özgürlükleri vardır. Hak ve özgürlükler insanın cemiyet ve başka şahıslar karşısında mesuliyet ve vazifelerinde kapsar.

Madde 27. Yaşama Hakkı

Herkesin yaşama hakkı vardır.

Devlete silahlı baskın zamanı düşman askerlerinin öldürülmesi, ölüm cezalarının tatbiki ve kanunla belirlenen diğer haller istisna olmakla her bir şahsın yaşam hakkı dokunulmazdır.

Müstesna ceza tedbiri gibi ölüm cezası tam lağv edilene dek yalnız devlete ve insan hayatına ve sağlığına karşı yöneltilmiş hususlar ile ağır suçlarda kanunla tespit edilir.

Kanunla belirtilmiş meşru müdafı, suçluların yakalanması ve tutulması, hapiste olanların hapisten kaçmasının önlenmesi, silahlı isyanın yatıştırılması, olağanüstü ve savaş durumu halinde yetkili şahıslar tarafından verilen emirin yerine getirilmesi, ülkeye silahlı saldırı yapılması hallerinde insana karşı silah kullanılmasına izin verilir.

Madde 28. Özgürlük Hakkı

Herkesin özgürlük hakkı vardır.

Özgürlük hakkı yalnız kanunla belirlenmiş hallerde hapse alma ve özgürlükten mahrum etme şeklinde sınırlanabilir.

Kanuni surette Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde olan herkes serbest hareket edebilir ve kendine yaşayış yeri seçebilir. Herkes serbest olarak Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinden dışarı gidebilir. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşının her zaman engelsiz kendi ülkesine dönmek hakkı vardır.

Madde 29. Mülkiyet Hakkı

Herkesin mülkiyet hakkı vardır.

Mülkiyetin hiçbir şekline ve türüne üstünlük verilemez. Mülkiyet hakkı o cümlede özel mülkiyet kanunu ile korunur.

Herkesin mülkiyetinde taşınır ve taşınmaz emlak olabilir. Mülkiyet hakkı mülkiyetçinin tek başına veya başkaları ile birlikte emlaka sahip olmak, istifade etmek ve serencame vermek² hakkına sahiptir. kendi başına tasarrufta bulunur.

Hiç kimse mahkeme kararı olmaksızın mülkiyetten mahrum edilemez. Emlakın tam müsaderesine izin verilmez. Devlet ihtiyaçları ve kamu ihtiyaçları için mülkiyetin kamulaştırılması yalnız önceden bedeli ödenmek şartı ile yapılabilir.

Devlet veraset hakkına teminat verir.

Madde 30. Eşitlik

Herkes kanun ve mahkeme önünde eşittir.

Erkek ve kadın aynı özgürlüklere sahiptir.

Devlet ırkına, milliyetine, diline, dinine, cinsine, menşesine, mali durumuna, mesleki durumuna, inancına, siyasi partilere sendikalara ve içtimai birliklere mensubiyetine bakmayarak herkesin hak ve özgürlüklerinin eşitliğine teminat verir.

İnsan hak ve özgürlüklerini ırk, milliyet, din, dil ve sosyal mensubiyete göre sınırlamak yasaktır.

Madde 31. İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Korunması

Herkesin kanunla yasak olmayan usul ve vasıtalarla kendi hak ve özgürlüklerini koruma hakkı vardır.

Devlet insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına teminat verir.

Madde 32. Tehlikesiz Yaşama

Herkesin tehlikesiz yaşama hakkı vardır.

Kanunla belirlenmiş haller istisna olmakla, şahsın hayatına, maddi ve manevi sağlığına, mülkiyetine, konutuna kastetmek ona zor kullanmak yasaktır.

Madde 33. Konut Dokunulmazlığı

Herkesin konut dokunulmazlığı vardır.

Kanunla veya mahkeme kararı ile belirlenmiş hallerden başka konutta yaşayanların iradesine aykırı olarak konuta girilemez.

² Serencam vermek, sözlük anlamı başa gelen olmasına rağmen, üzerinde her türlü tasarrufta bulunmak anlamında kullanılmıştır.

Madde 34. Şahsi Dokunulmazlık (Özel Hayatın Dokunulmazlığı)

Herkesin şahsi dokunulmazlık hakkı vardır. Herkes şahsi ve aile hayatının sınırlarını saklamak hakkına sahiptir. Kanunda belirlenmiş hallerden başka şahsi hayata müdahale etmek yasaktır.

Kendi rızası olmadan kimsenin özel hayatı hakkında bilgi toplanmasına, muhafaza edilmesine, kullanılmasına ve yayılmasına izin verilmez.

Herkesin yazışma, telefon görüşmeleri, posta ve telgraf bilgileri ve diğer haberleşme vasıtaları ile gönderilen bilgilerin sınırlarını saklamak hakkına devlet teminat verir. Bu hak kanunda belirlenmiş hallerde suçun önlenmesini almakta veya suç olan olayların araştırılması sırasında hakikati ortaya çıkarmak için sınırlandırılabilir.

Madde 35. Şeref ve Haysiyetin Korunması

Herkes şeref ve haysiyetini koruma hakkına sahiptir.

Herkesin şeref ve haysiyeti Devlet tarafından korunur. Hiçbir durumda kişinin şeref ve haysiyetine zarar verilemez.

Hiç kimseye işkence yapılamaz ve insan haysiyetine yaraşmayan ceza verilemez. Hiç kimse rızası olmadan tıbbi, ilmi ve her türlü deneyde kullanılmaz.

Madde 36. Fikir ve Söz Özgürlüğü (Düşünce e Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü)

Herkesin fikir ve söz özgürlüğü vardır.

Herkes kendi fikir ve inancını açıklamaya veya fikir ve inancından dönmeye zorlanamaz.

Irki, milli, dini, sosyal adavet ve düşmanlık çıkarıcı teşviklere ve propagandalara izin verilemez.

Madde 37. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Herkesin din ve vicdan özgürlüğü vardır.

Herkesin dini ilişkisini bağımsız şekilde belirlemek, herhangi bir dine tek başına veya başkaları ile birlikte inanmak yahut hiçbir dine inanmamak, dini ilişkisi ile bağlı inançlarını ifade etmek ve yaratmak hakkı vardır.

Dini merasimlerin yerine getirilmesi, içtimai kuralları bozmuyorsa veya ahlakla zıt değilse serbesttir.

Dini itikad veya akide, hukuku çiğnemeye mazeret olarak kabul edilmez.

Madde 38. Serbest Toplanma Özgürlüğü

Herkesin başkaları ile birlikte serbest toplanma özgürlüğü vardır.

Herkesin başkaları ile birlikte barışçı sakin silahsız toplanma toplantıları, mitingler, gösteriler, sokak yürüşleri düzenlemek hakkı vardır.

Madde 39. Haber Alma Özgürlüğü

Herkesin haber alma özgürlüğü vardır. Herkesin kanuni yolla istediği haberi aktarma (arama), elde etmek, göndermek, hazırlamak, yaymak hakkı vardır.

Toplu iletişim özgürlüğüne teminat verilir. Toplu iletişim araçlarından ve o cümleden yazılı basında sansür yasaktır.

Madde 40. Evlenme Hakkı

Herkesin kanunda belirlenmiş yaşa vardığında evlenme hakkı vardır.

Nikah kişinin rızası esasına bağlanır. Kimse zorla evlendirilemez.

Aile ve nikah devlet himayesindedir. Analar, atalar, çocuklar kanunla muhafaza edilir. Devlet çok çocuklu ailelere yardım gösterir.

Kadın ve erkek hakkı eşittir. Çocuklara kaygı göstermek anne ve babanın borcu ve hakkıdır.

Ana babaya saygı göstermek, onların kaygısında kalmak çocukların borcudur. 18 yaşına varmış emek kabiliyeti olan çocuklar emek kabiliyeti olmayan ana babalarına bakmakla boçludur.

Madde 41. Emek ve Çalışma Hakkı

Emek ferdi ve içtimai refahın esasıdır. Herkesin emeğe olan kabiliyeti esasında serbest şekilde faaliyet çeşidi ve meslek seçme hakkı vardır.

Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Emek sözleşmesi serbestçe bağlanır. Kimseye zorla sözleşme yaptırılmaz.

Mahkeme kararı esasında, şartları ve müddetleri kanunla düzenlenen mecburi çalıştırmaya, hakiki harbi hizmet zamanı, yetkili şahısların emirlerini yerine getirilmesiyle alakadar işler, olağanüstü hal ve harbi durum zamanı vatandaşlara talep olunan işleri gördürmek hallerine izin verilir.

Madde 42. Emeğin Korunması Hakkı

Herkesin tehlikesiz ve sağlam şartlarda çalışmak hiçbir fark gözetilmeden kendi işine göre devletin belirlediği minimum emek ücreti miktarından az olmayan ücret alma hakkı vardır.

İşsizlerin devletten sosyal yardım alma hakkı vardır.

Devlet işsizliğin ortadan kaldırılması için tüm imkanlardan istifade eder.

Madde 43. Tatil Hukuku

Herkes tek başına ve başkalarıyla birlikte tatil hakkına sahiptir. Emek sözleşmesi esasında çalışanların tatil etme hakkı yalnız kanunla öngörüldüğü durumlarda sınırlandırılabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nde askerler, gızinler³, zabıter, generaller tatil edemezler.

Ferdi ve kollektif emek ihtilafları kanunla belirlenmiş kaideden halledilir.

³ Gızinler, askeri bir sınıf ismi

Madde 44. İstirahat Hakkı

Herkesin istirahat hakkı vardır.

Emek sözleşmesiyle çalışanlara kanunla muayyen edilmiş lakin günde sekiz saatten fazla olmayan iş günü istirahat ve bayram günleri yılda en az bir defa yirmi bir günden az olmamak üzere ücretli izin verilmesi temin edilir.

Madde 45. Sosyal Güvenlik Hakkı

Herkes sosyal teminat hakkına sahiptir.

Yardıma muhtaç olana yardım etmek ilk sırada onların aile üyelerinin borcudur.

Herkes yaşlılığına, hastalığına, malullüğüne, aile reisinin kaybına, emek kabiliyetinin kaybına, işsizliğe göre ve kanunda belirlenmiş diğer hallerde sosyal yardım alma hakkına sahiptir.

Emeklilerin ücreti ve sosyal yardımların minimum meblağı kanunla belirlenir.

Devlet gönüllü sosyal sigortayı, hayriyetçilik faaliyetleri(vakıf) ve sosyal teminatın başka şekillerini destekler ve onların gelişmesi için imkanlar yaratır.

Madde 46. Çevre Sağlığı

Herkesin sağlıklı çevrede yaşama hakkı vardır. Herkesin çevrenin asıl vaziyeti hakkında bilgi toplamak, ekolojik düzeni bozma ile alakadar onun sağlamlığına ve emlakına verilmiş zararın ivazını almak hakkı vardır.

Herkes tabiatı ve çevreyi korumalı tabii servetleri korumada kaygı ve iktisatla yaklaşmalıdır.

Madde 47. Telif Hakkı

Herkesin telif hakkı vardır.

Müelliflik hakkı, iştiracılık hakkı ve akli mülkiyet hakkının başka çeşitleri kanunla korunur.

Madde 48. Sanat ve Sanatçının Korunması

Herkesin üretim özgürlüğü vardır.

Devlet ebedi, güzel sanatlar, ilmi, tekniği ve başka üretim çeşitlerinin özgürce hayata geçirilmesine teminat verir.

Madde 49. Medeni Haklar

Herkesin medeni hayata iştirak etmek medeniyet vasıtalarından ve medeni servetlerden istifade etmek hakkı vardır.

Herkes tarihi, medeni ve manevi kültüre saygı ile yaşamalı, ona özen göstermeli, tarih ve medeniyet eserlerini korumalıdır.

Madde 50. Sağlamlığın Korunması

Herkesin sağlamlığını korumak ve tıbbi yardım almak hakkı vardır.

Devlet muhtelif mülkiyet şekilleri esasında (birlikte-müşterek) faaliyet gösteren hastahanelerin bütün çeşitlerinin inkişafı için zaruri tedbirler alır. Koruyucu hekimlik ve salgın hastalıklar konusunda teminat verir. Tıbbi sigortanın muhtelif şekilleri için imkanlar oluşturur.

İnsanların hayatı ve sağlamlığı için tehlike getiren olguları ve halleri gizleyen vazifeli şahıslar kanun esasında mesuliyete tabidir.

Madde 51. Eğitim Hakkı

Herbir vatandaşın tahsil hakkı vardır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet ve özel eğitim sistemleri faaliyet gösterir. Devlet en az sekiz yıllık ücretsiz zorunlu orta tahsil olmasını temin eder. Orta tahsil sistemine devlet tarafından nezaret edilir.

Maddi vaziyetinden bağılı olmayarak istidatlı ve liyakatlı şahısların eğitime devam ettirilmesine devlet zemin hazırlar.

Devlet minimum eğitim standartlarını belirler.

Madde 52. Konut hakkı

Hiç kimse yaşadığı konuttan kanunsuz mahrum edilemez.

Devlet yaşayış binalarının ve evlerin inşaatına revaç verir, insanların konut hakkını gerçekleştirmek için hususi tedbirler alır.

Madde 53. Etnik Mensubiyet Hakkı

Herkesin etnik mensubiyetini korumak gizlemek hakkı vardır.

Kimse etnik mensubiyetini değiştirmeye zorlanamaz.

Madde 54. Ana Dil

Herkesin ana dilinden istifade hakkı vardır.

Herkesin istediği dilde terbiye ve eğitim almak, sanatla meşgul olma hakkı vardır.

Madde 55. İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Korunması Görevi

Anayasada tesbit edilmiş insan hak ve özgürlüklerini gözlemek ve korumak icra yasama ve yargı hakimiyeti organlarının borcudur.

Hiç kimse ana dilinden mahrum edilemez.

Madde 56. Hak ve Özgürlükleri Sınırlanması

İnsan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesini kimse sınırlayamaz.

Yalnız savaş, savaş hali ve olağanüstü hali, bunun gibi seferberlik ilan edilirken insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası yükümlülüklerini nazara almak şartıyla kısmen ve geçici olarak sınırlanabilir. Hayata geçirilmeden önce bu durumlar hakkında daha önceden halka bilgi verilmelidir.

Madde 57. Zor Kullanmaya İzin Verilmemesi

Hiç bir durumda kimse din, vicdan, fikir ve inancı açıklamaya zorlanamaz ve bunlara bağlı olarak suçlanamaz.

Madde 58. İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Kaldırılmasının Önlenmesi

Anayasanın hiçbir maddesi insan hak ve özgürlüklerinin kaldırılmasına tefsir edilemez.

Madde 59. İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Doğrudan Yürürlüğü

Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde insan hak ve özgürlükleri doğrudan yürürlüktedir.

İnsan hak ve özgürlüklerinin bozulması ile ilgili ihtilafları mahkemeler çözer.

DÖRDÜNÜ FASIL

VATANDAŞLIK HUKUKU VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Madde 60. Vatandaşlık Hukuku

Azerbaycan Devleti'ne mensub olan, onunla siyasi ve hukuki ve bunun gibi karşılıklı hak ve görevleri olan şahıs Azerbaycan vatandaşıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşından doğmuş şahıslarda Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Ana ya da babası Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olan şahıslarda Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Madde 61. Vatandaşlık Hukuku Teminatı

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı, hiçbir şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığından mahrum edilemez.

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı hiçbir halde Azerbaycan Cumhuriyetinden kovulamaz ve yabancı devlete verilemez. Dışarda olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşının istediği zaman Azerbaycan Cumhuriyeti'ne dönme hakkı vardır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, onun arazisinden dışarda geçici veya daimi yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının hukuki korunması ve onlara hamilik edilmesine güvence verir.

Madde 62. Siyasi Hayata İştirak

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları cemiyetin ve devletin siyasi hayatına engelsiz olarak iştirak etme hakkına sahiptirler.

Madde 63. Anayasal Düzenin Korunması

Azerbaycan Devleti'nin Anayasal kuruluşunu zorlama ile değiştirilmesine karşı bağımsız olarak direnmek Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının hakkıdır.

Madde 64. Devlet İdaresine İştirak Hakkı

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının Devletin idare edilmesine iştirak etme hakkı vardır. Bu hakkı olanlar doğrudan doğruya veya temsilcileri yoluyla kullanırlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları Devlet organlarında görev almak hakkına sahiptir. Devlet organlarının görevli şahısları Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları arasından tayin edilirler. Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan şahıslar Devlet hizmetine kanunla belirlenmiş kurallara göre kabul edilebilirler.

Madde 65. Seçme Hakkı

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, Devlet organlarına görevlileri seçmek ve seçilmek ve bunun gibi referanduma iştirak etme hakkına sahiptirler.

Mahkeme kararı ile filli ehliyetsizliği tasdik edilmiş şahıslar seçimlere ve referandumlara iştirak etme hakkına sahip değildirler.

Meslek olarak subaylar, hakimlerin, Devlet memurlarının, din görevlerinin, mahkeme kararı ile özgürlüğünden mahrum edilmiş şahısların seçimlere iştirak etme hakkı sınırlandırılmıştır.

Madde 66. Müracaat Hakkı

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının Devlet organlarına şahsen müracaat etmek, bunun gibi ferdî ve kollektif yazılı müracaatlar göndermek hakkı vardır. Her bir müracata kanunda belirlenmiş şekilde ve sürelerde yazılı cevap verilmelidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının Devlet organlarının ve onların görevli şahıslarının, siyasi partilerin, sendikaların, sosyal birliklerin bunlarla birlikte ayrı ayrı vatandaşların faaliyetlerini veya işini eleştirme hakkı vardır. Eleştiriye göre takip yasaktır. Tahkir ve iftira eleştiri sayılmaz.

Madde 67. Birleşme Hakkı

Herkes başkaları ile birlikte serbestçe birlik kurma hakkı vardır.

Herkes kazanç maksadı gütmeyen birlikler o cümleden siyasi parti, sendikalar ve diğer sosyal birlik kurmak veya mevcut birliğe katılmak hakkına sahiptir. Tüm birliklerin serbest faaliyetine güvence verirler.

Kimse her hangi bir birliğe dahil olmaya veya onun üyeliğinde kalmaya zorlanamaz.

Azerbaycan Cumhuriyeti tüm arazisinde veya herhangi bir bölümünde kanuni devlet hakimiyetini zorla devirmek amacı güden birlikler kurmak yasaktır. Anayasa ve kanunlara aykırı birliklerin faaliyetlerine yalnız mahkeme hükmüyle son verilir.

Madde 68. Hak ve Özgürlüklerin Mahkeme Teminatı

Herkesin hak ve özgürlüklerinin mahkemede müdafası hakkına sahiptir.

Herkes, Devlet organlarının, siyasi partilerin, sendikaların ve sosyal birliklerin ve onların görevli şahıslarının karar ve hareketlerinden yada ihmallerinden dolayı şikayet hakları vardır.

Madde 69. Hukuki Yardım Alma Hakkı

Herkesin, yüksek derecede hukuki yardım alma hakkı vardır. Kanunda belirtilmiş hallerde hukuki yardım karşılıksız ve devlet tarafından yapılır.

Yetkili Devlet organları tarafından tutuklandığı, hapse atıldığı, belli bir suçla itham edildiği andan itibaren her bir şahıs için adli yardımdan istifade etme hakkı vardır.

Madde 70. Tabii Mahkemenin Değişmezliği

Herkesin, kanun tarafından belirlenmiş mahkemede davasının görütmesini isteme hakkına sahiptir. Şahsın izni olmadan onun davasına başka bir mahkemede bakılmasına izin verilmez.

Madde 71. Suçsuzluk Karinesi

Herkes için, asıl olan suçsuzluktur. Her bir sanık mahkeme tarafından kanunda belirtilen şekilde suçu ispat edilmemişse ve o konuda kesinleşmiş bir mahkeme hükmü yoksa o kişi suçsuz sayılır.

Şahsın suçlu olduğuna esaslı şüpheler varsa onun suçlu bilinmesine yolaçmaz.

Suçun işlenmesi ile itham edilen şahıs, kendi suçsuzluğunu ispat etmek zorunda değildir.

Yargılama sırasında kanuna aykırı şekilde elde edilmiş delilden istifade edemez.

Mahkeme hükmü olmadan kimse suçlu kabul edilemez.

Madde 72. Aynı Suçtan İki Kere Ceza Verilmemesi

Hiçbir kimse mahkeme olduğu bir suç nedeniyle tekrar yargılanamaz.

Madde 73. Yargılamanın Yenilenmesini İsteme Hakkı (İstinaf/ temyiz)

Mahkeme tarafından suçlu bulunan her şahsın hakkında verilmiş kararı kanunda belirtilmiş hallerde bir üst mahkemede yeniden bakılması, bununla birlikte kendisinin af edilmesi ve cezasının hafifletilmesini isteme hakkı vardır.

Madde 74. Akrabaları Aleyhine İfade Verme Serbestliği

Hiç kimse kendine, eşine, çocuklarına, ebeveynlerine ve kardeşlerine karşı ifade vermeye zorlanamaz.

Aleyhine ifade vermesi zorunlu olmayan akrabaların tam listesi kanunla belirlenir.

Madde 75. Sanıkların Hakları

Yetkili Devlet organlarının tutukladığı, hapse attığı, herhangi bir suçla itham ettiği şahsa sahip olduğu haklar derhal bildirilmeli ve kendisi hakkında yapılan işlemin sebepleri açıklanmalıdır.

Madde 76. Hukuk İhlalinde Sorumluluğun Hafiflediği Haller

Herkes, işlendiğinde suç sayılmayan bir fiil sebebiyle cezalandırılmaz. Suç işlendikten sonra yeni kanunla bu fiillere verilen ceza ortadan kaldırılmış veya hafifletilmişse, bu fiillere de yeni kanun tatbik edilmelidir.

Madde 77. Zararın Ödenmesini İsteme Hakkı

Suçtan ve yetkilerin suistimalinden zarar gören şahısların hakları kanunla korunur. Zarar gören şahsın adli muhakememeye katılmak ve uğradığı zararın tazmin edilmesini talep etme hakkı vardır.

Herkesin, Devlet organlarının veya görevli şahıslarının hukuka aykırı davranışları ve ihmali neticesinde uğradığı zararın Devlet tarafından tazminini isteme hakkı vardır.

Madde 78. Teşebbüs Hürriyeti

Herkes, kanunda belirtilmiş hallerde kendi imkanları ve kabiliyetleri ve servetinden serbestçe istifade ederek faaliyette bulunabilir ve kanunda yasak edilmemiş her türlü iktisadi faaliyetle meşgul olma hakkına sahiptir.

Herkes, başkaları ile birlikte kazanç paylaşma amacı güden teşkilat, birlik ve ortaklık kurma hakkı vardır.

Tekelcilik ve haksız rekabete yönelmiş iktisadi faaliyetlere izin verilmez.

Madde 79. Yabancıların Hakları

Kanunla sınırlandırılmadığı hallerde veya uluslararası sözleşmeler ile ayrı bir düzenleme getirilmemişse aynı haklardan istifade ve bütün görevleri yerine getirmede Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları ile eşit muamele görür.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devamlı ya da geçici surette kalan yabancıların, vatansızların hak ve özgürlükleri yalnız uluslararası hukuk normlarında ve Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak sınırlandırılabilir.

Madde 80. Siyasi Sığınma Hakkı

Herkes tarafından kabul edilen uluslararası hukuk normlarına uygun olarak Azerbaycan Cumhuriyeti yabancılara ve vatansızlara siyasi sığınma hakkı verir.

Siyasi inanç gibi Azerbaycan Cumhuriyeti'nce suç sayılmayan fiillere göre, takip edilen şahısların başka Devletlere iadesine izin verilmez.

BEŞİNCİ FASIL

VATANDAŞLARIN ASLİ GÖREVLERİ

Madde 81. Vatandaşların Asli Görevi

Devlet ve cemiyet karşısında her bir şahıs hak ve özgürlüklerinden doğan görevleri vardır.

Herbir şahıs Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ve kanunlarına göre hareket etmeli, başka şahısların hak ve özgürlüklerine saygı göstermeli, kanunla belirlenmiş diğer görevleri yerine getirmelidir. Kanunu bilmemek sorumluluğu kaldırmaz.

Madde 82. Vergi Görevi

Kanunla belirlenmiş vergileri ve başka Devlet ödeneklerini tam miktarda ve zamanında ödemek herkesin ödevidir.

Herkes, kanunda belirtilmiş miktar üzerinden vergi ve harçların dışında ek vergi ve harç ödemeye zorlanamaz.

Madde 83. Vatana Sadakat

Vatana sadakat mukaddestir.

Seçilme veya atanma yoluyla, yasama, yürütme ve yargı organlarında çalışan şahıslar görevlerini dürüst ve layıkıyla ifa ile yükümlüdür. Bu görevlere başlarken kanunda belirtilen hallerde yemin ederler. Yasama, yürütme ve yargı organlarında çalışan, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na sadık kalacağına yemin etmiş şahıs, Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığına, onun Anayasal kuruluşuna karşı isyan ve darbe ile itham edilmiş ve bu itham esasında mahkum olmuşsa görevden ayrılmış kabul edilir ve bir daha bu göreve atanamaz.

Madde 84. Devlet Sembollerine Saygı

Her bir vatandaş, Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti işaretlerine, bayrağına ve marşına saygı göstermelidir.

Madde 85. Vatanın Korunması

Vatanın korunması her bir vatandaşın asli borcudur. Kanunla brirlenmiş şekilde vatandaşlar askeri hizmet görürler.

Vatandaşların inancı, Askeri hizmet görmeye aykırı ise kanunla belirlenmiş hallerde Askeri hizmetin yerine alternatif hizmetle karşılanmasına izin verilir.

Madde 86. Çevrenin, Tarih ve Medeniyet Eserlerinin Korunması

Çevrenin, tarih ve medeniyet eserlerinin korunması her bir şahsın borcudur.

Madde 87. Kanuna Aykırı Görevlerin İcrasına İzin Verilmemesi

Herbir şahıs, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ve kanunlarına aykırı görevlerin icrasına zorlanamaz.

Madde 88. Sorumluluk

Bu Anayasa ve kanunların ihlali o cümleden, Anayasa'da ve kanunlarda belirtilen hakların kötüye kullanılması veya görevlerin yerine getirilmemesi kanunla belirlenen sorumluluğa sebep olur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**DEVLETİN YETKİLERİ****ALTINCI FASIL****YASAMA YETKİSİ****Madde 89. Yasama Erkinin Hayata Geçirilmesi**

Azerbaycan Cumhuriyetinde yasama faaliyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nce hayata geçirilir.

Madde 90. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Terkibi

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi majoriter(çüğunluk) ve orantılı seçim sistemi esasına göre seçilen 125 adet milletvekilinden ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi organlarından ibarettir.

Madde 91. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Organlarının Yetki Süresi
Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin organlarının yetki süresi beş yıldır.

Milli Meclis Milletvekili seçimi her beş yılda Kasım ayının 1. pazar günü yapılır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Milletvekilliğinden süresi dolmadan ayrılanların yerine yeni seçilen kişilerin yetki süresi Meclis'in yetki süresi ile sınırlıdır.

Madde 92. Milletvekili Adaylığının Şartları

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından 25 yaşını tamamlamış her bir vatandaş kanunla belirlenmiş şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi üyesi seçilebilir.

Çift vatandaşlığı olan, başka devletlerde devlet hizmetinde olan, icra veya yargı organlarında çalışan, ilmi, sanatçılık ve eğitim faaliyetleri istisna olmak üzere ücret karşılığı belli bir işte çalışanlar, din görevleri, fiil ehliyetsizliği mahkeme kararıyla tespit edilen, mahkemenin kesinleşmiş hükmüyle özgürlüğünden mahrum edilerek ceza gören şahıslar, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Milletvekili seçilemezler.

Madde 93. Seçimlerin Sonuçlarının Kontrolü ve Tasdiki

Seçimlerin neticelerinin kontrolü ve tasdiki Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi denetler ve onaylar.

Madde 94. Milletvekili Yetkilerinin Sona Ermesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi üyelerinin yetkileri, yeni seçilmiş Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin ilk toplantı günü sona erer.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Milletvekilliğinin boşalan sandalye için ara seçim, genel seçime 120 gün süre kalmışsa yapılmaz.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi 83 üyesinin yetkisi tasdik edildiğinde yetkili hale gelir.

Madde 95. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Çalışma Dönemi

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi her yıl iki toplantı döneminde bir araya gelir. Bahar dönemi Şubat ayının birinde başlar ve Haziran'ın birine dek devam eder. Sonbahar dönemi ise bir Eylül'de başlar ve Aralık otuza kadar sürer. Eğer Şubat'ın biri ve Eylül'ün biri tatil gününe rastgelirse toplantı bugünden sonra gelen ilk iş günü yapılır.

Madde 96. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Üyeliğinden Mahrumiyet

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi üyeliğinden mahrum bırakma şartları kanunla belirlenir.

Madde 97. Milletvekili Dokunulmazlığı

Görev süresi içinde milletvekilinin şahsı dokunulmazdır. Görev süresi içinde suçüstü hali dışında diğer suçlar nedeniyle takibata maruz bırakılamaz, tutuklanamaz, mahkeme kararı ile dahi inzibati tedbirler uygulanamaz, üzerinde ve yaşadığı çevrede

arama yapılamaz. Ancak suçüstü halinde Başsavcıya haber verilmek suretiyle tutuklanabilir.

Milletvekiliği dokunulmazlığına, yalnızca Başsavcı'nın takdimi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin kararı ile son verilebilir.

Madde 98. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin İşlerinin Düzenlenmesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi kendi iç tüzüğünü belirler ve o cümleden Meclis Başkanı'nı, yardımcılarını seçer, daimi ve diğer komisyonları oluşturur.

Madde 99. Milletvekiliği Yetkisinin Kaybedilmesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi üyesi kanuna uygun olarak maaş alır ve başkaca gelir getiren bir işe sahip değildir. Bunun yanında diğer kuruluşlarda görev alamaz. İlim, sanat, eğitim faaliyetleri dışında ticari faaliyette bulunmaları halinde kanunda belirlenen şekilde yetkilerini kaybeder.

Madde 100. Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin üyeleri Meclis'teki faaliyetlerinden oy ve sözlerinden sorumlu tutulamaz. Rızası olmadan fiilleri ile ilgili açıklama ve ifade istenemez.

Madde 101. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Tasarrufları

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne ait yetkileri içinde kanunlar, Anayasa kanunları, cari kanunlar ve kararlar kabul ederler.

Madde 102. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Genel Kuralları

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi aşağıdaki konulara ilişkin genel kuralları koyar.

- 1 - Vatandaş ve insan hak ve özgürlüklerinden istifade, bu hak ve özgürlükler için Devlet teminatı;
- 2 - Vatandaşlık;
- 3 - Referandum;
- 4 - Mahkemelerin kuruluşu ve hakimlerin statüsü, savcılık, avukatlık ve noterlik;
- 5 - Paranın tedarikünün sağlanması;
- 6 - Olağanüstü hal rejimi, savaş ilanı hali;
- 7 - Devlet simgeleri ve Devlet marşı;
- 8 - Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi seçimleri;
- 9 - Belediye seçimleri;
- 10-Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlık seçimi;
- 11-Devlet mükafatları;
- 12-Vatandaşların ve tüzel kişilerin statüsü, idari hukuk objelerinin aktleri, idari sözleşmeler ve temsilcilik, mülkiyet hukuku ve eşya hukukları, sorumluluk hukuku;
- 13-Aile ilişkileri ve veraset;
- 14-Suçların ve hukuk ihlallerinin belirlenmesi, onların işlenmesine göre sorumluluğun tayin edilmesi;
- 15-Vergi, rüsum ve harçlar;
- 16-İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik;

- 17-Devlet görevlilerine ve askeri görevlilere verilen güvenceler;
- 18-Arazi kuruluğu, Devlet sınırı rejimi;
- 19-Mülkiyetin millileştirilmesi ve özelleştirilmesi;
- 20-Dış ilişkiler;
- 21-Eğitim, ilim, medeniyet ve sağlık;
- 22-Ulağtırma;
- 23-Haberleğe;
- 24-İstatistik ve standartlar;
- 25-Gümrük işleri;
- 26-Bütçe;
- 27-Çevre;
- 28-Savunma ve Askeri hizmet, istihbaratın oluşturulması, sivil savunma;

Bu maddenin 1-10'uncu bentlerinde gösterilen meselelere sair esas kanunlar, diğer bentler için ise cari kanunlar kabul edilir.

Madde 103. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Çözdüğü Meseleler

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin görevlerine ağağıdaki meselelerin çözümü de girer.

- 1 - Bu Anayasa'da sayılan hallerde Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın fermanlarının onaylanması,
- 2 - Diplomatik temsilciliklerin kurulması,
- 3 - Devletlerarası andlaşmaların, sözleşmelerin ve konvnsiyonların onayı ve kaldırılması,
- 4 - İdari arazi taksimatı,
- 5 - Temyiz,
- 6 - Azerbaycan Cumhuriyeti askeri stratejisinin onayı,
- 7 - Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi içtüzüğünün oluşturulması, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı adaylığının tesbiti,
- 8 - Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı'nın takdimine rıza göstermesi.
- 9 - Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme üyelerinin Başkanın teklifine göre tayin edilmesi,
- 10- Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdimine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı'nın göreve tayini, ve görevden alınmasının onaylanması,
- 11- Anayasa Mahkemesi'nin takdimine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın impeachment⁴ kuralına göre görevden uzaklağtırma,
- 12- Hakimlerin impeachment kuralına göre vazifeden uzaklağtırılması,
- 13- Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdimine göre Devlet bütçesinin onayı ve onun icrasına nezaret etmek,
- 14- Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun güven oylamasının yapılması,

⁴ Impeachment: Devlet memuruna karşı Mecliste dava açma, suçlama, itham yoluyla Devlet memurunu mahkemeye sevk etme.

15- Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdimine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Bankasının idare heyetinin başkanının göreve tayini ve görevden uzaklaştırılmasının onayı,

16- Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdimine göre Silahlı Kuvvetler'inin Başkanın'nın görevinin tayini ve bununla bağılı olmayan vazifelerin yapılmasına izin verilmesi,

17- Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın müracatına göre savaş ilân edilmesi,

18- Referandum yapılmasına karar verilmesi,

4. 5. 6. 9. 10. ve 14'üncü bentlerde gösterilen meselelere dair cari kanunlar diğere meselelere dair ise kararlar kabul edilir.

Madde 104. Kanun Teklifi Verme Hakkı

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nde kanun teklifi verme hakkı (kanun layihalarını ve diğere meselelerini Meclis görüşmelerine takdim etme hakkı) milletvekillerine, Başkan'a, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne ve Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'ne mahsustur.

Madde 105. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Olağanüstü Toplantıları

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi olağanüstü toplantılarına Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Milli meclisin 42 Milletvekilinin veya Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın talebi ile çağrılır.

Olağanüstü toplantıların gündemini, uygun olarak toplantıya çağırılanlar belirlerler. Bu gündemdeki meseleler görüşüldükten sonra toplantı sona erer.

Madde 106. Kanun Tekliflerinin Müzakere Şekli

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı , Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi veya Yüksek Mahkeme tarafından teklif, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin görüşmesine sunulur, görüşülür ve oylanır.

Teklifte yapılacak değişiklikler, teklifi veren organın izni ile yapılabilir.

Madde 107. Kanun Tekliflerinin Müzakere Süresi

Kanun teklifinin müzakeresi hukuk kuralarında gösterilen organların teklifi Meclise sunduğu andan başlayarak iki ay içinde oylamaya konur.

Kanun layihasını Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Anyasa Mahkemesi veya Yüksek Mahkeme acil olarak sundu ise bu süre 20 gün olur.

Madde 108. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Tasarruflarının Kabul Edilme Şartı

Anayasa kanunları, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nde bu anayasada gösterilen şekilde kabul edilir.

Esas kanunlar Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nde en az 83 Milletvekilinin oyu ile kabul edilir.

Cari kanunlar Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nde en az 63 milletvekilinin oyu ile kabul edilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi kararları, Anayasa ile başka bir düzenleme öngörülmedi ise cari kanunlar için belirlenen şekilde kabul edilir.

Milletvekilleri oy verme işini şahsen yaparlar.

Madde 109 Kanunların Başkana İmzalanması İçin Takdim Müddeti

Kanunlar kabul edildiği günden başlayarak 5 gün içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın imzasına sunulur. Acil olan kanun teklifleri için 24 saatte Başkanın imzasına sunulmalıdır.

Madde 110. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Tasarruflarının Yürürlüğe Girmesi

Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi kararları ayrı bir düzenleme getirmemişse, yayınlandığı günden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 111. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Tasarruflarına Dair Talepler

Kanunlar ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi kararlarında yürütme ve yargı organlarına yönelik talimatlar konamaz.

YEDİNCİ FASIL

YÜRÜTME YETKİSİ

Madde 112. Yürütme Yetkisi

Azerbaycan Cumhuriyetinde yürütme yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'na aittir.

Madde 113. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Adaylığına Dair Aranan Şartlar

Yaşı otuzbeşten aşağı olmayan, Azerbaycan Cumhuriyeti arsisinde 10 yıldan fazla yaşayan, seçilme hakkına sahip olan, yüksek tahsilli ve yalnızca Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı seçilebilir.

Madde 114. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Seçimi Esasları

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı genel ve doğrudan oylama yolu ile 5 yıllık süre için seçilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı oylamada katılanların 2/3'nün oyu ile seçilir.

Bu oy çokluğu birinci oylamada sağlanamazsa oy verme gününden sonraki ikinci pazar günü oyla yapılır ve bu oylamaya ilk turda en çok oy alan iki aday arasında veya adaylıktan çekilmemiş olan diğer en yüksek oyu alan iki aday arasında yapılır.

İkinci turda salt çoğunluğu alan aday Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı seçilir.

Hiç kimse iki defadan fazla Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı seçilemez.

Bu maddenin tatbikine ilişkin düzenleme anayasa kanunu ile yapılır.

Madde 115. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Seçimlerinin Sonuçlarının İlanı

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı seçimlerinin sonuçları bilgi oy verme tarihinden sonraki 7 gün içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi resmen ilan eder.

Madde 116. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı Seçilmiş Şahsın Yemini

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı seçilen şahıs Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı seçimlerini ilanını takiben 3 gün içinde Anayasa Mahkemesi üyelerinde katılımıyla bu andı içer.

"Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı yetkilerini kullanırken Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa'sına göre hareket edeceğime, halka layıkıyla hizmet edeceğime and içerim."

And içtiği günden başlayarak Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı göreve başlamış sayılır.

Madde 117. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanının Görevlerini Yerine Getirememesi Hali

Başkan istifa, sağlık nedeniyle görevini yerine getirememesi ve Anayasa'da sayılan gerekçelerle görevden uzaklaştırıldığında başkanlık makamı boşalmış sayılır.

Başkan istifası halinde istifa dilekçesini Anayasa Mahkemesine verir. Anayasa Mahkemesi istifa dilekçesinin bizzat Başkan tarafından verildiğine emin olmak için araştırma yapar ve Başkan tarafından verildiğine emin olursa istifayı kabul eder. Başkanın sağlık nedeni ile görevini yerine getiremeyeceğine ilişkin rapor verildiğinde ise Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi olayın araştırılması için Anayasa Mahkemesine başvurur. Anayasa Mahkemesi bu konuya ilişkin kararını 6 oy çokluğu ile alması gerekir. Eğer Anayasa Mahkemesi bu kararı almaz ise sorun kapanmış sayılır.

Madde 118. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı Makamı Boşaldığında Vazifesinin İcrası

Başkanlık makamının boşalması halinde 3 ay içinde olağan üstü Başkanlık seçimleri yapılır. Yeni Başkan seçilene kadar başkanlık görevini Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Başkanı vekalet eder.

Bu süre içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Başkanı da istifa eder veya sağlık nedeni ile görevi yerine getiremezse Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Başkanlığa vekalet eder.

Başbakanın da bu makamı herhangi bir gerekçe ile boşaltması halinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı yetkilerini kullanmak üzere bir şahısı seçer.

Madde 119. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın Dokunulmazlığı

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı dokunulmazlık hakkına sahiptir. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın şeref ve haysiyeti kanunla korunur.

Madde 120. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın Görevden Uzaklaştırılması

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı ağır bir suç işlediğinde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin teşebbüsü ile, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemenin görüşü alınarak Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis'inde ileri sürülür.

Milletvekillerinin 95 oy çokluğu ile alacağı kararla başkan görevden uzaklaştırılabilir. Bu karar Anayasa Mahkemesi Başkanı imzalar. Azerbaycan

Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi uzaklaştırma kararını bir hafta içinde taraftar olmaz ise karar yürürlüğe girmez.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın görevden uzaklaştırılmasına ilişkin karar Anayasa Mahkemesi'nin, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisine başvurduğu günden itibaren 2 ay içinde kabul edilmelidir. bu süre içinde kabul edilmez ise, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı hakkında ileri sürülen itham red edilmiş sayılır.

Madde 121. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı Teminatı

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı ve ailesinin gideri Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinden karşılanır. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı ve ailesinin emniyeti özel koruma hizmetleri ile temin edilir.

Madde 122. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanının Yetkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı:

- 1-Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi seçimlerini tayin eder;
- 2-Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin izni ile Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı'nı göreve atar ve görevden alır;
- 3-Bakanlar Kurulunun istifasına ilişkin kararı kabul eder;
- 4-Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu üyelerini göreve atar ve görevden uzaklaştırır. Zaruri hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık eder;
- 5-Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Bankası idare kurulu üyelerini ve başkanını göreve tayin edilmesi ve görevden alınmasına ilişkin kararını onaylamak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne sunar;
- 6-Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkemesi Hakimleri'nin ve Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı'nın göreve tayin edilmesi ve görevden uzaklaşmasına ilişkin Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne teklif verir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer mahkemelerin hakimlerini göreve tayin eder;
- 7-Azerbaycan Cumhuriyeti askerî stratejisini Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin onayına sunar;
- 8-Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin komuta heyetini tayin eder ve görevden alır;
- 9-Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlığı'nın Bakanlar Kurulunu oluşturur ve başkanını tespit eder;
- 10-Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet bütçesinde Yürütme için ayrılmış harçlar çerçevesinde merkezi, yerel yürütme organlarını oluşturur;
- 11-Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı yetkili temsilcilerini tayin eder ve görevden uzaklaştırır;
- 12-Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti bütçesini Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin onayına sunar;
- 13-Azerbaycan Cumhuriyetinin dış ülkelerde ve uluslararası teşkilatlardaki diplomatik temsilciliklerini tayin eder ve görevden çağırır;
- 14-Yabancı devletlerin Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı yanındaki diplomatik temsilcilerinin güven mektubunu ve dönüş belgelerini kabul eder;

- 15-Referandum yapılmasına karar verir;
- 16-Kanunları imzalar ve yayınlar;
- 17-Uluslararası andlaşmaları ve sözleşmeleri imzalar, uluslararası andlaşmalar, sözleşmeler ve konvansiyonları onaylanmak ve kaldırmak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne sunar; tasdiknameleri imzalar;
- 18-Vatandaşlık meselelerini çözer;
- 19-Siyasi sığınma hakkı verilmesine ilişkin sorunların çözümü;
- 20-Devlet ödülleri verilmesi ile taltif etme;
- 21-Yüksek askeri rütbelerin ve özel nişanların verilmesi;
- 22-Genel ve kısmi seferberlik ilan eder ve seferberlik üzere çağrılanları terhis eder;
- 23-Azerbaycan Cumhuriyeti güvenlik kurlunu oluşturur;
- 24-Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının süreli askere alınması ve askeri hizmette olan askeri memurların ihtiyata bırakılması hakkında kararlar kabul eder;
- 25-Silahlı Kuvvetlerin tayini ile bağılı olmayan vazifelerin icrası için kişilerin celbine izin verilmesi konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne önerge verir;
- 26-Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun karar ve düzenlemeleri, merkezi ve yerel idare organlarının tasarruflarını ortadan kaldırır;
- 27-Af çıkarır;
- 28-Olağanüstü ve savaş hali ilan eder;
- 29-Özel koruma hizmetleri oluşturur;
- 30-Anayasa ile Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin yetkilerine girmeyen meseleleri yürütme kuralına göre çözer;

Madde 123. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın Kanunları İmzalaması

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı imzasına sunulan kanunları 21 gün içinde imzalar. Kanun Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı tarafından imzalanmazsa gösterilen müddet içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne kendi itirazları ile birlikte geri gönderebilir.

Anayasa kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı tarafından imzalanmazsa yürürlüğe girmezler. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi esas kanunları 95 oy çokluğuyla, cari kanunları ise 83 oy çokluğu ile yeniden kabul ederse ikinci oylama ile yürürlüğe girer.

Madde 124. Savaş İlan Edilmesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinin belli bir hissesinde somut olarak işgal olduğunda, yabancı devlet veya devletler Azerbaycan Cumhuriyeti'ne savaş ilan ettiğinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı silahlı hücum tehlikesinin varlığında ülke kuşatmaya alındığında yada kuşatma tehlikesinin varlığında Azerbaycan Cumhuriyeti ülkesinin tamamında veya ayrı ayrı yerlerinde savaş ilan eder ve bu konuda Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı fermanını Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin onayına sunar.

Madde 125. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Başkanı'nın Tasarrufları

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı tabii afetler, salgın hastalıklar büyük ekolojik değişiklikler ve başka kazalar ortaya çıktığında ve bununla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti ülke bütünlüğünün bozulmasına, Anaysal düzenine yönelen hareketler olduğunda, zorlama bölme içeren kitlesel kaşıklıkların varlığında vatandaşların hayatı ve güvenliği yada devlet tesisatlarının normal faaliyetleri için korku oluşturan uluslararası anlaşmazlıklar meydana geldiğinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrı ayrı yerlerinde olağanüstü hal uygulanır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı bu konuda kabul ettiği fermanı 24 saat içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin onayına sunar.

Madde 126. İcra Yetkilerinin Kullanılması

Genel kuralların belirlediği Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı fermanlar, diğer meselelerde ise serencamlar(talimatlar, yönetmelik) kabul eder.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı ferman ve talimatlarında başka kural konmamışsa bunlar yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 127. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Oluşturulması

Yürütme yetkilerinin hayata geçirilmesi maksadı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunu oluşturur.

Madde 128. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Statüsü

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın yüksek icra organıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'na tabidir ve ona karşı sorumludur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun çalışma planını Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı belirler.

Madde 129. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Terkibi

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun içine Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcılar, bakanlar ve diğer merkezi yürütme organlarının rehberleri dahildirler.

Madde 130. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Toplantıları

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu toplantılarında Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, başkanlık yapar.

Madde 131. Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı'nın Tayini

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin onayı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı tayin eder.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanlığı görevine adaylığı hakkında teklifi Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı kendi görevlerine başladığı günden itibaren 1ayı geçmemek şartıyla veya Başbakanın istifa verdiği günden başlayarak en geç iki hafta geçmeden Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin müzakeresine sunar.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Başbakanın adaylığı hakkındaki kararı kendine kararın takdim edildiği günden başlayarak en geç bir hafta içinde kabul eder.

Genel kural bozulursa veya Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdim ettiği adayların göreve tayinine 3 defa onay vermezse, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi onayı olmadan Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Başbakanı tayin eder.

Madde 132. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Yetkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Devlet bütçesinin taslağını hazırlayıp Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'na takdim eder.

Azerbaycan Devleti'nin bütçesinin icrasını temin eder.

Maliye kredi ve para politikalarının hayata geçirilmesini sağlar.

Devletin ekonomi programlarının hayata geçirilmesini temin eder.

Devlet sosyal güvenlik programlarının hayata geçirilmesini temin eder.

Bakalıklar ve diğer merkezi idare organlarına rehberlik eder, onların işlemlerini kaldırır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın yetkilerine dahil olan diğer meseleleri çözer.

Madde 133. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Tasarrufları

Genel kurallarla belirlenen diğer meselelerle ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlar ve yönetmelikler kabul eder.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu karar ve yönetmeliklerinde başka şekilde bir düzenleme içermiyorsa yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 134. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Adaylığına Dair Şartlar

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanlığına yaşı 30'dan az olmayan yüksek eğitim görmüş, seçilme hakkına sahip, yabancı devletlere karşı sorumluluğu olmayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı tayin edilir.

Madde 135. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Terkibine Dair Şartlar

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakan yardımcısı, bakanlar, diğer merkezi idare organları rehberliği görevlerine yaşı 25 ten az olmayan, yüksek eğitim görmüş, seçilme hakkına sahip, yabancı devletlere karşı sorumluluğu olmayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı tayin edilir.

Madde 136. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun İstifası

Yeni seçilen Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı göreve başladığı gün Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'na istifasını verir.

Madde 137. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Üyelerinin Göreve

İlişkin Yasakları

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcılan, bakanlar, diğer merkezi idare organlarının rehberleri hiçbir şekilde seçimle yada tayinle vazife alamazlar, ilmi, sanatçılık ve eğitim faaliyetleri istisna olmak üzere ücret karşılığı belli bir işte çalışamazlar, görev maaşından başka ilmi, sanatçılık ve eğitim faaliyetlerinden aldığı ücretten başka görev alamazlar.

Madde 138. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Üyelerinin Dokunulmazlığı

Yetki süresi içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcılarını, bakanlar, diğer merkezi idare organlarının rehberlerinin şahsiyeti dokunulmazdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcılarını, bakanlar, diğer merkezi idare organlarının rehberleri suçüstü yakalama hallerinden başka suçlanamaz, tutuklanamaz, haklarında mahkeme kuralına göre inzibati uyan tedbirleri uygulanamaz, hapis veya diğer cezalar uygulanamaz, aranamaz ve üzerinde arama yapılamaz.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcılarını, bakanlar, diğer merkezi idare organlarının rehberleri suçüstü yakalanırsa tutuklanabilir. Bu durumda yakalayan organ bu konuda derhal Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcılığına haber vermelidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, yardımcılarını, bakanlar, diğer merkezi idare organlarının rehberlerinin dokunulmazlığına Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısının önerisi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın izni ile son verilebilir.

Madde 139. Yerel Yönetimlerin Teşkilatı

Yerel yönetimlerde yürütme görevini şehir, ilçe yürütme organlarının başkanları hayata geçirirler. Başkanları göreve Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı tayin eder ve uzaklaştırır.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti şehir, ilçe yürütme organlarının başkanlarını Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı'nın takdimi ile Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı göreve tayin eder ve görevden uzaklaştırır.

Madde 140. Yerel Yönetimlerin Yetkileri

Yerel Yönetimlerin Yetkilerini Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı belirler.

SEKİZİNCİ FASIL

YARGI YETKİSİ

Madde 141. Yargı Erkinin Hayata Geçirilmesi

Azerbaycan Cumhuriyetinde yargı yetkisi belirlenen mahkemeler vasıtası ile hayata geçirilir .

Yargı yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve Azerbaycan Cumhuriyeti Genel Mahkemeleri hayata geçirirler Yargı yetkisinin hayata geçirilmesinde savcı iştirak eder.

Yargı görevi; Anayasa Mahkemesi, Mülki, İnzibati, Ceza Mahkemelerinin icrası ile hayata geçirilir.

Madde 142. Mahkemenin Kuruluşu

Azerbaycan Cumhuriyeti Mahkemelerinin kuruluşu Anayasa Kanunu ile yapılır.

Madde 143. Hakim Adayları İçin Aranılan Şartlar

25 yaşını doldurmuş, yüksek hukuk eğitimi görmüş, hukuk ihtisası konusunda en az 5 yıl iş tecrübesine sahip olan, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları hakim olabilirler.

Madde 144. Hakimlerin Bağımsızlığı

Hakimler bağımsızdırlar, yalnızca Anayasa ve kanunlara tabidirler ve kanuna uygun olarak değişilmezdirler.

Madde 145. Hakimlerin Yetkilerine Son verilmesi

Hakimlerin yetkilerine yalnızca kanunda belirtilen esaslar ve kurallara göre son verilebilir.

Madde 146. Hakimlerin Dokunulmazlığı

Hakimler dokunulmazdırlar.

Hakimler suç sorumluluğuna, kanunda belirtilen hallerde tabi tutulabilir.

Madde 147. Yargılamanın Aleniyeti

Bütün mahkemelerde işlerin görülmesi açık olarak yapılır.

Kapalı duruşmaya ancak; Devlet, meslek veya ticari sımn açıklanmasına sebep olacağı ihtimali yada vatandaşların şahsi veya aile hayatının gizliliğini korumak gerektiğinde karar verebilir.

Birinci derece mahkemede ceza davalarının gıyabi görülmesine izin verilmez.

Madde 148. Karşılıklılık Esası

Muhakemenin görülmesi karşılılık esasına göre hayata geçirilir.

Madde 149. Hukuki Yardım

Muhakemenin her safhasında herkesin hukuki yardım alma hakkı vardır.

Madde 150. Mahkemede Kullanılan Dil

Azerbaycan Cumhuriyetinde yargılama Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet dilinde veya o yerin halkının çoğunluğunun dilinde yapılır. Yargılamaya katılan ancak yatgılamanın yapıldığı dili bilmeyen kişilerin davanın gidişatına vakıf olmaları için tercüman bulundurulur ve mahkemede ana dilinde ifade vermesi temin edilir.

Madde 151. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Terkibi

Anayasa Mahkemesi'nin terkibi 9 hakimden ibarettir.

Madde 152. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Atanması

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi üyelerini, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdimi ile Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin onayı ile atanır.

Madde 153. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Yetkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nı, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nu, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'ni, Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı'nı, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin sorgulanmasıyla birlikte aşağıdaki meseleleri çözer.

1- Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları'nının, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı fermanlarını ve serencamlarını, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin kararlarını, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu karar ve serencamlarını, merkezi idare organlarının normatif tasarruflarını, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na uygunluğu konusunda;

2-Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanının fermanlarının, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararlarının, merkezi icra organlarının normatif tasarruflarının Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunlarına uygunluğunu konusunda;

3-Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararlarının, merkezi icra organlarının normatif tasarruflarının Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı ferman ve talimatlarına uygunluğunu konusunda;

4- Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'nin kararlarının kanunda belirtilen hallerde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na uygunluğu konusunda;

5-Belediye işlemlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın fermanlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına (Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'na, Kanunlarına ve Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına) uygunluğu konusunda;

6- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yürürlüğe girmemiş devletlerarası anlaşmalarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na uygunluğu konusunda;

7- Siyasi partilerin ve diğer sosyal birliklerin Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na aykırılığının tespit edilmesi konusunda;

8-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Kanunlarının, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Kararlarının ve Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu karar ve talimatlarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na uygunluğu konusunda; Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Kanunlarının, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarının Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunların uygunluğu konusunda; Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarının Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı fermanlarına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına uygunluğu konusunda.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Yasama ve Yürütme organları arasındaki yetki bölüşümüne ilişkin sorunları çözer.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bu Anayasada sayılan diğer görevleri yerine getirir.

Madde 154. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kararlarının Hukuki Kuvveti

Kanunlar ve diğer düzenleyici işlemler yada onların ayrı ayrı maddeleri, Azerbaycan Cumhuriyetinin devletlerarası anlaşmalarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na aykırılığı konusunda Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karar ile ve kararında belirlediği sürede yürürlükten kalkar. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na uygun bulunmayan devletlerarası anlaşmalar yürürlüğe girmez.

Madde 155. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve Kanunların Yorumu

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ni, Bakanlar Kurulu, Yüksek Mahkemesi'nin, Azerbaycan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısının, Nahcivan Özerk

Cumhuriyeti Ali Meclisi'nin, sorguları esasında Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nı ve Kanunlarını şerh eder.

Madde 156. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kararlarının Kabul Edilme Müddeti

Uygun araştırmadan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından karar kanunda belirtilen sürede kabul edilir.

Madde 157. Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'nin Yetkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi genel mahkemelerin icraatına ait olan mülki, cezai, inzibati ve diğer işler olmak üzere üst mahkeme merciidir; o konuda belirlenen usulde ve kaidede genel mahkemelerin işlerine nezaret eder, genel mahkemelerin uygulamanna ait meselelerde izahat verir.

Madde 158. Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi Hakimlerinin Tayin Edilme Usulü

Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkeme hakimlerini Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı takdimatı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tayin eder.

Madde 159. Hakimlerin Görevden Uzaklaştırılması Kuralı

Hakimlerin görevden uzaklaştırılması teşebbüsünü hakimlerin suç işlediklerinde Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi'nin görüşü alınarak Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi nezdinde ileri sürebilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkemesi hakimlerinin işten uzaklaştırılması hakkında karar Milli Meclis'te 83 oy çokluğu ile kabul edilir; Diğer hakimlerin işten uzaklaştırılması hakkında karar Milli Meclis'te 63 oy çokluğu ile kabul edilebilir.

Madde 160. Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılığı

Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılığı bir ve merkezileşmiş sistem oluşturur.

Madde 161. Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılığının Yetkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılığı kanunların aynen ve adil bir şekilde uygular ve tatbik edilmesine nezaret eder; Mahkemede iddia makamıdır, kanunda belirtilen hallerdeki ceza işlerine bakar ve sorgulama yapar; mahkeme kararlarını temyiz eder

Madde 162. Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılarının Tayini

Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı,Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın takdimi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin tayini ile görevlendirilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısının yardımcılarını, Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı'nın takdimi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın tayini ile göreve başlar.

Arazi ve İhtisas Savcısı ise Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın izni ile kendisi tayin eder.

DOKUZUNCU FASIL

NAHCIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Madde 163. Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin Statüsü

Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin statüsü bu Anayasa ile ve Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin Anayasası ile belirlenir.

Madde 164. Nahcivan Özerk Cumhuriyetinde Kuvvetler Aynılığı

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin yasama faaliyetini Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi, yürütme faaliyetini Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, yargı faaliyetini Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Mahkemeleri hayata geçirir.

Madde 165. Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin En Üst Yetkilisi

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başkanı Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin en yüksek vazifeli şahsıdır.

Madde 166. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Meclisi'nin Terkibi ve İşlerini Düzenlemesi

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi 45 üyeden ibarettir.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başkanı'nı ve onun yardımcılarını seçer, daimi ve diğer komisyonları teşkil eder.

Madde 167. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nın Kabul Edilme Şekli

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi üyelerinin 36 oy çokluğu ile kabul edilir. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklikler ve ilaveler aynı kural ile kabul edilir.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına aykırı olmamalıdır.

Madde 168. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin Yetki Süresi

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi'nin üyelerinin yetki süresi 5 yıldır.

Madde 169. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin Belirlediği Kurallar

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi aşağıdaki konulara dair genel kurallar belirler

- 1-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi seçimleri;
- 2-Vergiler;
- 3-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinin gelişme yönlerini;
- 4-Sosyal güvence;
- 5-Çevrenin korunması;
- 6-Turizm;
- 7-Sağlık, ilim ve medeniyet;

Madde 170. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin Çözdüğü Meseleler

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi aşağıdaki meseleleri çözer:

- 1-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi faaliyetlerinin programlanması;
- 2-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bütçesi;
- 3-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı'nın göreve tayin edilmesi ve görevden uzaklaştırılması ;

4-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na güvenoyu

Madde 171. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Kanunları ve Bunların Kabul Edilmesi Şekli

Bu Anayasa'nın 169. maddesinde gösterilen meselelere dair Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Cari Kanunlar kabul eder. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Cari Kanunları Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi üyelerinin en az 23 oy çokluğu ile kabul edilir.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Kanunlarının, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi'nin Başkanı Kanunları kendine takdim edildiği günden itibaren 21 gün içinde imzalar.Kanunlar Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı'nın itirazını doğurursa, ilgili Kanunu imzalamayıp, kendi itirazları ile birlikte Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi'ne gönderebilir. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Cari Kanunları Ali Meclis üyelerinin 31 oy çokluğu ile kabul edilirse, bu Kanunlar Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı tarafından imzalanmadan yürürlüğe girer.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ve Kanunlarına aykırı olmamalıdır.

Madde 172. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin Kararları ve Bunların Kabul Edilme Şekli

Bu Anayasa'nın 170. maddesinde gösterilen meselelere dair Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi üyelerinin en az 27 oy çokluğu ile kararlar, kabul edilir.Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi kararlarını Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı imzalar.

Madde 173. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Teşkilatı

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu terkinine ilişkin, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı'nın teklifini, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi tasdik eder.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı takdimi ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi tayin eder.

Madde 174. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Yetkileri

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Yetkileri

-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti nin bütçe tasansını hazırlayıp Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi'ne sunar.;

-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti bütçesini uygular;

-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti iktisadi ekonomi programının hayata geçirilmesini temin eder.

-Nahcivan Özerk Cumhuriyeti sosyal güvenlik programının hayata geçirilmesini temin eder.

-Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın yetkilendirdiği diğer meseleleri çözer.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu karar ve direktiflerini kabul eder

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu karar ve direktiflerinde başka düzenleme yapılmadı ise, yayınlandığı günden yürürlüğe girer.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, Kanunlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'nın fermanlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına aykırı olmamalıdır.

Madde 175. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yerel Yönetimleri

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yerel Yönetimlerinin Başkanları Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi Başkanı'nın ve Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Başbakanı'nın birlikte takdimleri ile tayin edilir.

ONUNCU FASIL

YEREL YÖNETİMLER

Madde 176. Yerel Yönetimlerin İdare Şekli

Şehir ve ilçelerde, köy ve kasabalarda yerel yönetimi belediyeler hayata geçirir.

Belediyeler seçimle oluşturulur.

Belediye seçimlerine ilişkin düzenleme kanunla yapılır.

Madde 177. Belediye İşlerinin Teşkili

Belediye kendi faaliyetlerini toplantılar, daimi ve başka komisyonlar vasıtası ile hayata geçirir.

Belediye toplantılarına, Belediye Başkanı çağırır.

Madde 178. Belediyelerin Yetkileri

Belediyeler toplantılarında aşağıdaki meseleler çözülür.

1-Belediye üyelerinin yetkilerinin tanınması, kanunda belirlenen hallerde onların yetkilerine son verilmesi;

2-Belediyenin programlarının tasdik edilmesi;

3-Belediye Başkanı ve yardımcılarının, daimi ve diğer komisyonların seçilmesi;

4-Yerel vergilerin ve ödemelerin belirlenmesi;

5-Yerel bütçenin ve onun icrası hakkında hesapların tasdik edilmesi;

6-Belediye mülkiyeti üzerinde sahiplik , tasarruf ve ondan istifade;

7-Yerel sosyal güvenlik ve sosyal kalkınma programlarının kabulü ve uygulanması;

8-Yerel ekonomi kalkınma programlarının kabulü ve uygulanması;

9-Yerel ekoloji programlarının kabulü ve uygulanması;

Madde 179. Belediyelerin Ek Yetkileri

Belediyelere yasama ve yürütme organları tarafından ek yetkiler verilebilir.Bu yetkilerin gerçekleştirilebilmesi için Belediye için uygun ödenek ayrılmalıdır. Bu yetkiler

ile yapılan hizmetlerin gerçekleşmesinin denetimi yasama ve yürütme organları tarafından yapılır.

Madde 180. Belediyelerin Tasarufı

Belediye toplantılarında görüşülen meselelere dair kararlar kabul edilir.

Belediyenin kararları, belediye üyelerinin basit oy çokluğu ile kabul edilir.

Yerel vergiler ve ödemelerle ilgili kararlar Belediye üyelerinin 2/3 oy çokluğu ile kabul edilir.

Madde 181. Belediyelerin Bağımsızlığının Teminatı

Belediyelerin mahkeme tarafından korunmasına, Devlet organlarının kararları neticesinde ortaya çıkan ilave harçların ödenilmesine güvence verir.

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ VE İLAVELERİ**

ONBİRİNCİ FASIL

ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ

Madde 182. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'ndaki Değişikliklerin Kabul Edilme Şekli

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda değişiklikler, yalnızca referandum yoluyla yapılabilir.

Madde 183. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılması Teşebbüsü

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa değişikliği hakkında referandumu Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi teklif edebilir.

Madde 184. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Değişikliklerinin Teklif Edilmesi Kuralı

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa değişiklikleri Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi veya Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı teklif ederse, teklif olunan değişikliklere dair Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin görüşü alınır.

Madde 185. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Yetkilerinin Sınırlandırılması

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi referandum yoluyla kabul edilmiş Anayasa değişikliklerine dair görüş belirtebilir.

Madde 186. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Teklif Edilmesine Getiren Sınırlamalar

Anayasa'nın 1,2,4,6,7,8,ve 23'üncü maddelerinde değişiklik yapılması hakkında 3. ve 4'üncü fasıllarda belirtilen maddeler hakkında teklifler referanduma çıkarılamaz.

ONİKİNCİ FASIL

ANAYASAYA İLAVELER

Madde 187. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na Eklerin Kabul Edilmesi Şekli

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ekler, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis'inde 95 oy çokluğu ile Anayasa Kanunları şeklinde kabul edilirler.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ekler hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis'inde iki defa oya sunulur. İkinci oylama birinci oylamadan 6 ay sonra yapılır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ekler hakkında ki Anayasa Kanunları, iki oylamadan sonra imzalanmak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı'na sunulur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa ekler hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Kanunları, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı tarafından ikinci oylamadan sonra imzalanması ile yürürlüğe girer.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Kanunları Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın ayrılmaz parçasıdır.

Madde 188. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na İlavelerin Teklif Edilebilecek Makam

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na eklerini, Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin 63 üyesi teklif edebilir.

Madde 189. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na Eklerin Teklif Edilmesine İlişkin Şartlar

Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin 63 üyesi bu Anayasa da sayılan 6, 7 ve 8'inci fasıllarında belirtilen kendi statüleri ve yetkileri ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ekler teklif edemezler.

BEŞİNCİ BÖLÜM SON HÜKÜMLER

ONÜÇÜNCÜ FASIL YASAMA SİSTEMİ

Madde 190. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın Hukuki Kuvveti

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde en yüksek yasal kuvvete sahiptir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası doğrudan yasal kuvvete sahiptir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yasama sisteminin temelidir.

Madde 191. Azerbaycan Cumhuriyeti Yasama Yetkisine Dahil Olan Tasarruflar

Yasama sistemi aşağıdaki normatif hukuk tasarruflarından ibarettir:

- 1-Anayasa;
- 2-Referandum yoluyla kabul edilmiş kanunlar;
- 3-Kanunlar;
- 4-Fermanlar;
- 5- Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararları;
- 6-Merkezi idare organlarının normatif tasarrufları;

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraftar olduğı andlaşmalar, konvansiyonlar ve diğler uluslararası paktlar Azerbaycan Cumhuriyeti hukuk sisteminin ayrılmaz parçasıdır.

Nahevian Özerk Cumhuriyeti ve Nahevian Özerk Cumhuriyeti Anayasası ve Kanunları Nahevian Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararları hukuki kuvvete sahiptir.

Nahevian Özerk Cumhuriyeti'nin yasama, sistemi Azerbaycan Cumhuriyeti yasama sistemine uygun olmalıdır.

Kendi yetkileri dahilinde yerel idare organları, yasama sisteminde yapılan düzenlemelere aykırı olmayan normatif karakterli kanunlar, talimler ve diğler düzenlemeler kabul edebilirler.

Madde 192. Hukuki Normaların Geçmişe Etkili Yürürlüğü

Gerçek ve tüzel kişilerin hukuki durumlarını iyileştiren, hukuki sorumluluğunu ortadan kaldıran veya hafifleten hukuk normlarının yürürlüğü geçmişede etkilidir. Bu düzenleme hukuk normunda da ayrıca belirtilebilir.

Diğler hukuki normların yürürlüğü geçmişe etkili kılınamaz.

Madde 193. Referandum Yoluyla Kabul Edilmiş Tasarruflar

Referandum yoluyla kabul edilmiş tasarruflar hukuka, hak ve adalete (kamu menfaatleri ve kamu ilişkilerine) göre olmalıdır.

Referandum yoluyla kabul edilmiş tasarruflar yayınlanması ile birlikte uygulanması ve yürürlüğü vatandaşlar, yasama, yürütme yargı organları, tüzel kişiler ve Belediyeler için zorunludur.

Madde 194. Kanunlar

Kanunlar hukuka ve hak-adalete (kamu menfaatleri ve kamu ilişkilerine) göre olmalı ve Anayasa'ya aykırı olmamalıdır.

Kanunlar yayınlanması ile birlikte uygulanması ve yürürlüğü, vatandaşlar, yasama, yürütme yargı organları, tüzel kişiler ve Belediyeler için zorunludur.

Madde 195. Fermanlar

Fermanlar, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, kanunlara, hukuka ve hak-adalete (kamu menfaatleri ve kamu ilişkilerine) aykırı olmamalıdır.

Fermanlar yayınlanması ile birlikte uygulanması ve yürürlüğü, vatandaşlar, yasama, yürütme, yargı organları, tüzel kişiler ve Belediyeler için zorunludur

Madde 196. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararları

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararları, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, kanunlara, fermanlara hukuka ve hak-adalete (kamu menfaatleri ve kamu ilişkilerine) aykırı olmamalıdır

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararları yayınlanması ile birlikte uygulanması ve yürürlüğü, vatandaşlar, yasama, yürütme, yargı organları, tüzel kişiler ve Belediyeler için zorunludur

Madde 197. Merkezi ve Yerel Yönetim Organlarının Tasarıfları

Merkezi ve Yerel Yönetim Organlarının Tasarıfları, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, Kanunlara, fermanlara Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararlarına, hukuka ve hak-adalete (kamu menfaatleri ve kamu ilişkilerine) aykırı olmamalıdır.

Merkezi ve Yerel Yönetim Organlarının Tasarıflarının hukuki kuvvetini Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı belirler.

Madde 198. Belediye Tasarıfları

Belediye Tasarıfları, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na, kanunlara, fermanlara Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararlarına, (Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nde ise hem Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasası'na, Kanunlarına, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararlarına) hukuka ve hak-adalete (kamu menfaatleri ve kamu ilişkilerine) aykırı olmamalıdır.

Belediye tasarıflarının uygulanması, sınırları içinde yaşayan vatandaşlar ve tüzel kişiler için geçerlidir.

Madde 199. Uluslararası Sözleşmelerin Hukuki Kuvveti

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yasama sisteminde kabul edilmiş normatif kurallar (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve referandum yoluyla kabul edilen düzenlemeler istisna olmak üzere) ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraftar olduğu paktlar, konvansiyonlar ve diğer uluslararası anlaşmalar arasında uyumsuzluk olursa sonrakiler uygulanır.

GEÇİCİ MADDELER

Madde 1. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası referandum sonuçlarının resmi olarak yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girer. 12 Nisan 1978'de kabul edilmiş Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın hukuki yürürlüğüne aynı gün son verir.

Madde 2. Bu Anayasa'nın kabulünden önce yapılmış kanunların ve diğer hukuki düzenlemelerin bu Anayasaya aykırı olmayan hükümleri yürürlüktedir.

Madde 3. Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanı bu Anayasa'nın kabul edildiği günden, yetki süresi bitene kadar bu Anayasa'da sayılan yetkilerini kullanır.

Madde 4. Bu Anayasa'nın 114. maddesinin 5'inci fıkrası bu Anayasa'nın kabulünden sonra yapılan Azerbaycan Cumhuriyeti Başkanlık seçimleri sonucunda seçilen Başkana verilir.

Madde 5. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu, bu Anayasa'nın kabulü ile belirlenen yetkileri hayata geçirir.

Madde 6. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Mahkemeleri yargı yetkisini, bu Anayasa'da belirlenen kurallara uygun şekilde kullanır.

Bu Anayasa'nın kabul edildiği günden itibaren bir yıl içinde bütün mahkeme hakimleri bu Anayasa'daki hükümlere uygun olarak seçilir ve tayin edilir.

Madde 7. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin idari ve adli prosesüs (tüzük ve yönetmelikler) yürürlükte olan yasama yetkisi, bu Anayasa'ya uygun hale getirilinceye kadar yürürlüğünü devam ettirir.

